

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

TARİHTEN GÜNÜMÜZE SIBYAN MEKTEPLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Elif AKBAŞ

SIVAS

Eylül 2018

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

TARİHTEN GÜNÜMÜZE SIBYAN MEKTEPLERİ

Elif AKBAŞ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hüseyin YILMAZ

SİVAS

Eylül 2018

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Din Eğitimi
Tezin Başlığı : Tarihten Günümüze Sıbyan Mektepleri
Savunma Tarihi : 10.09.2018
Danışmanı : Prof. Dr. Hüseyin YILMAZ

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

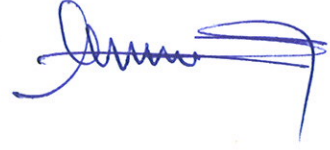
Jüri Başkanı : Prof. Dr. Hüseyin YILMAZ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Kubatali TOPCHUBAEV

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa MÜCAHİT

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Elif AKBAŞ tarafından hazırlanan Tarihten Günümüze Sıbyan Mektepleri başlıklı tez, kabul edilmiştir. .../.../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;

2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;

3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;

4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

21./9/2018

Elif AKBAŞ

ÖNSÖZ

Bir toplumun geleceği, çocuklarını yetiştirme biçimine bağlıdır. Aileden sonra eğitimin ilk basamağını oluşturan okul öncesi dönem, çocukların nitelikli bir eğitim altyapısı oluşturması açısından son derece önemlidir. Çocukluk dönemi hem karakterin oluştuğu dönem olması hem de gelecekte gösterilecek başarının temeli olması itibariyle insan için belki de hayatın en önemli evresidir. Çocukluk döneminde alınan eğitim ve kazandırılan bilinç, hayatın devamında da etkisini koruyacaktır.

Toplum olarak eğitimle ilgili sistem, hedef, strateji ve yöntem gibi hususlarda yeni arayışların olduğu bir dönemde yaşıyoruz. Bu arayış sürecinde tarihte benzer amaca yönelik çalışmalar yapmış kurumların incelenip o döneme ait doğruluğu denenmiş bazı tecrübelerin günümüze taşınması büyük bir önem arz etmektedir. Konu insan eğitimi olunca söz konusu tecrübe paylaşımına daha fazla ihtiyaç duyulacağı bir gerçektir. İşte bu çalışmada tarihte çocuk eğitimi alanında önemli bir rol üstlenmiş, özellikle Osmanlı döneminde kurumsal bir eğitim kurumuna dönüşmüş sıbyan mekteplerini inceleyerek günümüzde benzer amaçlarla faaliyet gösteren çocuk eğitimi kurumlarına o dönemin tecrübesini yansıtmak istedik. Özellikle bazı sivil toplum kuruluşları tarafından tarihte belli bir misyon üstlenmiş kurumlara karşı bilinçli ya da bilinçsiz olarak bir özentî ya da eleştiri gösterildiği görülmektedir. Bu özentî ya da eleştirilerin tarafsızlık ve duygusallıktan uzak olarak bilimsel temellere dayandırılması gerektiği kanaatindeyiz. O nedenle tarihte ve günümüzde kendisinden sıkça bahsedilen sıbyan mekteplerinin objektif olarak ele alınmasının önemli bir ihtiyaç olduğu kanaatine varılmıştır.

“Tarihten Günümüze Sıbyan Mektepleri” konulu bu çalışmada sıbyan mekteplerinin kuruluşu, tarihsel süreci, verilen dersler, eğitimcilerin durumu, eğitim ortamı ve verilen eğitimin niteliği gibi hususlar incelenmiştir. Osmanlı'nın son dönemini kapsayan Tanzimatla birlikte pek çok alanda gerçekleştirilen modernleşme/yenilenme çalışmalarından sıbyan mekteplerinin ne derece etkilendiği üzerinde de durulmuş, Cumhuriyetin kuruluş süreciyle birlikte sıbyan mekteplerinin nasıl bir yapıya evrildiği ilgili kaynaklar ışığında incelenmiştir. Daha sonra günümüz çocuk eğitimi kurumları

kısaca tanıtılmış, sıbyan mektepleriyle günümüzde benzer amaçla faaliyet gösteren çocuk eğitimi kuruluşlarının bazı yönlerden mukayesesi yapılmıştır.

Günümüzde aileler, çocukları için dinî eğitim veren kurslara ihtiyaç duymaktadır. Ailelerin bu ihtiyacını karşılamak amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde 4-6 Yaş Kur'an Kursları açılmıştır. Araştırmada bahsedilen 4-6 yaş Kur'an kursları, eğitim verdiği yaş gurubu ve dinî eğitim vermesi yönüyle sıbyan mekteplerine benzetilmektedir. Bu kurumların sıbyan mektepleriyle olan benzerliklerine ve farklı yönlerine değinilmiştir. Günümüzde 4-6 yaş Kur'an kurslarının, sıbyan mektepleriyle aynı eğitim içeriğine sahip olmakla beraber, modern eğitim yöntemlerini uygulamasıyla sıbyan mekteplerinden ayrıldığı tespit edilmiştir.

Tarihte önemli bir boşluğu doldurarak asırlarca Müslüman topluma hizmet vermiş olan sıbyan mekteplerinin temel özellikleriyle tanıtılmasının, çocuk eğitimiyle ilgili yeni sistem, ilke ve yöntem arayışlarının devam ettiği günümüze ışık tutması dileğiyle...

Öncelikle tez hazırlama aşamamda sıklıkla kaynaklarından faydalandığım Milli Kütüphane'nin kurucularına, ülkemize bıraktıkları bu kapsamlı kütüphane için teşekkürü bir borç bilirim.

Bu çalışmamda yardımlarını esirgemeyen ve sabrıyla örnek olan değerli danışman hocam Prof. Dr. Hüseyin YILMAZ'a ve eğitim hayatım boyunca desteğini sürekli yanımda hissettiğim aileme teşekkürlerimi sunarım.

Elif AKBAŞ

Sivas-2018

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
GİRİŞ	1
1. PROBLEM	1
1.1. Problem Durumu:.....	1
1.2. Problem Cümlesi.....	2
2. AMAÇ	2
3. YÖNTEM	2
4. KAPSAM VE SINIRLILIKLAR	3
BİRİNCİ BÖLÜM	5
SIBYAN MEKTEPLERİ VE TARİHSEL SÜRECİ	5
1.1. SIBYAN MEKTEBİ	5
1.1.1. Mektep ve Sıbyan Mektebi	5
1.1.2. Sıbyan Mekteplerinin Kuruluşu	6
1.1.3. Sıbyan Mekteplerinin Özellikleri.....	6
1.1.4. Sıbyan Mekteplerinin İslam Öncesi Durumu.....	8
1.2. İSLAM EĞİTİM KURUMU OLARAK SIBYAN MEKTEPLERİ	9
1.2.1. İslam'ın Çocuk Eğitimine Verdiği Önem	9
1.2.2. Peygamber (sav) Döneminde Çocuk Eğitimi ve Sıbyan Mektepleri	11
1.2.3. Hulefa-i Raşidin Döneminde Sıbyan Mektepleri.....	12
1.2.4. Emevîler Döneminde Sıbyan Mektepleri.....	13
1.2.5. Abbâsiler Döneminde Sıbyan Mektepleri.....	16
1.2.6. Endülüs Emevileri'nde Çocuk Eğitimi	17
1.2.7. Selçuklular Döneminde Sıbyan Mektepleri	19
1.2.8. Osmanlı Devleti'nde Sıbyan Mektepleri.....	20
1.2.9. Osmanlı'nın Kuruluş ve Yükselme Döneminde Sıbyan Mektepleri.....	24
1.2.10. Osmanlı'nın Duraklama ve Gerileme Döneminde Sıbyan Mektepleri ..	28

1.2.11. Osmanlı'nın Dağılma Döneminde Sıbyan Mektepleri.....	29
1.2.12. Tanzimat'tan Sonra Sıbyan Mektepleri.....	34
1.2.13. Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sıbyan Mektepleri	54
İKİNCİ BÖLÜM.....	57
GÜNÜMÜZ ÇOCUK EĞİTİMİ KURUMLARI İLE SİBYAN MEKTEPLERİNİN MUKAYESESİ.....	57
2.1. GÜNÜMÜZDE ÇOCUK EĞİTİMİ	57
2.1.1. Çocuk Eğitiminin Önemi	57
2.1.2. Günümüz Çocuk Eğitimi Kurumları	57
2.1.3. Okul Öncesi Eğitimin Amaç ve Önemi.....	61
2.1.4. Okul Öncesi Eğitim Kurumları	62
2.3. OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARI İLE SİBYAN MEKTEPLERİNİN MUKAYESESİ.....	63
2.3.1.Hedefler Açısından Okul Öncesi Eğitim Kurumları ve Sıbyan Mektepleri	63
2.3.2.Program Açısından Okul Öncesi Eğitim Kurumları ve Sıbyan Mektepleri ..	64
2.3.3.Öğretmenler Açısından Okul Öncesi Eğitim Kurumları ve Sıbyan Mektepleri	65
2.4. SİBYAN MEKTEPLERİNİN BUGÜNÜ VE GELECEĞİ	66
2.4.1. Günümüzde Sıbyan Mektepleri.....	66
2.4.2. Sıbyan Mektepleri ve 4-6 Yaş Kur'an Kurslarının Mukayesesi	70
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	73
KAYNAKÇA	75
ÖZ GEÇMİŞ.....	81

KISALTMALAR

age	: Adı geçen eser
agm	: Adı geçen makale
(as)	: Aleyhisselam
bkz.	: Bakınız
C.	: cilt
ev.	: Çeviren
Der.	: dergisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
H. No	: Hadis no
Mak.	: Makale
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
md.	: Madde
(ra)	: Radiyâllahu anh
S.	: Sayı
s.	: sayfa
(sav)	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ü.İ.F.	: Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri

ÖZET

Bu araştırma, sıbyan mekteplerinin tarihsel geçmişini inceleyerek, günümüzde sıbyan mektebi niteliği taşıyan 4-6 yaş Kur'an kurslarının sıbyan mektepleriyle olan benzerliğini ve farklılığını belirlemeyi amaçlamaktadır. Asr-ı saadetten önce de var olduğu ifade edilen okuma-yazma öğretimi, İslam'la değişikliğe uğramış ve çocuklara okuma-yazma öğretimi yanında din eğitimi veren kurumlar halini almıştır.

Tarih boyunca İslam devletlerinde çocuk eğitiminin gelişimi, yaklaşık olarak aynı seviyede devam etmiş ve diğer eğitim kurumlarının gerisinde bir gelişme göstermiştir. Tanzimat'a kadar devam eden bu durum, modern eğitim anlayışının uygulanmaya başlamasıyla ilerleme göstermiştir. Bu anlamda din eğitiminde modern eğitim anlayışının uygulanması, 4-6 yaş Kur'an kurslarında da kendini göstermektedir.

Araştırma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Asr-ı Saadetten Cumhuriyete kadar İslam kültüründeki çocuk eğitimi kurumu olan sıbyan mektepleri incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde Cumhuriyetten sonra Türkiye'de çocuk eğitiminin gelişim süreci ve sıbyan mekteplerinin günümüzde bir benzeri olan 4-6 yaş Kur'an kursları incelenmiştir.

İslam devletlerinde çocuk eğitimi kurumu olan sıbyan mektepleri, dinî eğitim yöntemiyle eğitim vermekteydi. Günümüzde de dinî eğitimin verildiği resmi ve özel eğitim kurumları, halk arasında "sıbyan mektebi" olarak adlandırılmaktadır. Bunun sebebi sıbyan mektepleriyle benzerliği olabilir. 4-6 yaş Kur'an kurslarında dinî eğitim hedeflenmekte, fakat geçmişten farklı yöntemlerle bu hedefe ulaşılmaya çalışılmaktadır. Farklılıkların ve benzerliklerin ele alındığı bu tezde, 4-6 yaş Kur'an kurslarının, sıbyan mekteplerinin modern yansıması olduğu kanaati ifade edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sıbyan Mektebi, Mektep, Çocuk Eğitimi, 4-6 Yaş Kur'an Kursları

ABSTRACT

This research examines the historical background of the “Sıbyan Mektebi” and aims to determine the similarities and differences between the 4-6 year old Quran courses, which are carrying the qualifications of the “Sıbyan Mektebi” today, with the “Sıbyan Mektebi”. The reading-writing teaching, which was said to started existing even before Asr-ı saadet, has been changed with Islam and the "sıbyan mektebi" have become institutions that provide religion education for children as well as literacy education.

Throughout history, the development of child education in the Islamic states has been maintained at about the same level and has developed behind other educational institutions. This situation, which has continued up to the Tanzimat, has advanced with the beginning of the application of modern education understanding. In this sense, the application of modern education concept in religious education also shows itself in the 4-6 year old Quran courses.

This research consist of two parts. At the firs chapter the “Sıbyan Mektebi” which has been the child education institution in Islamic culture from Asr-ı Saadet to present is examined. At the second chapter of the research the development process of child education after the Republic and 4-6 year old Qouran Courses which are similar to the “Sıbyan Mektebi” today are examined.

In the Islamic states, the “Sıbyan mektebi”, which are children's educational institutions, provided education by means of religious education. Today, the official and private education institutions, where religious education is given, are called as the “Sıbyan Mektebi” among the society. The reason for this may be the similarity to “Sıbyan Mektebi”. At 4-6 year old Quran courses the religious education is aimed to be given but it is tried to reach this goal with different methods from the past. In this thesis dealing with differences and similarities, it is tried to express the thought that the 4-6 year old Quran courses are the modern reflections of the “Sıbyan Mektepleri”.

Keywords: Sıbyan Mektebi, Mektep, Child Education, 4-6 Year Old Qur’an Courses

GİRİŞ

Bu bölümde; problem durumu, problem cümlesi, araştırmanın amacı, sınırlılıklar ve yönetime yer verilmiştir.

1. PROBLEM

1.1. Problem Durumu: Günümüzde eğitim kademelerinden belki de en fazla önem gösterilen çocuklara yönelik temel eğitimidir. Çünkü temel eğitim, çocuğun aile eğitimi yanında çevreden ve okuldan aldığı ilk eğitim sürecini oluşturmaktadır. Temel eğitimin ilk aşamasında çocuklara verilecek din eğitimin oldukça önemli ve hassasiyet gerektirdiğini söylemek gerekir.

Çocuklara temel eğitim çağında verilecek din eğitimi ile ilgili tarihten günümüze millet olarak önemli tecrübelerle sahiptir. Bu tecrübelerden biri de Osmanlı döneminde çocukların temel eğitim ve özellikle de din eğitimi aldıkları sıbyan mektepleridir. Bu mekteplerin kuruluş amacı ve süreci, uygulanan ilke ve yöntemler, verilen eğitimin niteliği ve öğrenciler üzerinde yansımaları gibi hususların incelenip günümüzde benzer eğitim vermek isteyen kurumların istifadesine sunulmasının önemli bir ihtiyaç olduğunu düşünüyoruz.

Osmanlı eğitim sistemiyle ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ancak bu çalışmaların geneli medreselerle ilgilidir. Çünkü Osmanlı eğitim sistemi denilince akla ilk gelen medreselerdir. Medreseler devlet kurumları ya da vakıflar tarafından kurulur, öğrenci masrafları da aynı kuruluşlar tarafından karşılanırdı. Oysa sıbyan mektepleri mahallelerde ve küçük yerleşim birimlerinde bir anlamda daha amatörce faaliyet yürüten kuruluşlar olduğu için bilimsel çalışmalara çok fazla yansımamıştır. Bu eksikliğin giderilmesine mütevazı bir katkı olması amacıyla bu araştırma yapılması düşünülmüştür.

Günümüz sıbyan mektebi olarak ele alınan 4-6 yaş Kur'an kurslarıyla ilgili yeterince araştırma ve incelemenin yapılmamış olması, bizi böyle bir çalışma yapmaya sevk eden etkenlerden biridir. Çünkü eğitimde tecrübe paylaşımının önemi tartışılmazdır. Günümüz eğitim kurumlarıyla başarıya ulaşılmak isteniyorsa, tarihte

eğitim ğretim amaçlı kurulmuş ve uzun süre hizmet vermiş eğitim kurumlarının faydalı yönlerinin günümüze taşınması ve zamanın şartları dikkate alınarak bu kurumlarda gerçekleştirilen eğitim ğretim ilke ve yöntemlerinden yararlanılması önemlidir.

1.2. Problem Cümlesi: Tezimizin problem cümlesini “Tarihte sıbyan mekteplerinin durumu ve günümüzde sıbyan mektebi özelliği taşıyan eğitim kurumlarının benzerlikleri nelerdir?” sorusu oluşturmaktadır.

2. AMAÇ

Hazırlanan bu tezde, eğitim tarihindeki kk bir başlık olan ocuk eğitimi alınıp başlı başına bir araştırma konusu yapılmıştır. Asr-ı Saadetten günümüze özellikle çocuklara dinî eğitimin verildiği ocuk eğitimi kurumları, müstakil bir araştırmada incelenmiştir. Bu da günümüze kadarki dinî eğitim verilen ocuk eğitimi kurumlarına genel ve tarihsel bir bakışın oluşturulmasını sağlamıştır.

Günümüzde, Cumhuriyet’ten önce var olan sıbyan mekteplerine benzer yapıda eğitim veren, 4-6 yaş ocuk eğitimi kurumları oluşturulmuştur. Sıbyan mektebi başlığı altında Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olan “4-6 Yaş Kur’an Kursları” incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bu kurumlar dinî eğitim vermeleri, Türkiye Cumhuriyeti’nde din işlerine bakan başkanlık olan Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olmaları gibi sebeplerle, sıbyan mektepleri başlığı altında incelenmiştir. Yapılan bu değerlendirme, bilimsel bir araştırma olarak farklılık ve yenilik arz etmektedir.

3. YÖNTEM

Yapılan bu çalışmada öncelikle literatür tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın tarihi erevesi oluşturulurken literatür tarama yöntemiyle sıbyan mektepleri ve eğitim konularıyla ilgili yapılan araştırmalar, ulaşılabilen kitap, dergi, makale, sözlük, ansiklopedi, online veri tabanları vb. kaynaklar incelenmiş olup ocuk eğitimi ve sıbyan mektepleri konusunda inceleme yapılmıştır.

Tarih araştırma tamamlandıktan sonra günümüz sıbyan mektepleri olarak nitelendirilen kurumlar ve Cumhuriyetten önce var olan sıbyan mektepleri kıyaslanmış ve benzerlikler-farklılıklar ortaya konmuştur.

4. KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Tarihten günümüze gelişimi incelenen çocuk eğitimi, sıbyan mektebi özel adıyla dinî eğitim veren çocuk eğitimi kurumları olarak sınırlandırılmıştır.

Günümüz sıbyan mektepleri olarak, 4-6 yaş Kur'an kursları adıyla dinî eğitim veren Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı resmî Kur'an kursları incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SIBYAN MEKTEPLERİ VE TARİHSEL SÜRECİ

1.1. SIBYAN MEKTEBİ

1.1.1. Mektep ve Sıbyan Mektebi

Arapça bir kelime olan mektep, yazmak anlamındaki “**ketebe**” kökünden gelir. İsm-i mekân kalıbıyla kullanıldığında mektep “okul” anlamındadır. Aynı zamanda Arapçada okul anlamında “küttap” da kullanılır.¹ İslam’ın ilk yıllarında ilköğretimin verildiği bu okullar “küttap” ismiyle anılmış, daha sonraki asırlarda bu okullara “sıbyan mektebi” denilmiştir.²

Sıbyan kelimesi “s-b-y” kökünden gelir, “sabî” kelimesinin çoğulu olarak kullanılır.³ “Sabiyy” doğumla başlayan çocukluk dönemini kapsar.⁴ Kur’an-ı Kerim’de bu kökten türeyen kelimeler kullanılmıştır. Meryem Suresi’nde Yahya Peygamber’e çocukken hikmet verildiğinden bahsedilirken⁵ ve Hz. Meryem’in kendisini suçlayan Yahudilere beşikteki çocuğu işaret etmesinden bahsedilirken⁶ de aynı kökten gelen kelimeler kullanılmıştır.⁷ Çocukluk dönemini ve çocukları ifade eden bu kelime çocuklara eğitim veren mektepler için de kullanılmış ve bu mekteplere “sıbyan mektebi” denmiştir.

“Sıbyan mektepleri” kavramı, 5-6 yaşındaki kız ve erkek çocuklara okuma yazma öğretmek için açılmış ilkokullar anlamına gelir.⁸ Kız ve erkek çocukların beraber okuduğu bu ilköğretimlerde belirli bir öğrenim süresi yoktur denmektedir.⁹ Bu okullarda sadece namaz sureleri, bazı dini kurallar, biraz da okuma ve yazma

¹ Nebi Bozkurt, *Mektep Maddesi*, TDVİA, C. 29, Ankara 2004, s. 5.

² Ziya Kazıcı, *Osmanlı’da Eğitim Öğretim*, İstanbul 2004, s. 86.

³ İsmail Doğan, *Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri*, 2012, s. 74.

⁴ Turgay Gündüz, *İslam Gençlik ve Din*, 2003, s. 103-104.

⁵ Meryem Sûresi, 19/12.

⁶ Meryem Sûresi, 19/29.

⁷ Turgay Gündüz, *age*, s. 138.

⁸ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 1-2, İstanbul, 1977, s. 82.

⁹ İsmail Doğan, *age*, s. 74.

öğretildiği¹⁰ bilgisiyle beraber, dört işlem den ibaret matematik dersinin öğretildiği de ifade edilmektedir.¹¹

1.1.2. Sıbyan Mekteplerinin Kuruluşu

Medine’de İslam’ın gelişinden önce de var olan, çocuklara okuma- yazmanın öğretildiği yerler bulunmaktaydı. Fakat “sıbyan mektebi” adı verilen dinî eğitim kurumlarının oluşumu asr-ı saadette “küttab” denen ilkokulların kurulmasıyla başlamıştır. Bahsedilen ilk tür okuma-yazma öğretilen küttaplar muallimlerin evlerinde, çoğu kere onların evlerinin bir odasını öğrencilere ders vermek için kullanılmasıyla oluşturulan, sadece okuma-yazmanın öğretildiği yerlerdir.¹² İkinci tür küttaplar olan dinî eğitimin verildiği küttaplar, cami bitişiğine inşa edilir veya bizzat cami içinde faaliyet gösterirdi. Öğretim programı Kur’anı Kerim ve dinî bilgiler üzerinde toplanmıştır.¹³ Dinî eğitimin verildiği küttaplar, daha sonraki dönemlerde “sıbyan mektebi” olarak adlandırılacaktır.

1.1.3. Sıbyan Mekteplerinin Özellikleri

İslam toplumunda çocuklara ilk eğitimin verildiği kurumlar öncelikle küttaplar olarak adlandırılmıştır. Daha sonra sıbyan mektebi adıyla anılan¹⁴ bu okullarda eğitim ilk olarak okuma yazmayı öğretmek şeklindedir. Küttaplarda okuma-yazmanın öğretilmesi yanında dinî eğitim de verilmiştir. Eğitim, genel itibariyle dinî eğitim çerçevesinde şekillenmişse de yazı derslerinde Kur’an ayetlerini tahrif etme korkusu ve ayetlerin silinmesi endişesi gibi sebeplerle şiir ve güzel sözlerle yazı öğretimine de çalışılmıştır.¹⁵

Sıbyan mektepleri, camilerin yakınlarına veya bitişiğine yapılan, çoğunlukla tek odalı mekanlardır.¹⁶ Sıbyan mektepleri devlet tarafından yaptırılmazdı. Hayır amacıyla eğitime destek vermek isteyen bir kimse, okula ihtiyaç duyulan bir

¹⁰ İ. Tekeli- S. İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara 1999, s. 7.

¹¹ Ziya Kazıcı, *age*, s. 86.

¹² Ahmet Çelebi, *İslam’da Eğitim Öğretim Tarihi*, çev. Ali Yardım, İstanbul, 1976, s. 35.

¹³ P. K. Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul, 2011, s.555.

¹⁴ Ziya Kazıcı, *age*, s. 86.

¹⁵ Nebi Bozkurt, *agm*, s. 6.

¹⁶ Cavit Binbaşoğlu, *Eğitime Giriş*, s. 151; N. A. Kansu, *Türkiye Eğitim Tarihi*, s. 18.

mahalleye, ekonomik gücüne göre ve ihtiyacı karşılayacak büyüklükte bir bina inşa edip bu binayı vakfederdi. Bu mektebin ayakta kalması, görevini sürdürebilmesi için gelir getiren vakıflar da yaptırılır, mahkemece vakıf olarak tescil ettirilirdi.¹⁷ Bazı vakıflarda öğretmen ve öğrencilerin yiyecek-giyecek ihtiyaçları karşılanmakla beraber, ilkbaharda yapılacak gezi, öğrencilere şeker dağıtılması vb. için de para ayrılmaktaydı.¹⁸ Zenginlerin vakıflarına uzak kalan kasabalarda halk el birliği ile ilkokullarını kurar,¹⁹ öğretmen ücreti mektebin temizlik, ısınma, onarım giderleri vakıf gelirleriyle veya öğrenci ailelerinin gönderdiği para ve hediyelerle karşılanırdı.²⁰

Sıbyan mektebinin hocasına “Muallim”, yardımcısına “Kalfa” veya “Halife” denirdi.²¹ Mektep hocaları genellikle cami ve mescitlerde görev alan din görevlileri, hafızlar ve müezzinlerden oluşurdu.²² Hocanın yardımcısı görevinde olan kalfa, çocukların derslerini okutmada hocaya yardımcı olurdu.²³

Sıbyan mekteplerinin belirgin bir eğitim kurumu haline geldiği zamanlarda eğitim süresi 3-4 yıl sürmekteydi.²⁴ Sıbyan mekteplerinde eğitim yöntemi, öğrencinin eğitime aktif katılım sağlamadığı salt ezber yöntemiyle Kur’an okuma ve dini bilgileri ezberleme şeklindedir.²⁵ Tahsilin ilk basamağı olan sıbyan mekteplerinde genel olarak verilen dersler aynıdır. Bunlar Kur’an okumayı öğretme, namaz surelerini ezberletme, biraz da yazı yazma eğitimidir. Fakat bahsedilen yazı yazma eğitimi her okulda verilmez, verilse de Arapça metinler üzerinde kopyacılık yapmak şeklinde olurdu.²⁶ Dersler topluca yapılmaz, her öğrenci hocanın önünde oturarak daha önce hazırladığı dersini verir, sonra yerine geçer ve bu birçok defa tekrarlanabilirdi. Bu eğitim şekli, farklı dönemlerde kaydolmuş, farklı yaşlardaki birçok çocuğun bir odada olması sebebiyle, zorunlu olarak uygulanmış bir yöntem

¹⁷ Ziya Kazıcı, *age*, s. 93-94.

¹⁸ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara 2015, s. 113.

¹⁹ İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, Ankara 1995, s. 4.

²⁰ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, Eylül 1991, s. 19.

²¹ Ziya Kazıcı, *age*, s. 86.

²² Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul 2003, s. 13.

²³ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1985'e)*, s. 73.

²⁴ Salih Özkan, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara 2008 s. 58.

²⁵ Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 48.

²⁶ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C 1, İstanbul 1939, s. 71.

olarak görülebilir.²⁷ Eğitim yöntemi öğrencilerin gözlem ve anlama yeteneklerini olumsuz etkiliyor, fakat aynı zamanda öğrencilerin yeteneklerine göre ilerlemesi ve başarılı olan öğrencilerin daha hızlı yukarı derecelere geçip, daha çabuk okulu bitirmesi sağlanıyordu.²⁸ Sıbyan okullarında verilen çocuk eğitimi 19. yüzyılın sonlarına kadar basit bir düzeyde devam etmiştir.²⁹

Sıbyan mektepleri kuruldukları ilk dönemlerden Tanzimat dönemine kadar aynı düzeyde devam etmiştir. Yenileşmelerin mecburi olarak başladığı Tanzimat dönemine kadar, ilk kurulduklarında verilen eğitim bozulmuş, zamanla bu eğitim kurumları sadece Kur'an okumanın öğretildiği Kur'an kursları halini almıştır.³⁰

1.1.4. Sıbyan Mekteplerinin İslam Öncesi Durumu

İslam'dan önce, geneli bedevî yani köy hayatı yaşayan Araplarda yazı pek gelişmemişti. Araplarda okuma yazmanın gelişmemiş olmasının sebebi, dönemin ihtiyacına göre okuma yazmaya lüzum olmamasıdır. Araplarda yazı gelişmiş olmamasına rağmen edebiyat ve şiir gelişmiş ve panayırlarda şiir yarışmaları düzenlenmiştir. O dönemde yazı, genellikle şehirlilerce bilinen bir sanattı. Mekkeliler yazıyı, ticaret gayesiyle gittikleri medeni beldelerden öğrenmişlerdir. Taif ahalisi ve rivayete göre Kureyş kabilesi mensupları, Arap yazısını Hirelilerden öğrenmiştir. Bir rivayete göre Hirelilerden yazıyı ilk öğrenen zat Süfyan bin Ümeyye, diğer bir rivayete göre Harb bin Ümeyye'dir.³¹ Bu da gösteriyor ki Araplarda İslam'dan önce okuma-yazma öğrenimi az da olsa başlamıştır. Yani Araplar ticaret için gittikleri Hire, Taif, Şam gibi şehirlerde yazıyı öğrenmişlerdir. İslam gelmeden önce Kureyş kabilesinden on yedi kişinin okumayı ve yazı yazmayı bildiği nakledilir.³²

İslam'dan önce Medine'de de okuma yazma bilenler bulunuyordu. Bunun sebebi Medine'de yerleşmiş bulunan Yahudilerin, kutsal kitapları dolayısıyla, okumaya önem vermeleridir. Medine'de bir Yahudi'nin Arap yazısını öğrenip Arap

²⁷ Yahya Akyüz, *age*, s. 73.

²⁸ İlhan Başgöz, *age*, s. 6.

²⁹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 59.

³⁰ İ. Kara-A. Birinci, *Mahalle Sıbyan Mektepleri*, İstanbul 2012, s. 7- 20.

³¹ İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Z. K. Ugan, İstanbul 1970, C 2, s. 411.

³² Belazurî, *Fütühü'l Buldân*, çev. Z. K. Ugan, Ankara 1956, C 2, s 383.

çocuklara okuma ve yazma öğrettiği ve geçimini bununla sağladığı rivayet edilir.³³ Bu bilgilerden yola çıkılarak çocuklara okuma-yazma öğreten kütüphanelerin, İslam'ın doğuşundan önce de var olduğu söylenmiştir.³⁴ Hem Yahudilerden bunu meslek edinmiş birilerinin zaten varlığı, hem de Müslümanlardan okuma-yazma bilenlerin daha önemli görevlere verilmesi gibi sebeplerle ilk zamanlarda eğitim, Müslümanlar belirli bir güce ulaşana kadar, Müslüman olmayanların elinde kalmıştır.³⁵ Bedir savaşında esir alınan müşriklerden maddi durumu iyi olmayıp okuma-yazma bilenlerin Medineli on çocuğa okuma-yazma öğretmeleri karşılığı serbest kalmaları da Müslümanların okuma yazmayı, ilk zamanlar, Müslüman olmayanlardan öğrendiğine işaret eden önemli bir kanıttır.³⁶

İslam'ın ilk devirlerinde, daha önceden var olan, çocuklara okuma-yazma öğretilen kütüphanelere yenileri eklenmiştir. Bu sebeple, oluşturulan iki tür kütüpten bahsedilir. Bunlardan ilki sadece okuma ve yazmanın öğretildiği, İslam'dan önce de var olan kütüphaneler, diğeri ise İslam'ın gelişiyle oluşmaya başlayan Kur'an-ı Kerim ve dini eğitimin verildiği kütüphanelerdir.³⁷ İlk dönemlerde okuma-yazma eğitimi özel binalarda değil herhangi bir yerde yapılırdı. Bu yer cami olabildiği gibi bir duvar kenarı gibi herhangi bir yer veya birisinin evi de olabilirdi.³⁸

Çöldeki kapalı toplum yapısı, bu toplumun dilinin korunmasında son derece etkili olmuştur. Fakat hem ticaretle hem İslam'ın yayılışıyla yabancı kültürlerle karşılaşılması, Arap dilinin bozulmasına sebep olmuştur. Bu dönemde fasih Arapça öğrenmek isteyenler için çöl, önemli bir eğitim yeri haline gelmiştir.³⁹

1.2. İSLAM EĞİTİM KURUMU OLARAK SIBYAN MEKTEPLERİ

1.2.1. İslam'ın Çocuk Eğitimine Verdiği Önem

İslam dininde eğitime verilen önem birçok ayet-i kerîme ile ifade edilmektedir. Bahsedilen ayetlerden birinde Allah-u Teala şöyle buyurmaktadır: “Hiç bilenlerle

³³ Belazurî, *age*, C 2, s. 387.

³⁴ Z. N. Baysal-S. Ada, *Dünden Bugüne Türk Eğitim Sistemi ve Yapısı*, Ankara, 2015, s. 23.

³⁵ M. Dağ-H.R. Öymen, *İslam Eğitim Tarihi*, Ankara, 1974, s. 67.

³⁶ M. Z. Canan, *İslam Tarihi 1*, İstanbul, 1977, s. 260.

³⁷ M. Dağ, H. R. Öymen, *age*, s. 65.

³⁸ M. Dağ- H.R. Öymen, *age*, s. 67.

³⁹ Ahmet Çelebi, *age*, s. 93.

bilmeyenler bir olur mu?”⁴⁰ Hz. Adem’e (as) Allah tarafından isimlerin öğretilmesinden bahsedilen ayet-i kerimede⁴¹ de yaratılan ilk insanın öğrenmeye başlaması, bu öğretme işinin de Allah tarafından yapıldığı ifade edilmektedir. Öğrenme ve öğretmenin bu kadar değerli olduğu İslam dini ümmî olan bir milleti ilimleri geliştiren ve yayan bir millete dönüştürmüştür.

İslam kültüründe öğretim ve eğitimin karşılığı olarak “tâlim” ve “terbiye” kelimeleri kullanılmaktadır. Öğretim bilgi kazandırma, kazanılan bilgileri gelecek nesillere aktarma faaliyetidir. Eğitim ise davranış ve karakterlerle ilgili olan değerleri kazandırmaktır.⁴² Kur’an-ı Kerim’de öğrenmek ve öğretmek anlamındaki kelimeler çokça zikredilir. Bahsedilen öğretim İslam’ın öğretilmesidir. Fakat bu eğitim yalnız manevî alanda değil maddi alandaki eğitimi de kapsamaktadır.⁴³

İslam dini, insanlar arasında fark gözetmeksizin, insan eğitimine önem verir. Medine’ye hicretin hemen ardından yapılan ilk cami olan Mescid-i Nebevî’de eğitim için de yer ayrılması, İslam inancında eğitime verilen değer en güzel örneğidir.⁴⁴ İslam’da çocuk eğitimi, yeni nesilleri İslam’a göre yetiştirme anlayışı Kur’an-ı Kerim’de yer almaktadır. Çocuğun ve güzel ahlaklı olmasının önemi,⁴⁵ çocukların birer imtihan vesilesi oldukları,⁴⁶ aynı zamanda çocuğun dünyanın süsü olduğu⁴⁷ ayetlerle ifade edilir. Çocuk eğitiminin önemi, çocuklukta öğretilen şeylerin hayatı nasıl etkilediği ve yönlendirdiğiyle ilgili Hz. Peygamber’den nakledilen bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: “Her doğrulan fitrat üzerine doğrulur. Sonra anası ile babası onu Yahudi yaparlar yahut Nasranî yaparlar yahut Mecusî yaparlar...”⁴⁸

İslam kültüründe çocuk eğitimi, çocuğa yalnız okuma-yazma öğretilmesi anlamına gelmemektedir. Hicretten sonra Medine’de karşılaşılan kütüphaneler, İslamî çerçeveye yeniden yorumlanmıştır. Yeni oluşturulan kütüphanelerde yalnız okuma-

⁴⁰ Zümer Suresi, 39/10.

⁴¹ Bakara Suresi, 2/31.

⁴² Z. Kazıcı-H. Ayhan, *TDVİA, md. Tâlim ve Terbiye*, 2010, C 39, s. 516, 2010.

⁴³ Beyza Bilgin, *İslam’da Çocuk*, Ankara 1987, s. 128-129.

⁴⁴ Ziya Kazıcı, *Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, s. 12-13.

⁴⁵ Bakara Suresi 2/128; Âli İmran Suresi, 3/38; İbrahim Suresi, 13/40; Furkan Suresi, 18/74.

⁴⁶ Enfâl Suresi, 8/28.

⁴⁷ Kehf Suresi, 18/46.

⁴⁸ Ebû Abdullah Muhammed ibn İsmail el-Buharî, *Sahih Buharî ve Tercemesi*, Çev: Mehmet Sofuoğlu, Kitabu’l-Cenaiz, Bâb 93, H. No: 139, C 3, İstanbul 1987, s. 1305.

yazma eğitimi verilmemiş, çocuklara İslam ahlakı da kazandırılmaya çalışılmıştır. Müslümanlar hem kendileri için hem çocukları için okuma-yazma eğitimine önem vermişler ve okuma-yazma oranı hızla artmıştır. Bunda hem İslam'ın kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'in varlığı hem de yeni devletleşen Müslümanların okur-yazar ihtiyacı etkin olmuştur.

1.2.2. Peygamber (sav) Döneminde Çocuk Eğitimi ve Sıbyan Mektepleri

İslam'ın ilk yıllarında okuma yazma bilenlerin sayısı azdı. Müslümanlardan okuma yazma bilen sahabeler de Hz. Peygamber'e vahiy kâtibî olmuşlardı.⁴⁹ Medine'ye hicretten sonra Müslümanlar okuma yazmaya gereken önemi vermek için uygun ortamı bulmuşlardı. Kur'an-ı Kerim'i okumanın ibadet olması, Müslümanların vahiyleri kaydetmek istemeleri ve yeni kurulan devlet yapısında okur-yazar Müslümanlara ihtiyaç duyulması gibi sebepler okuma-yazmanın önemini ortaya koymuştur.⁵⁰ Bu dönemde sadece Arap yazısını değil, İslam devletinin diğer ülkelerle ilişkisi nedeniyle, başka diller ve yazıların önemi de ortaya çıkmıştır. Mesela Hz. Peygamber Yahudilere, mektup yazdırma hususunda, güvenmediği için sahabeden Zeyd b. Harise'ye Yahudi yazısını öğrenmesini emretmiş, o da 15 gün içinde Yahudi yazısını öğrenmiştir.⁵¹

İlk dönemde çocuk eğitimi veren kütüphanelerle ilgili olarak Sahih-i Buhari'de bulunan rivayette Ümmü Seleme mektep muallimine haber göndererek kendisine yün ditmekte yardımcı olacak hür olmayan çocuklar göndermesini istemiştir.⁵² Rivayette dikkat edilmesi gereken iki husus vardır: Bunlardan ilki mekteplerin varlığına delalet olmasıdır, diğeri ise mektepte hem hür hem de köle çocukların bir arada eğitim gördüklerini ortaya koymasındır. Emeviler dönemine kadar halife çocukları, halkın çocukları ve kölelerin çocukları aynı mekteplerde eğitim görmüşlerdir.⁵³ Bu ilk

⁴⁹ Belâzurî, *age*, s. 386.

⁵⁰ Ahmet Çelebi, *age*, s. 34.

⁵¹ Belâzurî, *age*, s. 387.

⁵² *Sahih Buhari*, Diyat, 26. Bab, s. 6775.

⁵³ İ. Aycan vd., *Emeviler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı*, Ankara 2011, s. 85, s. 103.

çocuk eğitim kurumlarında okuma yazma öğretimi verilirdi. Çocuklara dinî eğitim, Hz. Ali ve Abdullah b. Abbas'ın yaptığı gibi halkalara katılmakla verilirdi.⁵⁴

İslam'ın ilk dönemlerinde yetişkinlerin eğitimi çocuk eğitiminden daha önemli bir konumdadır. Çünkü o dönemde okuma-yazma konusunda büyüklerin ve çocukların farkı yoktu. Kurulan İslam devletinin okur-yazar ihtiyacının giderilmesi için yetişkin eğitimine daha fazla önem verilmiştir. Bunlarla beraber Arap yazısı edebî açıdan olgunluk derecesinde olsa da yazım kuralları oluşturulmuş değildi. Harflerin şekilleri, noktaları, hareketleri de belirlenmemiştir. İlk dönem sahabeler tarafından yazılan yazılarda pek çok hata olmasının sebebi de budur.⁵⁵

1.2.3. Hulefa-i Raşidin Döneminde Sıbyan Mektepleri

Raşit Halifeler devrinde eğitim faaliyetleri gelişmeye başlamıştır. Hz. Ebu Bekir döneminde siyasi ve askeri olayların engel olması sebebiyle eğitim konusuyla ilgilenmeye fırsat olmamıştır.⁵⁶

Bu devirlerde çocuk eğitimi camilerde vermeye devam etmektedir.⁵⁷ Hz. Ömer çocukların öğretimi için ilk programı kaleme almış, diğer memleketlere de bu programı göndermiştir.⁵⁸ Bu programın temel hedefi, “Çocuklarınıza yüzmeyi ve ata binmeyi öğretiniz. Onlara darb-ı meselleri ve güzel şiirleri rivayet ediniz.”⁵⁹ hadisine uygun olarak onları hayata hazırlamaya çalışmaktır. Aynı zamanda Hz. Ömer Kur'an-ı Kerim, Arap dili grameri ve edebiyatı öğretimi hususuna da dikkat etmiştir.⁶⁰ Kur'an okumayı öğrenmenin yanında Arap yazısını da öğrenmenin önemi dolayısıyla müfredata giren yazı dersleri için çocuklar yanlarında levhalar getirirlerdi. Levhaya yazdıkları yazıları silmek için su dolu bir kaba bezi daldırarak

⁵⁴ Ziya Kazıcı, *age*, s. 19.

⁵⁵ İbn Haldun- *Mukaddime*, C. 2, 413.

⁵⁶ Mefail Hızlı, *Mahekeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemde İlköğretim ve Bursa Sıbyan Mektepleri*, Bursa 1999, s. 14.

⁵⁷ Ziya Kazıcı, *İslam Kültür ve Medeniyeti*, İstanbul, 2010, s. 15.

⁵⁸ Ahmet Çelebi, *age*, s. 45.

⁵⁹ Ziya Kazıcı, *age*, s.20.

⁶⁰ Mevlana Şiblî, *Asr-ı Saadet*, Çev. Ö. R. Doğrul, İstanbul 1974, C. 4, s. 406.

levhayı siler, silinen yazıların suyunu da yazıya ve yazdıklarına saygıdan dolayı deniz, akarsu, kuyu veya çığnenmeyecek bir yere dökerlerdi.⁶¹

Okuma yazma ve İslam kurallarını öğretme işi için bu devirde görevlendirmeler yapılmıştır. Çocuk eğitimiyle ilgili yapılan diğer önemli faaliyet ise İslam dininin öğretimi hususunda görevlendirilen imam ve müezzinlere maaş bağlanması olmuştur.⁶² Buna rağmen Kur'an-ı Kerim öğretenlerden bazılarının Hz. Peygamber devrindeki gibi ücret almadıklarına dair rivayetler vardır.⁶³

Hz. Ömer devrinde Basra ve Kûfe şehirlerinin kurulması, eğitimin, ilmin ve okuma-yazmanın önemini perçinlemiştir. Bu devirden sonra yazının önemi artarak devam etmiş, yazı geliştirilerek meslek ve sanat haline getirilmiştir.⁶⁴

Hz. Osman zamanında başlayıp Hz. Ali zamanında da devam eden siyasi karışıklık sebebiyle sosyal ve kültürel gelişmelerde yeni ilerlemelerden söz edilmemektedir. Bu döneme ilişkin kaynaklarda çoğunlukla siyasi ve askeri olaylar üzerinde durulmuştur.⁶⁵

1.2.4. Emevîler Döneminde Sıbyan Mektepleri

Emevîler dönemi, daha çok savaşlar, fetihler ve yerleşik hayata uyum gibi sosyal hayatın yeni düzenine alışılmaya çalışılan bir devirdir. Bu sebeple o dönemde sistemli bir eğitim uygulaması oluşturulamamıştır.⁶⁶ Fakat okuma-yazmaya verilen önemde artış görülmüştür. Bunda en büyük unsur, dinin yazılı kaynağı olan Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in sözlerini toplama geleneğinin o dönemde oluşmaya başlamasıdır. Aynı zamanda siyasi olarak okuma-yazmanın teşvik edilmesi de eğitime verilen önemi artırmıştır.⁶⁷

Emevîler döneminde İslam'dan önce var olan kütüphanelerin varlığını korumuştur. Bu dönemde, caminin temizliği ve sükûnu için çocuğa camide eğitim verilmesi

⁶¹ Nebi Bozkurt, *agm*, s. 5.

⁶² Mevlanâ Şibli, *age*, s. 409.

⁶³ Ahmet Çelebi, *age*, 234.

⁶⁴ İbn Haldun, *age*, s. 415.

⁶⁵ Mefail Hızlı, *age*, s. 16.

⁶⁶ M. Dağ- H.R. Öymen, *age*, s. 69.

⁶⁷ Ahmet Çelebi, *age*, s. 34.

kaldırılmış, çocuk eğitimi cami dışında, ayrı bir binada verilmeye başlanmıştır.⁶⁸ Çocuklar mektepte okuma-yazma öğrendikten ve Kur'an'ı hatmettikten sonra daha ileri seviye dersler için mescitlerdeki ders halkalarına katılırlardı.⁶⁹

Raşit Halifeler devrinde eğitim devlet desteğiyle verilirken, Emevîler döneminde eğitim hizmetleri devlet tarafından değil fertler tarafından karşılanmıştır.⁷⁰ Bu dönemde halk kendi imkânlarıyla çocuklarının eğitimini sağlamıştır.⁷¹

Hz. Peygamber ve sahabe devrinde Kur'an'ın ücret alınmadan öğretilmiş olması, sonraki devirlerde bazı küttap muallimlerinde de kendini göstermiştir. Bu muallimlerden bir kısmı hiç ücret almazken, bir kısmı az bir ücret almaktaydı.⁷² Mekteplerde verilen eğitimin müfredatı Hz. Ömer'in belirlediği müfredat olarak devam etmiştir.⁷³ Halkın çocuklarını okuttuğu küttaplar, herhangi bir gelişme göstermeyerek sistemleştirilememiştir.⁷⁴ Fakat genel olarak Hulefa-i Raşidin döneminde halife çocukları ve halkın çocukları aynı mektebe giderken⁷⁵ sonraki dönemlerde yönetenler ve yönetilenler arasında, her alanda olduğu gibi, çocuk eğitimi noktasında da bir ayırım ortaya çıkmış, bu da yeni bir tür ilkokulun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Emevi halifeleri, kendilerinden sonra tahta geçecek olan çocuklarının eğitimine önem vermişlerdir.⁷⁶ Bu sebeple halkın gittiği mekteplerde değil, tuttukları özel hocalarla bu eğitimi verdirmişlerdir. Bu eğitimin müfredatı, diğer çocukların aldığı derslerle genel olarak aynı olmakla beraber,⁷⁷ her halife, çocuğuna verilecek eğitimin ağırlık noktasını kendisi belirlemiştir.⁷⁸ Toplumun ileri gelenleri de, Emevi halifeleri gibi, çocuklarına kendi saraylarında eğitim

⁶⁸ M. Dağ, H.R. Öymen, *age*, s. 68.

⁶⁹ Nebi Bozkurt, *agm*, s. 5.

⁷⁰ İ. Aycan vd., *age*, s. 85.

⁷¹ Mustafa Özkan, *Emevîler Döneminde İktidar-Ulemâ İlişkisi*, Ankara 2015, s. 61.

⁷² Ahmet Çelebi, *age*, s. 235.

⁷³ İ. Aycan vd., *age*, s. 83.

⁷⁴ M. Dağ, H.R. Öymen, *age*, s. 69.

⁷⁵ İ. Aycan vd., *age*, s. 103.

⁷⁶ Ahmet Çelebi, *age*, s. 49.

⁷⁷ Ahmet Çelebi, *age*, s. 51.

⁷⁸ İ. Aycan vd., *age*, s. 103.

verdimişlerdir. Emevi halifelerinin başlattığı bu gelenek Osmanlı'da da devam ettirilmiştir.⁷⁹

Emevi saray okullarında görev yapan öğretmenlere “Müeddib” denmiştir. Müeddib kelimesi “edeb” kökünden türemiştir ve “ahlak” anlamına gelir. Sarayda verilen eğitim, öğrencilerin çocukluk yaşından çıkıncaya kadar devam ederdi. Talebeler, cami ve medreselerdeki ders halkalarında yetişen talebelerin seviyesine ulaşınca kadar eğitim görürlerdi.⁸⁰ Emevî dönemindeki siyasi kesim, gelecekte devletin başına geçecek veya devlette bir makama gelecek çocukların eğitimine önem vermiştir. Bu sebeple devrin en ünlü hocaları ve âlimlerinden saraylarda müeddib olarak görev alanlar çoktur.⁸¹ Sarayda müeddibe, veliahtla daha sağlam ilişkiler kurması ve öğrencinin her alanda eğitimine katkıda bulunabilmesi için ikamet edebileceği bir bölüm tahsis edilirdi.⁸²

İslam'ın giderek yayılması ve ticaret sebebiyle Arap dilindeki bozulmalar, çöl eğitimini ön plana çıkarmıştır. Hem Emevî halifeleri hem de Abbasî halifeleri, çocuklarını çöle göndermişler ve onların fasih Arapça öğrenmelerine önem vermişlerdir. Bu şekilde eğitime Muaviye'nin oğlu Yezid'i çöle temel eğitim için göndermesi örnek olarak verilebilir.⁸³ Velid b. Abdülmelik ise badiyeye gönderilmemiş olduğundan, onun dili kurallarına uygun olarak kullanabilme konusunda büyük hataları olduğu bilinmektedir.⁸⁴

Hangi devirde olduğu kesin olarak belirlenmemiş olsa da, İslam'ın ilk dönemleri sayılan devirlerde mektep binalarının halifeler, zenginler, yüksek dereceli devlet memurları tarafından yapılması geleneği başlamıştır.⁸⁵ Bu geleneğin bir yansıması olarak günümüze kadar bazı eserler ulaşmıştır. Bu durum da o dönemde eğitim öğretim faaliyetlerine verilen önemin göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir.

⁷⁹ Ziya Kazıcı, *İslam Kültür ve Medeniyet*, İstanbul, 2010, s.16.

⁸⁰ Ahmet Çelebi, *age*, s. 49.

⁸¹ İ. Aycan vd., *age*, s. 103, Ayrıca bkz. Ahmet Çelebi, *age*, s. 42.

⁸² Ahmet Çelebi, *age*, s. 49.

⁸³ Ziya Kazıcı, *age*, s. 16.

⁸⁴ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, s. 25.

⁸⁵ Nebi Bozkurt, *agm*, s. 6.

1.2.5. Abbâsiler Döneminde Sıbyan Mektepleri

Emevilerden sonra İslam toplumunun idaresini Abbasiler ele almışlardır. Abbasiler bir anlamda Emevi devletinin devamı niteliğindedir. O nedenle Abbasiler döneminde eğitim öğretim ve özellikle de çocuk eğitimi ile ilgili önceki dönemlerden çok da farklı olan uygulamalar yoktur. Bu devirde Emeviler zamanındaki eğitim kademelerinden olan medreseye verilen önem artarak devam etmiş, fakat çocuk eğitimi gelişme gösterememiştir. Emevi iktidarı döneminde başlayan eğitim ihtiyacının fertler tarafından karşılanması geleneği bu dönemde de devam etmiştir. Küttaplarda verilen eğitimin içeriğinde çok fazla değişiklik yapılmamıştır. Ancak Abbasi devrinde hem küttapların hem devam eden öğrencilerin sayılarında artış olmuştur.⁸⁶

Abbasiler döneminde eğitim öğretimde önemli bir yenilik olarak kitapçı dükkanlarının açılması sayılabilir.⁸⁷ Kitapların yazılıp okunduğu bu dükkanlar aynı zamanda birer okul niteliği taşımaktaydı.⁸⁸ Kitapçı dükkanlarında ilmi müzakereler yapılır ve böylece eğitim öğretime katkıda bulunulurdu.

Abbasiler döneminde şehzadeler ilk eğitimlerini saray okullarında alıyordu. Halife Harun Reşit de bu geleneğe uymuş ve çocuklarını büyük alimlerin eğitimine vermiştir.⁸⁹

Eğitimin her kademesinde ezber yöntemini kullanım giderek artmıştır. Yeni ilimler, kitaplar ve ihtiyaçlar bunun çocuk eğitiminden itibaren kullanımına sebep olmuştur.⁹⁰ Eğitimin ezbere dayalı olarak sürdürülmesi, düşünen, sorgulayan ve eleştirebilen nesiller yerine itaat eden, geleneğe olduğu gibi bağlanan nesillerin oluşmasında önemli rol oynamıştır.

⁸⁶ M. Dağ, H.R. Öymen, *age*, s. 69.

⁸⁷ P. K. Hitti, *age*, s. 563.

⁸⁸ Ahmet Çelebi, *age*, s.56.

⁸⁹ Bahriye Üçok, *İslam Tarihi Emeviler-Abbasiler*, Ankara 1979, s. 107.

⁹⁰ P. K. Hitti, *age*, s. 556.

1.2.6. Endülüs Emevileri'nde Çocuk Eğitimi⁹¹

İspanya'da kurulan Endülüs Müslüman devletinin eğitime verdiği değer sebebiyle, okuma-yazma oranları oldukça yüksek olmuştur.⁹² 11. yüzyılda Endülüs'te çocuk eğitimini ücretsiz olarak veren kütüphaneler bulunmaktaydı.⁹³ Burada ilk eğitime verilen değer, zaman içerisinde diğer İslam ülkelerinde eğitim öğretime verilen değerden fazlaydı.

Endülüs'te kütüphanelere başlama yaşı altıdır. Eğitim için üç aşamalı bir sistem oluşturulmuştur. Bu sistemin ilk adımı olan kütüphaneler altı-yedi yıl sürerdi. İslam ülkelerinin hepsinde olduğu gibi Endülüs Emevileri'nde de çocuklara öncelikle Kur'an-ı Kerim, ilmiyel, Arapça ve şiir öğretilmektedir.⁹⁴ Bununla beraber Endülüs uleması arasında, ilk eğitim müfredatındaki Kur'an'ın ezberletilmesi hususunda tartışmalar yaşanmıştır. Bunun sebebi olarak o yaştaki çocuğun Kur'an'ı anlayamayacağı, bunun yerine çocuk için beyin jimnastiği olacak derslerin (örneğin matematik) öğretilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁹⁵ İslam dünyasını dolaşan İbn Arabî⁹⁶ (ö.1148) yaptığı çalışmayla çocuklar için gereken eğitim sistemini küçük sınıflarda din dersi, yazı ve hesap; ilerlemiş sınıflarda şiir, gramer ve Kur'an dersleri okutulması şeklinde belirlemiş, fakat onun tarafından tavsiye edilen program kabul edilmemiştir.⁹⁷

Kütüphanelerde verilen ilk eğitim küçük mescitlerde, mescide yakın evlerde⁹⁸ veya öğretmenlerin evlerinde verilirdi. Endülüs Emevîleri'nde yeni bir ilk eğitim mekânı olarak yatılı mektepler inşa edilmiştir. Yatılı mekteplerde diğerlerinden farklı bir uygulama olarak öğretmenin ücretini devlet karşılamıştır.⁹⁹ 11.yüzyılda Endülüs

⁹¹ Endülüs Emevî devletinin eğitim sistemiyle ilgili verilen bilgiler, Abbasî devletinin son dönemleri ve yıkılışından sonrasına denk geldiği için Abbasî devletinden sonraki başlıkta incelenmiştir.

⁹² P. K. Hitti, *age*, s. 771.

⁹³ Ziya Kazıcı, *İslam Kültür ve Medeniyeti*, s. 29.

⁹⁴ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, s. 39; Ayrıca bkz. P. K. Hitti, *age*, s. 771.

⁹⁵ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, Eylül 1991, s. 20; Osman Ergin, *age*, C.1, s. 70.

⁹⁶ Bahsedilen İbn Arabî, Kadı Ebubekir İbni Arabi olabilir. Bknz. Osman Ergin, *age*, C. 1, s. 70.

⁹⁷ Ali Mazaheri, *Ortaçağ'da Müslümanların Yaşayışları*, çev. Bahriye Üçok, İstanbul 1972, s. 161

⁹⁸ Ziya Kazıcı, *age*, s. 39.

⁹⁹ Mehmet Özdemir, *İslam Tarihi El Kitabı*, Batı Emevileri (Endülüs) Maddesi, ed. Eyüp Baş, Ankara 2013 s. 437.

devletinde, 12. yüzyılda Mısır, Suriye ve Eyyubi devletlerinde halkın ücret vermeden çocuğunu gönderdiği okullar bulunmaktaydı.¹⁰⁰

Bahsedilen bu devletlerdeki çocuk eğitimi sisteminden başka, İran’da “Dabiristan”, Mısır’da “Mektep”, Kurtuba’da “Mahdar” denen ilkokullar kurulmuştur. Özellikle Mısır’da çocuk eğitimi, Fatimî halifeleri tarafından üzerinde durulan bir konudur. Şii Fatimî devletinde, ilkokulların belirlenmiş programları vardı. Temel dersler olarak İlm-i Hal, Kur’an-ı Kerim öğrenimi, okuma ve yazma dersleri verilmiştir. Okullarda farklılık gösteren veya isteğe bağlı olarak öğretilen dersler ise cahiliye devri ve İslam tarihi, şiir, gramer, hitabet, lügat, matematik, imla ve güzel yazı dersleridir. Çocuklar genel olarak yedi yaşında okula başlar ve eğitimin ilk kademesi 5 yıl sürerdi.¹⁰¹

10. yüzyıldan itibaren sıbyan okullarında bazı konuların müfredata yansımaları netleşmeye başlamıştır. Bunun sebebi olarak İslam ülkelerinde bilime verilen değerin artıyor olması da gösterilebilir. Bu yüzyılda özellikle sıbyan okulu öğretmenlerinde bazı şartlar aranıyordu. Bunlar yeterli bir eğitimden geçmiş olmak, az-çok çocuk psikolojisini bilmek, evli olmak ve öğrenciler üzerinde otorite kurabilmek, onlara saygı telkin edebilmek için olgun bir yaşta bulunmaktır. Dersler sabah başlar, saat ona kadar okuma dersleri, saat ondan öğlene kadar yazı dersleri şeklinde devam ederdi. Kur’an’ın ayetleri ve şiirlerden beyitler önce hecelenerek öğretilir, sonra öğrenciler tarafından topluca okunurdu. Öğretmen onlara ezberden okumayı, ana-babaya saygıyı, eve girdikleri zaman onların elini öpmeyi ve her zaman “işitiyorum ve itaat ediyorum” diye cevap vermeyi öğretiyordu. Cezalar ise avuç içine değnek vurmak ve ağır ceza verilmesi gereken durumlarda falaka benzeri olarak ayağın altına değnek vurmak şeklindeydi. Bu devirde haftalık tatil Cuma günü olarak belirlenmişti.¹⁰²

¹⁰⁰ Ali Mazaheri, *age*, s. 162.

¹⁰¹ Burada kast edilen yaş ve eğitim yılı Fatimî devleti için mi geçerli bir anlatımdır, yoksa dönem itibarıyla genel bir sıbyan okulu sistemi midir net olarak açıklama mevcut değil.

¹⁰² Ali Mazaheri, *age*, s. 159-163 .

1.2.7. Selçuklular Döneminde Sıbyan Mektepleri

Karahanlılar Devleti'nin İslamiyet'i kabul etmesiyle Türkler siyasal, sosyal ve kültürel olarak birçok değişikliğe uğramışlardır. Bu dönemde yazılı kültür önem kazanmış, göçebelik yerine yerleşik hayat kabul edilmeye başlamıştır. Sosyal hayatın gidişatındaki bu değişiklikler daha önceki dönemlerdekinden farklı bir eğitimi zorunlu kılmıştır.¹⁰³

Selçuklu devlet sisteminde İslami esasların kabul edilmesiyle birlikte edebî eserlerin içeriği de değişmiştir. Bu dönemde yazılan önemli bir eser olan Kutadgu Bilig'de bilgi, bilginin faydası ve bilgiyi öğrenmeyle ilgili nasihatler vardır.¹⁰⁴ Türk dünyasında oldukça büyük bir öneme sahip olan bu eserde bilginin ve eğitimin üzerinde uzun uzadıya durulması, eğitimin önemsendiğini gösterir. Çocuk eğitimi verilen ve daha öncesinde küttap olarak anılan okullara Karahan ve Selçuklu Devletlerinde “Sıbyan Mektebi” adı verilmiştir.¹⁰⁵ Selahaddin Eyyubî dönemi ve ondan sonra kurulan Türk devletleri ilme önem vermiş, birçok medrese ve vakıflar yaptırılmıştır. Yapılan medreseler ve vakıflar o dönemde ilme verilen önemi artırmıştır.¹⁰⁶

Selçuklu devletinin kurucusu olan Tuğrul Bey, fethettiği yerlerde okul ve cami yaptırmıştır.¹⁰⁷ Selçuklu Devleti'nin sosyal hayata ve ilme verdiği değer sayesinde medreseler hızla gelişmiş ve özellikle “Nizamiye Medreseleri” eğitim açısından büyük ilerlemeler sağlamıştır. Medreselerin yanı sıra her tür eğitime önem veren Selçuklu Devletinde, çocuk eğitiminde önceki devirlerden farklı bir uygulama ortaya konmamıştır.¹⁰⁸ Fakat bu durum çocuk eğitimine önem vermedikleri anlamına gelmez.

¹⁰³ İsmail Doğan, *age*, s. 40.

¹⁰⁴ Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 10.

¹⁰⁵ Ziya Kazıcı, *age*, s. 86.

¹⁰⁶ İbn Haldun, *age*, C. 2, s. 454.

¹⁰⁷ Bahriye Üçok, *age*, s. 114.

¹⁰⁸ Mefail Hızlı, *age*, s. 20.

Selçuklularda çocuk eğitimi veren kütüphaneler önceki devirlerde olduğu gibi genellikle camiye bitişik yapılırdı. Bu okullarda okuma-yazma, aritmetik, Kur'an-ı Kerim ve din eğitimi verilirdi.¹⁰⁹

1.2.8. Osmanlı Devleti'nde Sıbyan Mektepleri

Anadolu'da sıbyan okulları niteliğindeki okulların varlığı hakkında Necdet Sakaoğlu şu ifadeleri kullanır:

“Sıbyan mektebi veya Mahalle mektebi denen okulların kaynağının ve başlangıcının nereye kadar uzandığı konusu üzerinde durulmamıştır. “Hoca” ve “mektep” sözcükleri, Türklerin Anadolu'ya yerleştiği yıllardan beri bilindiğine göre, bu eski kavramları Anadolu'nun daha önceki eğitim gelenekleriyle ilgilendirmemiz doğaldır. Bunlar, ilkçağ okullarını anımsatmaktadır. “Didaskaleo” ve “Pedagogya” denen bu kurumlarda “didaskal” ve “pedagog” unvanlı birer hoca, semt çocuklarını bilgiyle ve erdemle donatarak geleceğe hazırlıyordu. Bu okullarda destan okutulur, yazı da öğretilirdi. Ders veren öğretmenle, verilen derslerle yönetimin bir ilgisi yoktu. Öğrenciyi seçmek, yaş ortalamasını belirlemek, programı düzenlemek hocanın görevidi. Okul açmak serbestti ve her türlü gider, öğrenci aileleri tarafından karşılanıyordu. Bu çerçevede, 1924'e kadarki mahalle mekteplerine benzemektedir.”¹¹⁰

Osmanlı'da kurulan sıbyan mekteplerinin bahsedilen çocuk eğitimi kurumlarına olan bu benzerliğiyle beraber, Osmanlı'nın çocuk eğitimi kurumları İslam devletlerinde kurulmuş olan kütüphanelere benzemektedir. Selçuklularda ve daha öncesinde kurulan çocuk eğitimi kurumlarında da devletin mali desteği olmadan kurulmuş bulunan bu kurumlar, bir anlamda didaskallar gibi yönetimden uzak kuruluşlardı. Osmanlı'nın bir İslam devleti olması, öğretimin dinî ağırlıklı olması gibi sebeplerle Osmanlı'da kurulan bu ilköğretim kurumlarının, İslam tarihinden beri süregelen çocuk eğitimi geleneğini sürdürdüğü fikri güçlenmektedir.

¹⁰⁹ Yahya Akyüz, *age*, s. 42, ayrıca bkz. Salih Özkan, *age*, s. 32.

¹¹⁰ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, Eylül 1991, s. 18.

Osmanlı Devleti'nde eğitim, Selçuklu dönemi eğitimiyle benzer yapıdadır.¹¹¹ Selçuklularda ve diğer İslam ülkelerinde ilk eğitim verilen kütüphanelerin eğitim sistemi, Osmanlı'da da uygulanmıştır. Önceki devletlerde kütüphane denen bu okulların isimleri Osmanlı dönemi vakfiyelerinde “Dar’u-t Tâlim”, “Mektep”, “Mektephane”, “Muallimhane”, “Sıbyan mektebi”¹¹², “Taş Mektep”, “Mahalle Mektebi”, Osmanlı'nın son dönemlerinde de “Mekteb-i İptidaiye” olarak kayıtlara geçmiştir.¹¹³ Osmanlı'da sıbyan mektepleri ve medreseler halk tabakasının eğitimine tahsis edilmiştir. Bu ikisi dışındaki eğitim kurumları ise Türk olmayan unsurların eğitim gördüğü müesseselerdir.¹¹⁴

Osmanlıda sıbyan okuluna başlama yaşı İstanbul'da 5-6, Anadolu'da daha çok 4'tür.¹¹⁵ Bu duruma en iyi örnek Sivas'ın beyi Kadı Burhaneddin'in 1348 yılında 4 yaş, 4 ay, 4 günlükken mahalledeki sıbyan mektebine başlamasıdır.¹¹⁶

Sıbyan mekteplerinde çocuklar hasır, kilim ya da evlerinden getirdikleri minderler üzerine diz çökerek oturur, önlerindeki rahleler üzerindeki Kur'an ya da dua kitaplarını okurlardı. Hoca da onların önünde minderde bağdaş kurarak otururdu.¹¹⁷ Türkçe yazının ve konuşmanın kaba bir hareket sayılması, yazının sadece Arapça yazıları kopyacılıktan ibaret olması sebebiyle, Türkçe okuma-yazma dersine yer verilmediği, derslerin sadece Arapça işlendiği şeklinde görüş de vardır.¹¹⁸ Sıbyan mekteplerinde öğretimin tümüyle Arapça olarak yapılmadığı, çocuklara Arapça parçalar okutulurken çeşitli açıklamaların Türkçe yapıldığı ve çocuklara Türkçe dua ve ilahiler öğretildiğine yönelik görüşler de bulunmaktadır.¹¹⁹

Zamanla sıbyan mektepleri birer okul niteliğinde olmaktan çok, çocuklara İslam dinini ve Kur'an-ı Kerim okumayı öğreten kurumlar haline gelmiştir. Bu dönemde çocuklar Kur'an okumayı öğreninceye kadar mekteplere devam

¹¹¹ Salih Özkan, *age*, s. 57.

¹¹² Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1985'e)*, s. 71.

¹¹³ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, s. 86.

¹¹⁴ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul 1939, c 1, s. 68.

¹¹⁵ Ziya Kazıcı, *age*, s. 101.

¹¹⁶ N. A. Kansu, *Türkiye Eğitim Tarihi*, Ankara 2016, s. 18.

¹¹⁷ Yahya Akyüz, *age*, s. 73.

¹¹⁸ Osman Ergin, *age*, c.1, s. 71.

¹¹⁹ Yahya Akyüz, *age*, s. 74.

ettirilirdi.¹²⁰ Okulu bitirmek için Kur'an okumayı öğrenmek ve Kur'an'ı en az bir defa hatmetmek, yazı dersi öğretiliyorsa sülüs benzeri Arap yazılarını kopya etmek sıbyan okulunu bitirmek için yeterli niteliklerdir.¹²¹

Sıbyan okullarında eğitim sabah başlar öğle arasına kadar ara vermeden devam eder, öğle vakti bir saat ara verilir, ikindi vaktine kadar ders devam ederdi.¹²² Haftalık tatil ise perşembe öğleden sonra ve cuma tam gündür.¹²³

Kız ve erkek çocuklar, eğitimin ilk kademesi olan sıbyan mekteplerinde karma okumaktaydı. Daha sonra öğrenci nüfusu arttıkça kız ve erkek okulları da ayrılmıştır.¹²⁴ Karma olan sıbyan mekteplerinde kız ve erkek çocuklar karışık oturmaz, kızlar için bir köşe ayrılırdı.¹²⁵ Yalnız kız çocuklarının eğitim gördüğü sıbyan mektepleri de bulunmaktaydı. Kız okullarının kadın hocaları, Supha-i Sıbyan, Tuhve-i Vehbi gibi kitapları okumayı bilen ve hafız olan yaşlı kadınlardan oluşurdu. Kadın hocaların kız çocuklar için evlerinin bir odasını mektep olarak kullandıkları da oluyordu.¹²⁶

Kız çocukları, aileleri desteklese de bu mekteplerin ötesi olan medrese eğitimi göremiyordu.¹²⁷ Kız çocuğunun Kur'an okuma, namaz kılma ve temel ilmihal bilgilerini öğrenmesi, onun zihinsel ve manevi eğitimi için yeterli görülmüştür. Bundan sonraki eğitim, ailelerin sosyo-kültürel düzeylerine göre değişirdi. Kız çocuklar eğitimlerine devam edebilirler, fakat yine de medrese eğitimi alamazlardı. Kız çocukları için sıbyan mektebinden sonraki eğitim, evde verilen derslerle özel tutulan hocalarla devam ederdi. Eğitimin kız çocukları için bu kadar kısa süreli olmasının sebebi olarak, buluş çağına girince evlendirilmeleri gösterilmiştir. Fakat yine de bahsedilen durum, Osmanlı'da eğitilmiş kadınların olmadığı anlamına

¹²⁰ Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 19.

¹²¹ F. R. Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara 1964, s. 7.

¹²² N. A. Kansu, *age*, s. 19.

¹²³ İlhan Başgöz, *age*, s. 5-6.

¹²⁴ Cavit Binbaşoğlu, *age*, s. 151.

¹²⁵ Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 19.

¹²⁶ F. R. Unat, *age*, s. 6-7.

¹²⁷ İ. Tekeli- S. İlkin, *age*, s. 7.

gelmez.¹²⁸ Çünkü zaman içerisinde kendisini yetiştirmiş çok sayıda eğitimli kadının varlığı bilinmektedir.

Osmanlı hanedanından olan kimselerin çocukları halkın çocuklarının okuduğu sıbyan okullarında okumazlardı. Onlar için sarayları içinde özel ilkokul olan “Şehzadegan Mektebi” bulunurdu.¹²⁹ İlköğretim düzeyindeki bu okulda sıbyan mekteplerinin programına benzer program uygulanırdı. Sultan veya hanedan çocukları burada kız erkek karışık okurlardı. Saray dışında oturan şehzade çocukları ise kendi saraylarında okurlardı.¹³⁰

Osmanlı Devleti sıbyan okullarında, ne zaman başladığı bilinmeyen, pek çok uygulama ve program bulunmaktadır. 1809 tarihli bir vesikaya göre her senenin belirli zamanında sıbyan mektebi çocukları sıra ile Babıâli’ye getirilir, orada kendilerine pilav, zerde ikram edilir ve bahşiş verilirdi.¹³¹

Osmanlı sıbyan mekteplerinde en önemli organizasyon çocuk okula başlarken yapılırdı. Kız ve erkek çocuklar mektebe başlama yaşına gelince; aile yapılacak organizasyon için önceden hazırlığa başlardı. Genelde yaz mevsiminde okula başlatılan çocuk o gün için yeni kıyafetler giyer, ailenin durumuna göre hazırlıklar yapılır, hocaya hediyeler verilir, mektep öğrencilerine yemek ve tatlı ikram edilirdi. Mektebe başlayacak çocuk kendisi için hazırlanmış ata veya arabaya biner. Alayın önünde mektep hocası ve mektep halifesi bulunurdu. Bu alay ile konaktan çıkılır, ilahicilerin okudukları ilahiler eşliğinde mektep halifesi arada bir “Âmin!” dedikçe çocuklar da hep birden “Âmin!” derlerdi. Bu sebeple de merasimin adına “Âmin Alayı”, mektebe başlayacak çocuk hocanın önünde ilk kez besmele çekip elifba okuyacağı için de “Bed-i Besmele” isimleriyle anılmıştır. Eğer okula başlayacak çocuğun maddi durumu iyi değilse mahallenin varlıklı kişileri tarafından o çocuğa yeni kıyafetler hediye edilirdi. Bu merasim hem okula başlayacak çocuk için hem

¹²⁸ M. Şevki Aydın, *Osmanlı’da Kız Çocuklarının Eğitimi*, Osmanlı, c. 5, ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 222.

¹²⁹ İlhan Başgöz, *age*, s. 7.

¹³⁰ Salih Özkan, *age*, s. 66.

¹³¹ Osman Ergin, *age*, C 1, s. 76-77.

henüz okul yaşı gelmemiş çocuklar için hem de okul çocukları için bir motivasyon aracı olarak düşünülmekteydi.¹³²

1.2.9. Osmanlı'nın Kuruluş ve Yükselme Döneminde Sıbyan Mektepleri

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde yapılmaya başlanan medreselerle aydınlık bilim çağı başlatılmış oldu. Bu dönemler medreselerdeki bilimlerin çeşitlilik gösterdiği ve medreselerin en kaliteli eğitim verdiği dönemdir. Medreselerdeki gelişmeye rağmen bu dönemde sıbyan okulları hakkında çok fazla bilgi bulunmaz. Kuruluş döneminde yaptırılan sıbyan okulları, Selçuklu eğitiminden miras alınan şekli üzerine devam etmiştir. Eğitim sistemi ve uygulanan programlarda büyük değişiklikler yapılmamış, sadece bazı güncellemeler yapılmıştır.¹³³ Bunun nedeni, devlet yöneticilerinin dönem itibarıyla siyasal ve askeri olaylara odaklanmış olmaları gösterilebilir.¹³⁴

II. Murat ve Fatih Sultan Mehmet dönemlerinde yaşadığı bilinen Ali b. Hüseyin el-Amâsî'nin "Tarîku'l-Edeb" adlı eseri 15. yüzyıl Osmanlı eğitimine dair önemli bilgiler içermektedir. Çocuğun 4 yaş 4 ay 4 günlük olduğunda okula verilmesi gerektiği, okula başlamak için Çarşamba günlerinin seçildiği gibi bilgilere ve çocukların nasıl terbiye edilmeleriyle ilgili yöntemlere yer verilir. Doğu toplumlarında dayak çok eskiden beri çocuk disiplininde önemli bir yer tutar. Sıbyan okullarında disiplinin dayakla sağlandığı bilinmektedir. Rivayetlerde bahsedildiği kadarıyla, Osmanlı'nın ilk dönemlerinde de dayak kullanılmıştır. Çocuğun terbiye edilmesiyle ilgili I. Bayezid'in oğlu Emir Süleyman ve hocası hakkında konuyla ilgili şu hikâyeye paylaşılmıştır: Emir Süleyman'ın hocası, öğrencileri terbiye edebilmek adına çubukla dövermiş. Bir gün canı acıyan şehzade durumu babasına şikâyet etmiş. Yıldırım Bayezid sabah olunca hocaya geleceğini haber vererek kendisine şehzadenin gözü önünde vurmasını istemiş. Padişah oğluyla beraber mektebe gidip "*Ben sana oğlumu okutmaya verdim, sen niçin benim oğlumu kölelerle beraber döversin!*" deyince Muallim: "*Ne sen ol ne oğlun!*" deyip padişaha vura vura onu mektepten çıkarmış. Şehzade gece eve gelince babası: "*Oğlum o*

¹³² Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet ve Merasimleri*, Haz. K. Arısan, D. Günay, İstanbul 2000, s. 57-75.

¹³³ İsmail Doğan, *age*, s. 136.

¹³⁴ Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 23-25.

hocan ne yavuz kişiymiş beni bile dövdü var edebinle otur oku dedi." demiştir.¹³⁵ Anlatılan bir diğer rivayet de Fatih Sultan Mehmet'le ilgilidir. Rivayete göre Fatih, hocası Molla Gürânî'nin odasında gördüğü sopanın ne olduğunu sorup hocasından "*Babanız serkeşliğinizi duymuşlar, okumazsanız sizi bu değnekle döveceğim!*" cevabını alınca daha başarılı bir öğrenci olduğu rivayet edilir.¹³⁶ Bu ve benzeri şekilde paylaşılan hikâyelerle o dönemin terbiye metodunda dayanın önemli bir yeri olduğu, ailelerin ve toplumsal yapının da bu şekilde verilen eğitimi desteklediğini anlayabiliriz.

Eserde kız çocukların okuldaki durumuyla ilgili olarak birtakım açıklamalarda bulunmaktadır. Kız erkek karışık olan okullarla ilgili kurallara şöyle yer verilir: "*Mektepte kız çocuklar varsa onlar ayrı oturur veya küçük erkek çocukların yanına oturur, büyük çocukların yanına oturmazlar ve kızlar falakaya yatırılmaz.*" Yazı yazma eğitiminden bahsedildiği kısımda yazı yazmanın İslam'da yerinden ve öneminden bahsedilmiş fakat sıbyan eğitiminde yazı yazma öğretiminden bahsedilmemiştir. Bu dönemde sıbyan okullarında yazı eğitiminin verildiğine dair kesin bilgi yoktur.¹³⁷

Fatih Sultan Mehmet döneminde "Semaniye Medreseleri"nin inşa edilmesi, eğitime ve bilime verilen önemi artırmıştır. Semaniye medreselerinde üniversite eğitimi verilen bölümler yanında okuma-yazmanın öğretildiği, vakfiyesinde "Daru't-Talim" adının kullanıldığı bir sıbyan mektebi de bulunmaktadır.¹³⁸ Fatih Sultan Mehmet'in kurduduğu Daru't-Talimin vakfiyesinde, bir eğitim programı olarak kabul edilen, çocuklara Kur'an-ı Kerim okumanın öğretileceği yazmaktadır. Fatih yaptırdığı sıbyan mektebinin vakfiyesinde, okula öncelikle yetimlerin, yetim bulunmazsa fakir çocukların alınacağını belirtmiştir. Vakfiyede, mektepte bulunması gereken görevliler belirlenmiştir. Bunların başlıcaları muallim, kalfa ve temizlik gibi diğer işlerle görevli kayyımdır. Vakfiyede, görevli kişilere verilecek ücretler de

¹³⁵ Ali bin Hüseyin el-Amâsî, *Tariku'l-Edeb*, Çev. Halil Çeçen, Ankara 2010, s. 72-78.

¹³⁶ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 91-92.

¹³⁷ Ali bin Hüseyin el-Amâsî, *age*, s. 106-118.

¹³⁸ Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 26.

yazılmıştır.¹³⁹ Fatih Külliyesindeki Daru't-Talim 1918'e kadar faaliyetini sürdürmüştür.¹⁴⁰

Fatih Sultan Mehmet, sıbyan muallimleri için diğer medrese bölümlerinde işlenenden farklı bir eğitim programı belirlemiştir. Bu programda “Adab-ı Mubahase ve Usul-i Tedris” (Tartışma Kuralları ve Öğretim Yöntemi) adındaki dersin bulunması, o dönem için eğitimde çok önemli bir yeniliktir. Aynı zamanda sıbyan muallimleri için belirlenen programda fıkıh dersine yer verilmemiştir.¹⁴¹ Belirlenen dersleri okumayanların sıbyan mekteplerinde öğretim yapması yasaktı. Fakat bu yasak hiçbir zaman uygulanamamıştır. Hatta medreseden icazet almak bile sıbyan okulu öğretmenliği için yeterli görülmüştü. Fakat gerçekte sıbyan mekteplerinde görev yapanlardan hiçbiri medreseli değildir. Okuma-yazması olan imamlar, hatta okuma-yazması bile olmayıp sadece Kur'an'ı ezberlemiş olan yaşlılar sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yapmıştır.¹⁴²

Fatih Sultan Mehmet'in oğlu II. Bayezid de çocukların eğitim öğretimi için sıbyan mektebi yaptırmıştır. 2. Bayezid'in yaptırdığı mektepte Fatih vakfiyesindeki gibi “...eytandan ve sübyan-ı fukaradan otuz nefer oğlancıklara...” ifadesiyle yetim ve fakir çocuklara öncelik tanınmıştır.¹⁴³ Vakfiyede geçen “oğlancık” kelimesi, kimine göre vakfiyeye sadece erkek çocuklarının alındığını ifade etmektedir. Fakat bu kelime o zamanlar hem kız hem erkek çocuklar için kullanılan bir kelimedir.¹⁴⁴ Vakfiyede mektebin müfredatına da yer verilmiştir. Bu müfredatta çocuklara öğretilmesi için belirlenen dersler Kur'an-ı Kerim, namaz ve ahlaki konulardır. Bunlardan başka, derslerin bitiminde kurumu vakfeden kişi için dua ettirilmesi de belirtilmiştir.¹⁴⁵ Fatih Sultan Mehmet ve II. Bayezid'den sonra yapılan mekteplerde de bu şartlar ve okutulan dersler genel anlamıyla kabul edilmiştir. Yazı dersinin ise bazı okulların programına koyulduğu görülmüştür.¹⁴⁶ 2. Bayezid'in vakfiyesinde

¹³⁹ *Fatih Mehmet 2 Vakfiyesi*, Ankara 1938, s. 257.

¹⁴⁰ Fahri Unan, *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi*, Ankara 2003, s. 291.

¹⁴¹ Yahya Akyüz, *age*, s. 92-93.

¹⁴² İlhan Başgöz, *age*, s. 5.

¹⁴³ Osman Ergin, *age*, C. 1, s. 69.

¹⁴⁴ Yahya Akyüz, *age*, s. 89.

¹⁴⁵ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1985'e)*, s. 71; Ayrıca Bknz. Osman Ergin, *age*, C. 1, s. 69.

¹⁴⁶ Osman Ergin, *age*, C 1, s. 70.

“...her iki nevbet (akşam/sabah) fukara için pişen taamdan eytamdan ve evlad-ı fukaradan mektepte hazır olanlara âdet üzere her ikisine birer aş vereler, eti ve ekmeğiyle.” denilerek, çocukların yeme-içmeleri de vakfin imkanlarıyla karşılanmıştır.¹⁴⁷

Kanunî Sultan Süleyman’ın yaptırdığı Süleymaniye Külliyesi’nde bir sıbyan mektebi bulunmaktadır.¹⁴⁸ Kanuni’nin vakfiyesinde: “Mekteb-i şerif-i mezburda taallüm-ü Kur’an’ı azim eden eytam-ı zuafanın melbusat-ı hususu için yevmî onar akçe verilip yılda iki defa eytam-ı mezbureye kifayet miktarı libas alivereler ve her gün iki nöbet fukara için pişen aştan ve ekmekten mektepte hazır olan eytama ve evlad-ı fukaraya vereler ve adet üzere her gün ikisine bir çanak aş, bir pare et ve iki ekmek vereler...” ifadeleri yer almaktadır. Kanuni’nin yaptırdığı sıbyan mekteplerinde öncekilerden farklı olan, çocuklara gündelik denen harçlıklardan verilmesinin kayda geçirilmesidir.¹⁴⁹ Bahsedilen vakfiyede, hocalık yapacak kişide bulunması istenen özelliklerden de bahsedilmiştir. Çocuklara hoca olacak kişinin hafız olması, kıraatinin iyi olması, tecvid ve ilmihal bilgisine sahip olması gibi ilmi bilgi aranmıştır. Aynı zamanda salih olmak, dindar olmak gibi birtakım karakter özelliklerinden de bahsedilmiştir. Sıbyan okulunda en az otuz talebe olması kararlaştırılmıştır. Sıbyan öğrencilerinden ücret alınmaması da vakfiyede emredilmiştir. Muallim için ücret olarak günde sekiz akça olarak belirlenmiş ve bahsedilen ücretin vakıftan alınacağı bilgisi bulunmaktadır. Vakfiyede kalfada bulunması gereken özelliklerden de bahsedilmiştir.¹⁵⁰

Fatih Sultan Mehmet vakfiyesi, II. Bayezid vakfiyesi ve Süleymaniye vakfiyesinde sıbyan eğitimi Kur’an öğretimi ile sınırlı kalsa da, incelemeler sonucunda Bursa sıbyan mekteplerinin vakfiyelerinde Kur’an okuma öğretiminin yanı sıra farklı derslere ve programlara rastlanır. Örneğin 1532 tarihli Kiremitçizade Mektebinde güzel yazı yazma, sarf ve nahiv gibi edebî ilimler, dinlerle ilgili bilgiler ve ahlaki konulara da yer verilmiştir. 1546 tarihli Ayşe Hatun mektebi vakfiyesinde,

¹⁴⁷Osman Erin, *age*, C 1, s. 73.

¹⁴⁸Hüseyin Atay, *Fatih-Süleymaniye Medreseleri Ders Programları ve İcazet-nameler*, Vakıflar Dergisi, Ankara 1981, S. 13, s. 181.

¹⁴⁹Osman Ergin, *age*, C. 1, s. 73.

¹⁵⁰Ziya Kazıcı, *age*, s. 87-88.

usul ve fûru, fıkıh konularını, tecvit ve mahreçle ilgili temel bilgilerin öğretilmesi yer almıştır.¹⁵¹

Padişahların yaptırdığı mekteplerde öğrenciler parasız okur, onlara ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri harçlıkları verilir, yılda bir kez de gezmeye götürülürdü. Mektepler çoğunlukla imaretler yanında yapıldığı için mekteplerin talebeleri parasız yemek yerlerdi. Fakat diğer kimselerin yaptırdığı mekteplerde bu gibi kolaylıklara imkân olmadığından onlar da talebeye gündelik verirlerdi.¹⁵²

1.2.10. Osmanlı'nın Duraklama ve Gerileme Döneminde Sıbyan Mektepleri

Osmanlı devletinin duraklama döneminde sıbyan mekteplerinin durumuyla ilgili IV. Murat'ın hükümdarlığında kaleme alındığı saptanan "Akâid-i İslam" adlı yazma eserde bazı bilgilere yer verilmiştir. Eserde, eğitime küçük yaştan başlanmak gerektiği ve çocuklara dini bilgilerin küçükten öğretilmesinin kalplerine o yaştan dinin yerleşmesini sağlayacağı ifade edilmiştir. Kişinin öğreneceği ilmin önceliği de belirtilmiştir, buna göre öncelikle farz-ı ayın olan İslamî ilimler öğretilecektir, kastedilen İslamî ilimlerden önce farz-ı kifaye olarak işaret edilen dünyevi ilimlerin öğretilmesi şiddetle eleştirilmiş ve bunu pekiştirmek için İmam Gazalî'den alıntı da yapılmıştır.¹⁵³

Bu dönemde sıbyan mektepleriyle ilgili önemli bir detay yazı derslerinin birçok mektep müfredatına girmiş olmasıdır. Bununla ilgili bahsedilecek olan vakfiyelerde yazı dersinin ve özellikle ders hocasında bulunması gereken vasıfların zikredildiği görülür. I. Mahmut'un annesi tarafından Galata'da yaptırılmış olan mektebin vakfiyesinde yazı dersi ve yazı dersi için bir hoca bulunması yazılmıştır. I. Mahmut'un eşi Râmî kadın tarafından Beşiktaş'ta yaptırılan mektebin vakfiyesinde de haftada iki kez yazı dersi müfredata koyulmuş ve yazı dersi için mektebe alınacak olan hocada aranan özellikler de genel anlamıyla koyulmuştur. Bu dönemde sıbyan mekteplerinde ne eğitim-öğretim usulünde ne de mekteplerin yapısında farklı bir

¹⁵¹ Mefail Hızlı, *Osmanlı Sıbyan Mektepleri*, Osmanlı, C. 5, ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 214.

¹⁵² Osman Ergin, *age*, C. 1, s. 73.

¹⁵³ *Akaid-i İslam*, Yazma Eser, Yaprak: 23-278, Akt: Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, s. 31.

anekdota rastlanmamaktadır. Bu da sıbyan mekteplerinde yazı derslerinin müfredata girmesinden başka bir değişiklik yapılmadığını göstermektedir. Fakat bahsedilen yazı dersinde bugünkü anlamıyla bir okuma-yazma öğretilmez, daha önce bahsedildiği gibi, kopyacılık, taklit etme şeklinde bir yazı öğretimi yapılırdı.¹⁵⁴ Bu da okuma-yazma konusunda bir ilerleme sağlamadığı gibi ihtiyacı da karşılamıyordu. 1700'lerden itibaren açılan askeri okullarda öğrencilere öncelikle Türkçe okuma-yazma öğretilmesi öğretimi geciktiriyordu. Fakat sıbyan mektebindeki eğitim eksikliği ve yetersizliği, sıbyan mekteplerinde yenileşme yapmanın o dönem itibariyle tepki çekeceğinden korkulması gibi nedenlerle sıbyan mektepleri ile askeri okullar arasında Rüştîye denen yeni bir okul kurulmasına sebep oldu. Bu okullar modern anlamda ilkokulların da temelini oluşturacaktır.¹⁵⁵

Osmanlıca okuma-yazmanın Arapça ve Farsçayı öğrenmeye bağlı olması, okuduğunu anlama ihtiyacının iyiden iyiye hissedilmesine neden olmuştur. Bu durum 1781'de I. Abdülhamit'in yaptırdığı mektebin vakfiyesinde de kendini göstermiştir. Vakfiyede yazı taklitçiliği değil Arapça ve Farsça öğretilmesi yoluyla okunanın anlaşılacağı kadar okuma-yazma öğretilmesi istenmiştir.¹⁵⁶ Bu kısımda, müfredata yazı dersi eklenmiş olan sıbyan mekteplerinin İstanbul'da bulunan mektepler olduğuna dikkat çekilmiştir. I. Abdülhamit'in yaptırdığı mektebin yanında bir de aşevi bulunuyor ve sıbyan okulu talebesine her gün buradan çıkan yemekten veriliyordu. Ayrıca vakfiyede “mektebe devam eden sübyanın 60 neferine günde ikişer akçe verile” kaydının bulunması, talebeye yemekten başka harçlık da verildiğini göstermektedir.¹⁵⁷

1.2.11. Osmanlı'nın Dağılma Döneminde Sıbyan Mektepleri

“Dağılma Dönemi” denen Osmanlı'nın bu döneminde Avrupa'nın ilerlemesine ayak uydurmak için eğitimde yenileşme çalışmaları yapılmış, bu çalışmalara askeri okullardan başlanmıştır. Fakat askeri sahada yapılmak istenen yenileşme, askeri okula alınan öğrencilerin gereken donanımla gelmemiş olması, öğrencinin bilgi

¹⁵⁴ Osman Ergin, *age*, C. 1, s. 70-71.

¹⁵⁵ Yahya Akyüz, *age*, s. 128-129.

¹⁵⁶ Osman Ergin, *age*, C. 1, s. 72.

¹⁵⁷ Osman Ergin, *age*, C. 1, s. 74.

eksikliğinin, ilkokulda alması gereken eğitimin tamamlanmaya çalışılmasının zaman kaybına yol açması gibi sebeplerle yeterli olmamıştır. Bu dönemdeki sivil eğitimin, sıbyan mekteplerinin durumuyla ilgili birtakım bilgiler mevcuttur. Bunlardan biri Mustafa adlı kişinin yazdığı “Vasiyetname-i Sıbyan” adlı eserdir. Eser 1818’de yazılmıştır. Yazarın 7 yaşındayken mektebe başladığını, 3 sene gidip geldiğini, Kur’an-ı Kerim’i hatim etmeye yaklaştığını fakat okutulanları anlamadığını ancak 17 sene sonra gerçek anlamda okuma-yazma öğrendiğini anlatır.¹⁵⁸ Dönemin sıbyan mekteplerinin genel durumu bu şekildedir. Bu durumun giderilmesi için askerî saha ile birlikte mülkî sahada da ıslahat yapılması gerekmektedir.¹⁵⁹

Eğitimde, özellikle sıbyan mekteplerinde yapılacak olan yenileşmede medresenin tepkisini çekmemek esas alınmıştır. Çünkü eğitimde medrese ve sıbyan mekteplerini elinde bulundurarak söz sahibi olan ulema, kendi alanı olan bu iki eğitim kurumuna batılı eğitim anlayışının girmesini istemiyordu. Bu sebeple eğitim alanındaki yeniliklerde yeniçerilerin kaldırılmasında izlenen yol örnek alınmıştır. Medreseler ve sıbyan mektepleri olduğu gibi bırakılarak modern eğitim yöntemleri için başka okullar açılmıştır. Çünkü ülkenin kalkınması için gerekenin halkın eğitimi olduğu fikri, askeri alanda yapılan yeniliklerin yetersiz kalmasından anlaşılmış ve sivil okullar için de yenilik yapılmasını gerekli kılmıştır.¹⁶⁰

Bahsedilen yeniliklerin ilk adımı II. Mahmut’un 1824’te yayınladığı fermanla ilköğretim alanında yapılmıştır. Fermanla ilköğretim zorunluluğu getirilmiş, çocukların cahil kalmaması için 5-6 yaşlarında mektepten alınıp çıraklığa verilmesi yasaklanmıştır. Mektepte okuyup buluş çağına erişen çocuk İstanbul’da ise İstanbul kadısından; Eyüp, Galata ya da Üsküdar’da ise oraların kadılarından izin tezkiresi almak zorundadır. Bu tezkire olmaksızın hiçbir esnaf, çocukları çıraklığa kabul etmeyecektir. İzin tezkiresi almadan çıraklığa verilen çocuk, mektebin hocası veya mahallenin imamı tarafından tespit edilip kadıya bildirilecektir. Çalışmak zorunda olan yetim ve fakir çocukların ise günde sadece iki defa mektebe gitmeleri yeterli

¹⁵⁸ Osman Ergin, *age*, C. 2, s. 385.

¹⁵⁹ Bayram Kodaman, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, Ankara 1988, s. 58.

¹⁶⁰ E. Z. Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. 5, Ankara 1983, s. 159.

görülmüştür.¹⁶¹ Fermanla belirlenen programda muallimlerin, çocuklara Kur'an-ı Kerim okumayı öğretmeleri, çocukların yeteneğine göre tecvit, ilmihal, dini bilgiler ve İslam'ın şartlarını öğretmeleri emredilmiştir.¹⁶²

Ferman, dönemin ihtiyaçlarını karşılamadaki yetersizliğine rağmen, II. Mahmut'un eğitim konusunda ilköğretimin önemi ve yerini kavramış olduğunu göstermektedir. II. Mahmut'un sivil eğitim alanı ve özellikle sıbyan okulları için yapmak istedikleri, medrese ve ulemanın desteğine en fazla muhtaç olduğu bir sırada istenen ölçüde olmamıştır.¹⁶³ Zaten askeri sorunlarla uğraşılması sebebiyle 1839 yılına kadar, bahsedilen ilköğretim zorunluluğu da uygulanmamıştır.¹⁶⁴

Devam zorunluluğu koyan, bunun sağlanması için cezai uygulamalar belirleyen ferman hükümleri sadece İstanbul için olup, taşra sıbyan mektepleri için olmadığı,¹⁶⁵ ifade biçimiyle yalnız İstanbul için ilköğretimi zorunlu kıldığı kesin olmakla birlikte¹⁶⁶ ferman, 1826 yılında vilayetlere de gönderilmiştir.¹⁶⁷

14 Ekim 1826'da "Evkaf-ı Hümayun Nezareti" kurulmuş, vakıf nezareti olan bu kurum diğer vakıflar gibi sıbyan okullarının nezaret ve idaresi görevini de üstlenmiştir.¹⁶⁸ Kurulan nezaretle, sıbyan mektepleri ilk defa devlet teşkilatı içerisinde yer almıştır.¹⁶⁹ Bu nezaret ulemanın elinde bulunmaktaydı. Nezarete verilen "sıbyan okullarının idaresi" göreviyle sıbyan okulları tamamen ulemanın idaresine bırakılmış oldu.

1838'de, Tanzimat'ın ilanından önce eğitim ve ilköğretim alanında ilk teşebbüslerden sayılan Meclis-i Umur-u Nafia, Bab-ı Âli, Meclis-i Valayı Ahkam-ı Adliye arasında yazışmalar olmuş ve Meclis-i Umur-u Nafia ilköğrenimin ıslahı

¹⁶¹ Mahmut Cevat, *Maarif-i Umumiye Nezaret-i Teşkilatı ve İcraatı-19. Asır Osmanlı Maarif Tarihi*, Çev. Taceddin Kayaoğlu, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001, s. 3-5.

¹⁶² Cahit Baltacı, *Mektep Maddesi, TDV İslam İlmihali*, 2004, C. 29, s. 6.

¹⁶³ Bayram Kodaman, *age*, s. 59.

¹⁶⁴ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 151.

¹⁶⁵ Bayram Kodaman, *age*, s. 58.

¹⁶⁶ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1985'e)*, s. 131.

¹⁶⁷ F. R. Unat, *age*, s. 130.

¹⁶⁸ F. R. Unat, *age*, s. 130.

¹⁶⁹ Z. N. Baysal- S. Ada, *age*, s. 65.

hakkında bir rapor hazırlamıştır.¹⁷⁰ Bu raporda sıbyan okullarındaki yetersizlik ve düzensizlik eleştirilmiş, halkın çocuklarını okutmadığından bahsedilmiştir. Sıbyan mekteplerinin düzene sokulması için öncelikle mektep hocalarının bilgisinin teftiş edilmesi gerekli görülmüştür. Çocuk terbiyesini yapabilecek bilgi ve beceriye sahip olanların bu alanda görevlendirilmelerinin doğru olacağından bahsedilmiştir. Okula başlama yaşı beş olarak belirlenmiştir. Yatılı mektepler kurulması ve fakir çocukların oraya alınması da bu raporda yer almaktadır. Hazırlanan raporla sıbyan mektepleri küçük ve büyük olarak iki gruba ayrılmıştır. Mahallelerdeki küçük mektepler Kur'an okuma eğitimine tahsis edilmiştir. Büyük mekteplerde ise bir iki hatim yapmış, ilmihal okumuş, küçük sıbyan mekteplerinde eğitim almış olan çocuklar okuyacaktır. Sıbyan mekteplerinde ve sıbyan mekteplerinin üstü olarak düzenlenmiş büyük mekteplerde sınıflar oluşturulması ve her sınıf için ayrı ders programları uygulanmasına kararı verilmiştir. Bu ikinci tür mekteplerin programı Türkî inşa, Tuhfe, Nuhbe, Subha-i Sıbyan ve Birgivi Risaleleri, hat ve yazı dersleri olarak belirlenmiştir.¹⁷¹

Yayınlanan rapor ilköğretimi geliştirmeyi, Türkçe'nin öğretilmesini, Arapçanın hakimiyetini azaltmayı, ilköğretimin dünyevi bir nitelik kazanmasını amaçlamıştır. Medrese ve ulema, sıbyan mekteplerini kendi etki sahası olarak gördükleri için ve buraya kendi anlayışları dışında bir yaklaşımı, özellikle laik eğitim anlayışını sokmak istememişlerdir.¹⁷² Bu durum Tanzimatçılar ve medreselilerin sıbyan mektepleri üzerindeki mücadelesini başlatmıştır.

Medreseliler sıbyan mekteplerini kendi etki sahası olarak görüyor ve buraya kendi anlayışları dışında bir düşünceyi sokmak istemiyorlardı.¹⁷³ Raporda, genel eğitim için yenilikler getirilse de sıbyan mektepleri için modern eğitim anlamında köklü değişiklikler yapılamamıştır. Bu rapor dinî ve modern eğitimi sentezlenmesini ve düal bir yapı oluşturulmasını sağlamıştır. Bu sayede ulemanın tepkisi devlete yönelmemiş ve devlet bekasına zarar getirilmemiştir. Bu politikaya bağlı olarak

¹⁷⁰ Aziz Berker, *Türkiye'de İlk Öğretim*, Ankara 1945, s. 8-11.

¹⁷¹ Mahmut Cevat, *age*, s. 7-21.

¹⁷² Yücel Gelişli, *Sıbyan Mektepleri*, ed. H.C. vd., *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara 2002, C. 15, s. 35.

¹⁷³ Bayram Kodaman, *age*, s. 59.

sıbyan mekteplerinin yönetimi Şeyhülislam'ın başında bulunduğu "Meşihat" makamına bırakılmıştır.¹⁷⁴

Meclis-i Umur-ı Nafia tarafından alınan bir kararla yeni okullar açılmaya başlamıştır. 11 Şubat 1839'da ilk açılan okul "Mahalle Mektebi" de denilen "Mekteb-i Maarif-i Adliye" isimli, ilkokulun bir üstü düzeyinde eğitim veren bir okuldur.¹⁷⁵ Fakat rüştiyelerin ilkokul üstü düzeyde açılması kararından anlaşılacağı üzere, mahalle mektepleri rüştiye derecesinde bir okul değildir. Daha çok bir ilkokul kademesi gibidir.

Meclis-i Valayı Ahkamı Adliye'ce verilen kararda sıbyan mektepleri ile askeri okullar arasında yer alacak yeni bir okul kurulması kararlaştırılmıştır.¹⁷⁶ Yenileşme döneminin bu ilk sivil okulları 1838'de açılan rüştiyelerdi.¹⁷⁷ Meclis-i Vâlâ bir okul programı düzenlerken bunun "birinci sınıf" ve "ikinci sınıf" (ilk ve orta) aşamalı olmasını benimsedi. Padişah 2. Mahmut bu adlandırmayı beğenmeyerek "İptidâî" ve "Rüşdî" demiştir. Süleymaniye Sıbyan Mektebi, Mekteb-i Ulum-u Edebiye adı verilerek ilk rüştiye haline getirildi. Buraya yazılan öğrencilere aylık bağlandı.¹⁷⁸ Rüştiyelerin açılmasından sonra sıbyan mekteplerinin ana mektep gibi olduğu, Rüştiyelerin bugünkü ilk mekteplerin temeli olduğu görüşü de bulunmakla beraber,¹⁷⁹ sıbyan mekteplerinin çok basit eğitim-öğretim veren ilkokullar, Rüştiyelerin ise bu ilkokulların uzantısı gibi düşünülüp, daha üst düzeyde eğitim-öğretim veren üst sınıflar durumunda olduğu gibi farklı görüşlere rastlanmaktadır.¹⁸⁰ Rüştiyeler usul-ü cedid eğitiminin yani modern eğitimin sağlanabilmesi için açılmış olan okullardı. "Usul-ü cedid" Tanzimat döneminden itibaren özellikle ilköğretimdeki yenilikleri ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Fakat Rüştiyelerdeki gelişmeler daha önce başladığı için usul-ü cedid hareketinin başlangıcı sayılmıştır.¹⁸¹

¹⁷⁴ A. M. Nurdoğan, *Osmanlı Modernleşme Sürecinde İlköğretim*, İstanbul 2005, s. 33.

¹⁷⁵ Cavit Binbaşıoğlu, *Başlangıç'tan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*, Ankara 2009, s. 100.

¹⁷⁶ Aziz Berker, *age*, s. 6.

¹⁷⁷ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıç'tan 1985'e)*, s. 128.

¹⁷⁸ Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 66.

¹⁷⁹ Osman Ergin, *age*, C. 2, s. 425.

¹⁸⁰ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıç'tan 1985'e)*, s. 129.

¹⁸¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 207.

Rüştiyeler sıbyan mekteplerinin bir üst sınıfı şeklinde düşünüldüğünden sıbyan mekteplerinden mezun olanlar sınavdan geçirilerek rüştiyelere alınıyordu. Fakat sıbyan mekteplerinde öylesine zayıf bir eğitim veriliyordu ki, 1866'da Rüştiye okullarına girmek isteyenler için yapılan sınavda, yalnız Türkçe ve ibareden imtihan yapıldığı halde, başarı çok düşük olmuştur.¹⁸²

1.2.12. Tanzimat'tan Sonra Sıbyan Mektepleri

Tanzimat'a kadarki eğitim, dönemin ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikte değildi. Yapılmak istenen yenilikler de medresenin otoritesine takılmıştı. Sıbyan mekteplerinde çocuklara öğretilen dinî nitelikli bilgilerden başka bilgiler yok denecek kadar azdı.¹⁸³ Tanzimat'ın ilan edildiği sırada sivil eğitim sıbyan mektepleri, rüştiyeler ve darülfünun denen yüksekokullar olarak üç gruba ayrılmış durumdaydı. Fakat bunların ıslahı düzensiz yapılıyor, sıbyan mekteplerine el sürülmeden Rüştiyelerle uğraşılıyor, bunların sistemi oturtulmadan idadilerin/liselerin açılmasına çalışılıyordu.¹⁸⁴ Bunlardan sıbyan mekteplerinin dışındaki iki grup sadece İstanbul'da bulunan okullardı.¹⁸⁵

Tanzimat eğitimcileri ilköğretimi zorunlu kılmak, hemen her mahallede, her kazada ve her köyde bir okul açmak gibi ilkeleri gerçekleştirmek üzere hareket etmişlerdir. Okullar belli kanun ve nizama bağlanarak yeni kurulmakta olan Millî Eğitim Bakanlığınca idare edilecekti. Her okulun yeni açılacak öğretmen okullarını bitirmiş bir öğretmeni olacak, bu öğretmene yeteri kadar maaş bağlanacaktı. Ders programlarına göre eğitim verilecek ve eğitim süresi 4 yıl olarak belirlenecekti.¹⁸⁶ Fakat öngördükleri siyaset için (Osmanlılık) ilköğretimi yaygınlaştırmayı hedeflerken bunu vakıfların, halkın ve cemaatlerin maddi sorumluluğuna bırakmışlardı.¹⁸⁷

Aslında Tanzimat fermanında eğitimle ilgili bir kelime bile yer almamıştır. Fakat eğitimin zorunlu olması ve yapılmak istenen yeniliklerin kalıcı olmasının

¹⁸² E. Z. Karal, *age*, C. 7, s. 195.

¹⁸³ E. Z. Karal, *age*, C. 5, s. 181-182.

¹⁸⁴ Osman Ergin, *age*, C. 2, s. 355.

¹⁸⁵ Aziz Berker, *age*, s. 11.

¹⁸⁶ İlhan Başgöz, *age*, s. 32.

¹⁸⁷ Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 75.

eğitimden geçiyor olması, Tanzimat döneminde eğitimle ilgili yenilikler yapmayı zorunlu kılmıştır.¹⁸⁸

1845 yılında Sultan Abdülmecit Meclis-i Vâlayı Ahkam-ı Adliye'ye bizzat gelerek Sadrazam ve vekillere hitaben eğitim ve ilerleme konusundaki “Hatt-ı Hümayunu” okutmuştur. Hattı Hümayunda meclisle ilgili kararlar yanı sıra cehaletin kaldırılması için mecburi ilk eğitim, çeşitli kademelerde eğitim kurumları, dünyevi hayata uygun eğitim verilmesi konularında adımlar atılması ve kamu terbiyesinin çaresine bakılması hususunda emir ve ikazlara da yer verilmiştir. Bunun üzerine Meclis-i Valayı Ahkamı Adliye aldığı kararlarda¹⁸⁹ ilk iş olarak ilköğretimi ele almıştır. Bu konuyla ilgilenilmesi için Meclis-i Muvakkat kurulması kararlaştırılmıştır.¹⁹⁰

Kurulan “Meclis-i Maarif-i Muvakkat” (Geçici Eğitim Meclisi) için oluşturulacak komisyona yenilikçi fikirleri benimsemiş olan sekiz kişi katılmıştır.¹⁹¹ Komisyonda sıbyan mekteplerinin ve rüştiyelerin din dersleri yanı sıra ilim ve fen dersleri de görmeleri, mekteplerin ıslahı ve derslerin düzenlenmesi teklif edilmiştir.¹⁹² Kurulan bu mecliste öğretim kurumlarının üç kademe halinde teşkilatlandırılması (sıbyan, rüştiye, darülfünun)¹⁹³ kararı alınmış ve “Meclis-i Maarif-i Umumiye” (Genel Eğitim Meclisi) adıyla daimi bir eğitim meclisi kurulması teklif edilmiştir.¹⁹⁴ Meclis-i Muvakkat, mahalle sıbyan mekteplerinin eğitim sistemi ve yapısını inceleyerek, kurulan Meclis-i Maarif-i Umumiye'ye bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Meclis-i Maarif-i Umumiye, sıbyan mektepleriyle ilgili olarak farklı ıslahat tedbirleri almaya lüzum görmeden Meclis-i Muvakkatçe alınan kararları uygulamıştır.¹⁹⁵ Maarif-i Umumiye kararlarında, Meclis-i Muvakkatin kararlarına uygun olarak sıbyan mektepleri iki gruba ayrılmış, ilk grupta yer alan küçük mahalle mektepleri dini ve ahlaki eğitime tahsis edilmiştir. Bu okullardaki eğitimin müfredatı usul-ü cedide uyacak kadar değiştirilmemiş, yalnız bazı

¹⁸⁸ Yahya Akyüz, *age*, s. 159.

¹⁸⁹ Kararlar için bkz. Aziz Berker, *age*, s. 15.

¹⁹⁰ Aziz Berker, *age*, s. 13-14.

¹⁹¹ Ahmet Cihan, *Osmanlı'da Eğitim*, İstanbul 2014, s. 157; Bayram Kodaman, *age*, s. 60-61.

¹⁹² Osman Ergin, *age*, C. 2 s. 368.

¹⁹³ F. R. Unat, *age*, s. 133.

¹⁹⁴ Ahmet Cihan, *age*, s. 157; Bayram Kodaman, *age*, s. 157.

¹⁹⁵ Bayram Kodaman, *age*, s. 61.

hususların da ıslah edilmesiyle yetinilmiştir. Diğer sıbyan mekteplerinde din derslerine ek olarak bazı dünyevi ilim ve fen dersleri de eklenmiştir. Sıbyan mektebine yeni alınacak hocaların eğitimde yeterli olması istenmiş, öğrenciler için yapılacak sınavlardan, oluşturulacak komisyonlardan ve yürütülecek işlemlerden bahsedilmiştir.¹⁹⁶

Alınan tedbirlerin uygulanması ve kontrolü için 8 Kasım 1846'da Emin Paşa reisliğinde 6 azadan oluşan ilk "Mekatib-i Umumiye Nezareti" kurulmuştur.¹⁹⁷ Mahalle mekteplerinin denetimini yapmak için nazırın yanına bir de muavin tayin edilmiştir.¹⁹⁸ Bu nezaret bir yıl sonra Mekatib-i Umumiye Müdürlüğü'ne çevrilmiştir. Nezaretin müdürlüğe çevrilmesi üzerine nazırlık bünyesinde açılan Mekatib-i Etfal ve Mekatib-i Rüştîye muinlikleri de kapatılmıştır.¹⁹⁹ 20 Nisan 1857'de müdürlük müsteşarlığa dönüştürülmüştür.²⁰⁰

Tanzimat döneminde modern eğitim anlayışının askeri okullardan itibaren uygulanmasındaki sıkıntılar görülmüş, açılan rüştîyelerin yeterli olmadığı ve modern eğitimin sıbyan mekteplerinden itibaren uygulanmasının gerekliliği anlaşılmıştır.²⁰¹ 8 Nisan 1847'de "Etfalin Talim ve Tedris ve Terbiyelerini Ne Veçhile İcra Eylemeleri Lazım Geleceğine Dair Sıbyan Mekâtibi Hâceleri Efendilere İta Olunacak Talimat" başlığıyla yayınlanmış olan belge, ilköğretime önemli yenilikler getirmiştir.²⁰² Bu talimat, sıbyan mektepleri için düzenlenmiş olan ilk program ve yönetmeliktir.²⁰³ Sıbyan mekteplerine usul-ü cedide uygun fikirlerin girmesi sağlanmaya çalışılmışsa da modern eğitim kapsamında tam anlamıyla yenileşme sağlanamamıştır.²⁰⁴

Hocalara rehber olmak üzere hazırlanan²⁰⁵ 20 bentten oluşturulan talimatta ilkokula devam süresi, çocukların yaşı, uygulanacak eğitim-öğretim kuralları,

¹⁹⁶ Aziz Berker, *Türkiye'de İlköğretim*, s. 20-23.

¹⁹⁷ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C 2 s. 368.

¹⁹⁸ Bayram Kodaman, *age*, s. 61.

¹⁹⁹ Aziz Berker, *age*, s. 24.

²⁰⁰ Cahit Baltacı, *agm*, s. 7.

²⁰¹ A. M. Nurdoğan, *age*, s. 22.

²⁰² Aziz Berker, *age*, s. 28-35.

²⁰³ F. R. Unat, *age*, s. 133.

²⁰⁴ Yahya Akyüz, *age*, s. 209.

²⁰⁵ Bayram Kodaman, *age*, s. 61.

ilkeleri, gösterilecek dersler ve konular açıklanmıştır.²⁰⁶ Tanzimat dönemine kadar sıbyan mekteplerinde yazı öğretilmesi bile nadir bir olayken, talimatla sıbyan mekteplerinde kara tahta kullanılması gündeme getirilmiştir. Talimatta sıbyan mekteplerindeki her tür yeniliğe karşı olan medreselilerin tepkisini çekmemek için bu tahtaların Arabistan’da kullanılmakta olduğu özellikle belirtilmiştir. Sıbyan mekteplerinde yazı derslerinde öğrencilerin divit kullanması ve kullanılacak divitlerin özelliği, kalemtraş olmaması konuları da belirlenmiştir.²⁰⁷ Ayrıca kız-erkek karışık sıbyan mekteplerinde kız ve erkek çocukların yan yana oturtulması tavsiye edilmiştir.²⁰⁸ Talimatta falaka yasaklanmış ve yeni disiplin kuralları belirlenmiştir. Bunlar hocanın kızgın bakması, öğrenciyi ayakta bekletmesi, iş yaptırtması veya yaban asmasından-yasemin dalından ince değneklerle hafif dövülmesinden ibarettir. Başarılı öğrenciler ise hocanın yanına oturmak, övülmek gibi ödüllerle teşvik edilirdi.²⁰⁹ Talimat, dört yıl olan sıbyan mekteplerinden sonra iki yıl olan rüştiyeleri de zorunlu eğitim kapsamına almıştır.²¹⁰ Rüştiyelerin eğitim süresi ilkin 2 yıl olarak belirlenmiş, daha sonra bu süre 4 yıla çıkarılmıştır.²¹¹

Yapılması planlanan yenileşme hareketi bu talimatla başlamış olsa da maddi yetersizlik ve hoca eksiği yüzünden yayınlandığı dönemde uygulanamamıştır. Talimatta yer alan yenilikler ancak yirmi yıl sonrasında uygulanabilmiştir.²¹² İstanbul ve birkaç büyük şehirde bunlar olurken köylerde bulunan sıbyan mekteplerine ancak 1850’li yıllarda “supara” denen ders kitapçıkları ve Kur’an cüzleri gönderilerek eğitimde yapılan yenilikler az da olsa uygulanmaya çalışılmıştır.²¹³ Fakat gönderilen ders kitapçıklarının yeterli sayıda olup olmadığı, hocaların bu kitapları okutabildiği veya okuyabildiği, öğrencilerin bu kitaplardan ders işleyip işlemediğiyle ilgili denetim ve kayıt yoktur.

²⁰⁶ F. Reşit Unat, *age*, s. 38.

²⁰⁷ Yahya Akyüz, *age*, s. 219.

²⁰⁸ Cahit Baltacı, *agm, TDVİA*, C. 29, s. 7.

²⁰⁹ Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 77.

²¹⁰ Yahya Akyüz, *age*, s. 162.

²¹¹ E. Z. Karal, *age*, C. 7, s. 193.

²¹² Yahya Akyüz, *age*, s. 209.

²¹³ Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 85.

15 Mart 1857’de medresenin yetki alanı dışında kurulan eğitim müesseselerinin idari merkezi olarak “Maarif Nezareti” kurulmuştur.²¹⁴ Maarif Nezareti’nin kurulmasıyla sıbyan mekteplerinin ıslahı yeniden ele alınmış, fakat yapılacak yeniliklere ancak 1863’te teşebbüs edilmiştir. Bu tarihte İstanbul’da 12 bölgede toplam 36 okul seçilmiş ve 1846’da Meclis-i Muvakkat ’in aldığı kararlar uygulanmıştır.²¹⁵ Maarif Nezareti modern iptidaiye okullarını açmış, sıbyan mekteplerini de ilkokullar olarak kabul edip ders programlarını düzenlemiştir. 1861’de eğitim bakanlığı, öğretim derecelerini sıbyan, rüştiye ve çeşitli fenlere ait mektepler olarak derecelendirmiştir.²¹⁶ 1861’de tahta geçen Sultan Abdülaziz devri başlarında İmparatorlukta 12.509 sıbyan okulu vardı. Devam eden kız ve erkek öğrenci sayısı 524.770 idi.²¹⁷

Tanzimat’la başlayan çocuk eğitiminin önemsenmesi hız kesmeden devam etmiştir. 1862 yılında Münif Efendi'nin editörlüğünü yaptığı "Mecmua-i Fünûn" adlı dergide yazdığı "Ehemmiyet-i Terbiye-i Sıbyan" (Çocuk Eğitiminin Önemi) başlıklı yazısı bilinen ve süreli yayınlarda yayınlanan çocuk eğitimi üzerine yazılan ilk eğitim yazısı olarak kabul edilmektedir.²¹⁸

Sıbyan mekteplerinin ıslahı konusu hala ulemanın tepkisi nedeniyle zor görünmekteydi. Bu sebeple 1862’de sıbyan mektepleri yerine ilköğretim veren ve usul-ü cedid’e göre eğitim yapan “İptidai Mektepler” kurulmaya başlanmıştır.²¹⁹ Fakat sıbyan mekteplerine bu devirde “İptidai” adının verildiği, yeni bir ilk mektep kurulmadığı gibi görüşler ve sıbyan veya iptidai denen ilk mekteplerin Evkaf Nezareti’ne bağlı olan okullar olduğu görüşleri de vardır.²²⁰

İptidailerin açılmasından sonra ilköğretim okulları sıbyan mektepleri-iptidai okullar ve rüştiyeler olarak gruplandırılabilir. Sıbyan mektepleri ülkenin her mahalle ve köyünde bulunan, dinî eğitim verilen, Kur’an okumayı öğretmek esas alınan okullardı. Eğitimleri yetersiz ve öğretmenleri gerekli donanımdan uzaktı. İptidailer

²¹⁴ E. Z. Karal, *age*, C. 6, s. 125.

²¹⁵ Bayram Kodaman, *age*, s. 62.

²¹⁶ Salih Özkan, *age*, s. 85.

²¹⁷ E. Z. Karal, *age*, C. 7, s. 194.

²¹⁸ Cavit Binbaşoğlu, *age*, s. 149.

²¹⁹ İ. Tekeli- S. İlkin, *age*, s. 67.

²²⁰ Osman Ergin, *age*, C. 2, s. 383.

çoğunluğu İstanbul'da ve bazı büyük şehirlerde kurulmuş olan, modern sisteme göre eğitim vermeyi amaçlayan, dinî dersler yanında dünyevî derslere de yer verilen ilkokullardı. Rüştüyeler ise iptidailerin üstü konumundaki okullardı.²²¹

1862'de İstanbul mektepleri 12 merkeze taksim edilip her merkezden ikişer mektep, toplam 36 mektep seçilerek, oralarda okuyan talebeye, maarif idaresince birer taş tahta, taş kalem ve birer divit alınıp parasız olarak verilmiştir. Mektep hocalarına da fakir talebeden haftalık almamak şartıyla yüzer kuruş aylık bağlanmıştır. Devlet salnamesine göre İstanbul'da 360 sıbyan mektebi bulunmaktadır. Yani ilk ıslahat hareketi mekteplerin ancak onda birinde uygulanmıştır.²²²

1862'de özel bir komisyonun çalışmasında iptidailer için planlanan eğitimde istenen ölçülere gelinemediği fark edildi. Sıkıntının sebebi planlanan eğitim için gereken donanımına sahip mektep öğretmenlerinin bulunmayışıydı. Bu sebeple 1871'e değin yeni iptidailer açılmayarak öğretmen yetiştirmeye öncelik verildi.²²³

1862'de sıbyan mektepleri ve iptidailerdeki öğretmen yetersizliği sebebiyle önceliğin öğretmen yetiştirilmeye verilmiş olması bu süreci hızlandırmış ve aynı yıl öğretmen yetiştirmek için "Darulmuallimin-i Sıbyan" açılmıştır.²²⁴ 1876'da bu okulların ders programı şu şekilde kayda geçmiştir: Usul-ü Tedris, Türkçe, Hesap, Tarih-i Osmanî, Coğrafya, Hendese, Fârisî ve yazı.²²⁵ 1864'te "Mekatib-i Sıbyan-ı Müslime Komisyonu" kurulmuştur. Komisyon 1868'de sıbyan mektepleri için 10 maddelik bir nizamname tertip etmiştir.²²⁶ Nizamnamede ilkokula başlama yaşı, sıbyan mektebinin süresi, din derslerinin muhtevası gibi konular belirlenmiştir. Nizamnamenin getirdiği yenilikler imla, malumat-ı nafia, coğrafya ve aritmetik

²²¹ N. A. Kansu, *age*, s. 133-134.

²²² Osman Ergin, *age*, C. 2, s. 387.

²²³ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, s. 83.

²²⁴ Hasan Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi)*, Ankara 1982, s. 14.

²²⁵ Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 80.

²²⁶ Aziz Berker, *age*, s. 59-60.

derslerinin konulmasıdır. Fakat bu nizamname de uygulanamamıştır.²²⁷ 1882’de bu komisyon “Mekatib-i İptidaiye” adını almıştır.²²⁸

1824’te 2. Mahmut’un sıbyan eğitimini zorunlu tutması ve o dönemdeki olaylar sebebiyle uygulanamamıştı. Yapılması gereken yeniliklerle ilgili asıl önemli kararlar 1 Eylül 1869’da “Maarif-i Umumî Nizamnamesi” ile atılmıştır.²²⁹ Bu nizamname ile her mahalle ve köyde en az bir mektep olması zorunlu hale getirilmiştir. Sıbyan mekteplerinin süresi 4 yıl olarak kesinleşmiş ve müfredatları belirlenmiştir. Bu müfredata göre Elifba, Kur’an-ı Kerim, Tecvid, Ahlak risaleleri, İlmihal, Yazı talimi, Muhtasar Fenn-i Hesap, Muhtasar Tarih-i Osmanî, Muhtasar Coğrafya, Malumat-ı Nafia dersleri yer almıştır. Kızların 6-10, erkeklerin 7-11 yaşlarında devamı zorunlu kılınmıştı ve zorunluluğa uymayanlar için para cezası belirlenmiştir. Devam zorunluluğu kaldırılanlar yalnız bedeni-ruhi kusuru olan, evini geçindirmek zorunda olan, okula en az yarım saat uzaklıkta evi olan ve evinde okuma-yazma öğrenen çocuklardır. Bir yerde iki sıbyan mektebi varsa kız ve erkek okulları olarak ayrılmalari, yoksa aynı mektebe gitmeleri fakat karışık oturmamaları kararı da yer almaktadır. Bunlarla beraber oluşturulacak olan kız sıbyan mekteplerinin muallimlerinin kadın olması belirlenmiş, fakat yeterli sayıda kadın hoca yoksa yaşlı ve iyi ahlaklı olan, erkek hocaların derslere girmelerine karar verilmiştir. Bu yeniliklere rağmen sıbyan mekteplerinin giderleri ve öğretmen ücreti halk tarafından karşılanması eski usulle devam edecektir. Nizamnameyle sıbyan mektepleri ikiye ayrılmıştır. Bunlar Maarif Nezaretine bağlı “umumi” ve Evkaf Nezaretine bağlı “hususî” sıbyan mektepleridir.²³⁰ Evkaf Nezareti ulemanın elinde olan bir nezaretti ve eski usulde eğitimi devam ettirmişlerdir. Bu sebeple sıbyan mektepleri Tanzimat döneminde uygulanmaya çalışılan eğitimde yenileşme hareketinden etkilenmemiştir.²³¹

Maarif Nezaretine bağlı olan sıbyan mektepleri artık “iptidai mektep, usul-i cedide mektebi” olarak anılmaktadır. Sadece yönetim olarak değişiklik gösteren bu

²²⁷ Bayram Kodaman, *age*, s. 62.

²²⁸ Cahit Baltacı, *agm*, C. 29, s. 7.

²²⁹ Aziz Berker, *age*, s. 70-73.

²³⁰ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 209.

²³¹ Enver Ziya Karal, *age*, C. 6, s. 171.

sıbyan mektepleri diğerkonularda aynıydı. Sıbyan mekteplerinde yeni derslerin müfredata alınmasından sonra bir yenilik de kullanılan araç-gereçlerde olmuştur. Öğrenci sırası, kara tahta, tebeşir, harita, yer küresi, öğretmen kürsüsü vb. sıbyan mekteplerinde kullanılmaya başlamıştır. Hafız olmak isteyen öğrencilerin bir müddet daha mektepte kalmasına imkân tanınmıştır. Sıbyan mekteplerinde imtihan yapılması kararı verilmiştir. Buna göre her köy ve mahallede ihtiyar meclisi huzurunda yapılacak imtihanlarda başarılı olanlara şahadetname verilecektir. Bu şahadetname ile bir üst mektebe imtihansız girilebilecektir.²³² Bu sayede imtihanla rüştiyelere girme şartı kaldırılmış oldu.

Nizamname ile okullar sistemi bir dereceye kadar düzenlenmiştir. Köylerde ve mahallelerde sıbyan, beş yüz haneli kasabalarda rüştiye, bin haneli kasabalarda idadi, vilayet merkezlerinde sultanî açılması kararlaştırılmıştır.²³³ Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle okulların sınıf ve kademeleri 5 ana kısma ayrılmıştır. İlk kısım sıbyan mektepleri, mahalle ve köy okullarıdır. 1869 Nizamnamesinde öngörülen sıbyan mekteplerinin ıslah edilmesi ve iptidailerin açılmaya çalışılması tam anlamıyla uygulanamamıştır. İptidai adıyla modern eğitim veren ilk eğitim okulları açmak için ilk girişim ancak 1870'den sonra başlatılabilmektedir. Çünkü Nizamnamenin uygulanabilmesi için yeterli maddi güç yoktu.²³⁴

1869 Nizamnamesiyle 15 Kasım 1869'da iptidailere hoca yetiştirmek için²³⁵ Darulmuallimin'de bir Darulmuallimin-i İptidai açılmasıdır.²³⁶ Nizamnamede rüştiye, idadi ve sultanilere öğretmen yetiştirmek için bir Darulmuallimin açılması lüzumlu görülürken, sıbyan mektepleri için öğretmen yetiştirilmesi hususuna değinilmemiştir. Aynı yıl içerisinde görülen lüzum üzerine kurulan Darulmuallimin-i Sıbyan'da 1869'da 30, 1874-75 ve 77 yıllarında 25 talebenin olması ülkedeki sıbyan mektepleri için yeterli olmadığını göstermektedir.²³⁷

²³² Yahya Akyüz, *age*, s. 209; F. R. Unat, *age*, s. 96-113.

²³³ Osman Ergin, *age*, C. 2, s. 355.

²³⁴ E. Z. Karal, *age*, C. 7, s. 201-202.

²³⁵ F. R. Unat, *age*, s. 140.

²³⁶ Mahmut Cevat, *age*, s. 87-88.

²³⁷ Aziz Berker, *age*, s. 73.

Kız rüştiye ve sıbyan mekteplerine kadın öğretmen yetiştirilmesi gerekliliğiyle bu nitelikteki okulların ilki 1870’de İstanbul’da “Darulmuallimat” adıyla açılmıştır.²³⁸ 1868’de verilen bir diğer karar ise sıbyan mektebini bitirip rüştiyeye girecek öğrencilerin sınava girmesi gerekliliği olmuştur.²³⁹

Cevdet Paşa tarafından 1848’de İstanbul’da açılan ilk öğretmen okulundan sonra,²⁴⁰ 1868’de açılan Darulmuallimin-i Sıbyan daha ilk mezunlarını vermeden, 1869 tarihli Maarif Nizamnamesinde temel eğitim okullarına modern eğitim almış hocalarının tayin edilmesi tasarlandı. Darulmualliminin eğitim-öğretim kadrosunun büyük çoğunluğunun ulema sınıfından olması, öğrencilerin sayısının azlığı, ayrıca büyük bir kısmının daha önce medrese eğitimi alması gibi sebeplerle, bu okulun açılmasındaki asıl hedef olan ulemanın sistem dışında bırakılma çabaları istenilen doğrultuda gitmemiştir.²⁴¹

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ilköğretim alanında birçok yenilik getirmiş olsa da ne maddi durum ne eldeki imkânlar bu nizamnamenin uygulanmasını sağlayamamıştır.²⁴² Öğretmen okulları açıldığı halde ülkede bulunan 10.000 kadar sıbyan mektebinde Darulmuallimin’den yetişme hemen hiç hoca yoktu. 500.000 çocuk hala eski usullerle, eski usul dersleri görmekteydi.²⁴³ 1869 yılında Maarif Dairesince hazırlanan mazbatada sıbyan mektepleri eleştirilmiştir. Sıbyan mekteplerindeki eğitimin sadece dinî bilgiye yönelik olduğu, hocaların bilgisi ve yeterliliği meçhul kişiler olduğu, sıbyan mekteplerinde senelerce devam edenlerin seviyelerinin istenilen derecede olmadığı, rüştiyeye devam eden çocukların derslerde sıbyan mektebinde öğrenmeleri gereken bilgileri öğrenmekle geçirdiği kaydedilmiştir.²⁴⁴

1869 Nizamnamesinden sonra yapılan bir girişim de mekteplerde okutulmak üzere hazırlanan kitaplar olmuştur. Nizamnamede hazırlanması istenen 11 kitap şunlardır: elifba, ahlak, fezail-i fiiliye, kavaid-i Türkiye, coğrafya, tarih, inşa, şevaz,

²³⁸ F. R. Unat, *age*, s. 141.

²³⁹ Mahmut Cevat, *age*, s. 111.

²⁴⁰ İlhan Başgöz, *age*, s. 33.

²⁴¹ Ahmet Cihan, *age*, s. 160.

²⁴² Aziz Berker, *age*, s. 73.

²⁴³ Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 85.

²⁴⁴ Mahmut Cevat, *age*, s. 94.

imla, malumat-ı nafia, meşk. Başlangıçta sıbyan mekteplerinde okutulacak kitapların açık, sade ve öğrenciye şevk verecek şekilde yeniden hazırlanması işi ele alınmıştır. Hazırlanacak kitapların vasıfları ve muhtevası 1870 tarihli Takvim-i Vekayi’de belirtilmiştir. Özellikle Elifba için yeni heceleme usulünün ve altı ayda okumayı öğretecek kolay bir yöntemin bulunması ve kitabın içine resimlerin de konması şart koşulmuştur. Din, ahlak, dil, tarih, coğrafya ve malumat-ı nafia gibi ders kitaplarının da nasıl hazırlanacağı hakkında bilgi verilmiştir.²⁴⁵ Belirtilen ilanda kitaplarda aranacak özellikler saptanmıştır. Bu belgenin önemi, hazırlanması istenen kitaplarda ilk kez ilkokul çocuğunun psikolojisine göre bazı özelliklerin aranmasıdır. Elifba için düzenlemeler yapılmış, tarih, coğrafya, matematik, dilbilgisi gibi ders kitapları incelenmiştir.²⁴⁶

Hazırlanması emredilen kitaplar ülkedeki bütün sıbyan mektepleri için değil, usul-ü cedide uygulanan sıbyan mektepleri ve iptidailer içindi.²⁴⁷ Bu kitapların bastırılıp bastırılmadığı hakkında bir bilgi yoktur. Daha ileriki yıllarda birçok kitap bastırılmış fakat bastırılan kitaplar iptidailer içindir. Sıbyan okullarında eski usule göre öğretim devam etmiştir.²⁴⁸ Bu dönemde hazırlanan kitaplardan, nizamnamede bahsedilmediği halde yazılan ve sıbyan mekteplerinde okutulan kitaplardan günümüze ulaşanlardan biri, 1709 senesinde hazırlanan Birgili Mehmet Efendi’nin “Vasiyetname” adlı eserinin mensur şerhi olan eserdir. Bu eser sıbyan mektepleri için Türkçe bir ders kitabı olarak düşünülmüştür. Sıbyan mekteplerinde derslerin hala ezber yoluyla yaptırıldığı dikkat çekmektedir, fakat ezber zor oluyor diye Kadızade Muhammed Efendi’nin bu ders kitabını nazma çevirmesinden, öğrencilerin nazımı daha kolay öğrendiklerinden bahsedilerek öğretimin kolaylaştırılmaya, çocuklara uygun hale getirilmeye çalışıldığına da değinilmektedir. Aynı zamanda çocuk eğitimine uygun bir yöntem olan soru-cevap yöntemine de eserde yer verilmiştir. Eser daha çok ahlakî-dinî nitelik taşımakta olan bir ders kitabıdır.²⁴⁹

²⁴⁵ Aziz Berker, *age*, s. 82-84.

²⁴⁶ Cavit Binbaşoğlu, *age*, s. 115.

²⁴⁷ Aziz Berker, *age*, s. 86.

²⁴⁸ Bayram Kodaman, *age*, s. 64.

²⁴⁹ Güler Gülsevin, *1709 Tarihli Türkçe Manzum Bir Sıbyan Mektebi Ders Kitabı*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Malatya 1987, S. 1, s. 240-263.

1870’te sıbyan okullarını tetkik için Meclis-i Kebir-i Maarif Daire-i İlmiye ve Daire-i İdarî azasından dört kişiyle bir komisyon oluşturulmuştur.²⁵⁰ Sıbyan mekteplerinin ıslahı, yeni iptidai mekteplerinin açılması hakkında bütün memleketi kapsayacak adım 13 Ağustos 1871 tarihli vesikayla atılmıştır. Vesikada özellikle okulların hoca ve mali meselelerine ilişkin çözüm yolları önerilmiştir. Bu vesikayla devlet, Müslüman halkı sıbyan okullarıyla ilgilenmeye zorlamıştır.²⁵¹ Aşar ve avarız vergilerine %10 zam yapılmış ve buradan birikecek paranın eğitime ayrılması tasarlanmıştır. Bu para yetmezse vakıf gelirleri, fitreler, kurban derilerinden elde edilecek gelirler ve devamsız öğrencilerin velilerine kesilecek cezalarla toplanan paralar eğitime harcanacaktır. Bunlar da eğitim giderlerini karşılamazsa çevre halkından “salma” toplanacaktır. Gerçekte ise ne aşara yapılan zam ne öteki kaynaklardan beklenen eğitim payı hiçbir zaman eğitime tahsis edilmemiş, ilkokul giderleri ancak “salma” vergisi ile karşılanmıştır.²⁵²

1872’de Selim Sabit Efendi’nin Süleymaniye’deki bir taş mektepte öğretimde yeni ve akılcı metotlar, araç-gereçler, uygulayarak bir yeniliğe daha adım atılmış oldu.²⁵³ Ertesi yıl Cevdet Paşa tarafından Nuruosmaniye Cami civarında açılan “Numune İptidai” okulunda da aynı usul uygulandı. Cevdet Paşa bu iptidaide müfredatı düzenlemiş ve yeni usule uygun olarak elifba bastırmıştır.²⁵⁴ Selim Sabit Efendi’nin açtığı okuldan müspet neticeler alınması üzerine, yenilerinin açılmasına ve hatta sıbyan mekteplerinin de dönüştürülmesine karar verilmiştir. Bu tip iptidai okulların sayısı 1876’ya kadar 3’e çıkarılabildiği görülmüştür. Bunlar Nuruosmaniye, Simkeşhane ve Saraçhane iptidai okullarıdır.²⁵⁵ Bu okullarda yeni araç gereçler kullanılıyor, Selim Sabit Efendi’nin yazdığı Rehnüma-yı Muallimin ve Elifba-yı Osmanî adlı eserler okutuluyor, usul-ü cedide göre eğitim verilmeye çalışılıyordu. Selim Sabit Efendi eğitim alanında yenilikçi görüşlere sahipti, bu yüzden hem medreselilerin hem de rejimin tepkisini çekmiştir. Fakat düşüncelerini uygulamaktan geri durmamış ve Süleymaniye’de açtığı numune iptidaisinde düşüncelerine uygun bir sistem oluşturmuştur. Bu dönemde sıbyan okullarında usul-i cedid uygulanması

²⁵⁰ Mahmut Cevat, *age*, s. 105.

²⁵¹ Osman Ergin, *age*, C. 2, s. 389-390.

²⁵² İlhan Başgöz, *age*, s. 33.

²⁵³ Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 83.

²⁵⁴ Yahya Akyüz, *age*, s. 209.

²⁵⁵ 1293 Devlet Salnamesi, Akt. Bayram Kodaman, *age*, s. 64.

çoğunlukla bazı eğitimcilerin cesurca hareketi olmakla kalmıştır.²⁵⁶ Selanikli Abdi Efendi usul-ü cedide dayalı ilk özel iptidai olan Şemsü'l-Maarif'i açtı. Bu okullar eğitim tarihimizde Arap elifbası ile Türkçe okuma-yazma öğretimi veren ilk kurumlardır.²⁵⁷

1869 Nizamnamesinin vilayetlerde uygulanmasına ilk önce Rumeli'nden başlanmasına karar verilmiştir. Rumeli'de bu yolla birçok okul yapılmıştır.²⁵⁸ Fakat Rumeli'deki sıbyan mekteplerinde uygulamaya geçirilen yeni eğitim sistemi yeniliğe karşı olan kesim tarafından pek de hoş karşılanmamıştır. Korgeneral Galip Pasiner'in 13 Kanunuevvel 1938 sayılı Akşam gazetesinde yayınladığı makalesinde, 1873 yılında Selanik'te açılan Şemsi Efendi mektebinin yeni usule göre eğitim vermesi sebebiyle halkın saldırısına uğraması, usul-ü cedit sistemine göre okula koyulan sıra, masa, tahta, harita gibi ders araç-gereçlerinin halk tarafından kırıldığını anlatır.²⁵⁹

Bu dönemlerdeki çocukluk anılarından biri de Halit Ziya Uşaklıgil'e aittir. "Kırk Yıl" adlı eserinde dönemin eğitim durumuyla ilgili bilgilere yer vermiştir. Sıbyan mekteplerinin durumunu şöyle betimler: *"Yeşil sarıklı, sallana sallana derslerini ezberleyen çocukların en uzağına kadar uzanabilen bir sopa ile kürsünün başından ayrılmayan bir hocamız, oradan oraya koşup her tarafa yetişen, karalamaları yoklayan, renk renk yaz-sil kâğıtlarını mühürleyen, çocuklar derslerini ezberlemezler de işi oyuna çevirirlerse kulaklarını çeken şişman bir kalfamız vardı. Burada Kur'an okurduk, başka bir şeyin okutulduğundan haberim yoktu."* Anlaşıldığı üzere yapılan onca yenileşme hareketine rağmen istenen düzeyde bir ilerleme sağlanamamıştır. Sıbyan mektepleri hala bozuldukları şekliyle bir eğitim vermeye devam etmektedir. Fakat eserde yeni kurulan iptidai okullar hakkında gözlemlere de yer verilmiştir. Bu okullarda bulunan sıralar, eğitim şekli, genç bir hocanın bulunması, yazarın yazı yazmayı iptidai okulunda öğrendiği gibi bilgiler yer almaktadır.²⁶⁰

²⁵⁶ Yahya Akyüz, *age*, s. 209-210.

²⁵⁷ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, s. 83-84.

²⁵⁸ Bayram Kodaman, *age*, s. 65.

²⁵⁹ Osman Ergin, *age*, C. 2, s. 395-397.

²⁶⁰ H.Z. Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, İstanbul 1969, s. 17-19.

13 Ağustos 1872’de sıbyan mekteplerinin ıslahı ve iptidai okulların her yerde çoğaltılması hakkında vilayetlere tamim gönderilmiştir.²⁶¹ Toplum usul-i cedide programının uygulanmasını, eski sıbyanların yenileştirilmesini, rüştiyeler, idadiler hatta sultaniler açılmasını istemektedir.²⁶²

1874 senesinde yayınlanan resmi ilana göre Darulmuallimin-i sıbyanda verilecek dersler belirlenmiş ve eğitim süresinin 2 yıl olduğu açıklanmıştır. Dersler şunlardır: usul-ü tedrisiye, lisan-ı Türkî ve imla, hesap, muhtasar tarih-i Osmanî, muhtasar coğrafya, hendese, Farisî ve yazı. Maaşlar 300-400 kuruş olarak bulunduğu yere göre belirlenecektir.²⁶³

1875 yılında Selim Sabit Efendi tarafından hem ilkokullar için ders kitabı olacak, hem de ilkokul öğretmenleri için kılavuz olacak olan “Rehnuma-yı Muallimin” isimli eserin yazılmasıdır. Bu eserinde öğretilmesi gereken dersler, görev yapacak öğretmenlerde bulunması gereken nitelikleri anlatmış,²⁶⁴ pedagojik açıdan çocuk eğitiminde eğitim-öğretim yöntemlerinden bahsetmiştir.²⁶⁵ Rehnüma-yı Muallimin, Elifba-yı Osmanî, daha başka elifbalar, kitapçıklar, haritalar usul-i cedit programını benimseyen okullara girmiştir. Dönemin Maarif Nazırı, Selim Sabit Efendi ile öteki aydın öğretmenleri katına çağırıp mekteplerin bu duruma getirilmesinin dine aykırı görüldüğünü, Kur’an-ı Kerim’in diz çökmeden sıra üstünde el ve ayak sallanarak okunmayacağını, Şeyhülislam’ın bu Frenk işlerinin doğru olmadığına ilişkin fetva verdiğini, ortalığı karıştırmamak için işi yavaş götürmelerini söylemesine karşın numune iptidaileri İstanbul’da, Selanik’te, Mithat Paşa’nın girişimiyle Tuna vilayetinde, daha sonraları da ülkenin her tarafında hızla yayılmıştır.²⁶⁶

1876’da yürürlüğe giren 34 maddelik “İptidaî (ilkokul) Talimatnamesi”yle okulların yönetimi, alınacak para, başarısız veya devamsız öğretmenlerin uzaklaştırılmaları ve sıbyan mekteplerinin idaresi için halkın oluşturacağı “Mecalis-i

²⁶¹ F. R. Unat, *age*, s. 142.

²⁶² Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 108.

²⁶³ Mahmut Cevat, *age*, s. 123.

²⁶⁴ Yahya Akyüz, *age*, s. 203-207.

²⁶⁵ N. A. Kansu, *age*, s. 66.

²⁶⁶ Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 84.

Tedrisiye ve Şubeleri” adıyla meclisler açılması gibi kararlar alınmıştır.²⁶⁷ Kırk haneyi bulan her mahallede meclisler kurulacak, şayet nüfus azsa yakın olan bir mahalleyle birleşilerek meclisler oluşturulacaktır. Bu meclisin görevi sıbyan mekteplerinin masraflarını karşılamaktır. Aynı zamanda sıbyan mekteplerinden mezun olacak öğrencilere yapılan sınavda bu meclisten birileri de katılacaktır.²⁶⁸ “Tedrisat Meclisleri” adıyla açılan bu meclislerden beklenen görevlerde fazla bir başarıyla ulaşamamış ve yönetmelikte değişikliğe gidilmiştir. 5 Haziran 1876’da sıbyan mekteplerinin ders programı, öğretim usulleri vb. konular belirlenmiştir.²⁶⁹

II. Abdülhamit devrinde, 1876’da kabul edilen Kanun-i Esasi’nin 114. maddesi ile ilkokullara devam zorunluluğu anayasaya girmiştir. Bu maddeyle kız çocuklarının da erkek çocukları gibi eşit şekilde eğitim imkânlarından yararlanılması hukuken temin edilmiş oldu.²⁷⁰ Sıbyan okullarının belirlenmeye çalışılan ders programlarında Tarih ve Coğrafya dersleri yer almaya devam etmiş, Yurttaşlık Bilgisi dersi programa eklenmiştir.²⁷¹

1870’lerden sonra eski usule göre öğretim yapan sıbyan mektepleri azalmaya başlamıştır. Sıbyan mektebi yerine, usul-i cedide göre eğitim veren iptidai mekteplerin sayısında artış olmaya başlamıştır.²⁷² Özellikle 1877 Osmanlı-Rus savaşından sonra İstanbul ilkokullarının ıslahı konusu yeniden ele alınmış ve İstanbul’daki ilkokullar mali yönden dört gruba ayrılmıştır. Bunlar iptidailer, sıbyan mektepleri, özel ilkokullar ve cemiyetlerin kurduğu okullardır. Sıbyan mekteplerinin idareleri merkezdeki öğretmenler tarafından teftiş olunmakta ve “Umum Mekatib-i İptidaiye ve Sıbyaniye Müfettişliği” nin kontrolü altında bulunmaktadır. İlkokulların mali kaynaklarına göre gruplara ayrılmış olması Maarif Nezaretinin meşgul olmak istediği okulun iptidailer olduğunun ortaya konması olarak anlaşılmaktadır.²⁷³

²⁶⁷ Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 102.

²⁶⁸ Mahmut Cevat, *age*, s. 130-135.

²⁶⁹ F. R. Unat, *age*, s. 39.

²⁷⁰ Bayram Kodaman, *age*, s. 67.

²⁷¹ F. R. Unat, *age*, s. 40.

²⁷² Yahya Akyüz, *age*, s. 270.

²⁷³ Bayram Kodaman, *age*, s. 71.

1877'den sonra gelişen özel okullarla beraber ilkokullara bando, müsamere, spor çalışmaları, geziler gibi program dışı çalışmalar da eklendi.²⁷⁴ İptidailerde bu gelişmeler yaşanırken sıbyan okullarında hiçbir yenilik hareketi olmadı.

1879'da Maarif Nezareti bünyesinde "Mekatib-i Sıbyaniye Dairesi" kurulmuştur. 1869 Nizamnamesinin öngördüğü taşra maarif müdürlükleri ve meclisleri ile ilkokullarla ilgili ıslahatın yürütülmesi bunlara bırakılmıştır.²⁷⁵

30 Kasım 1881'de sıbyan mekteplerinin yeni usulde alfabe öğretimine dikkat edilmesi için öğretmenlere bir ihtarname yazılmıştır. 6 Nisan 1882'de sıbyan mektepleri hocalarına "Usul-ü Cedide" denilen usulle alfabe öğretimi kurallarını öğretmek ve uygulamalar yaptırmak üzere Aksaray'da Çakırağa mahallesinde Hacı Bekir Paşa Mektebinde "Darulameliyat" adı altında teşkilatlandırılan İstanbul Darulmuallimin-i Sıbyanına isteyenlerin devamları hakkında Maarif Nezaretine bir bildiri yayımlanmıştır.²⁷⁶

1882 tarihli bir vesikada "Memlekette maarifçe en geri olan Müslüman halktır. Köy ve nahiyelerde Kur'an'ı biraz heceleyebilecek bir adam bayağı âlim geçmektedir. Bu durum memleketin ticaret ve servetinin gayrimüslimlerin eline geçmesine ve böylece Müslüman halkın mahrumiyetine sebep olmaktadır. Bu yüzden yalnız zenginlerin evladının tahsiline mahsus mekatib-i iptidaiye teşkilatından ziyade, vilayetlerde halk çocuklarına hiç olmazsa Türkçe okuyup-yazma ve dört işlemi bilecek kadar tahsil verecek mekatib-i iptidaiyenin teşkili maarifi yayma siyasetine uygundur." deniyordu.²⁷⁷ 1882'den sonraki dönemde yeni açılan okullar Maarif Nezaretine bağlı olarak açılmakta ve "iptidai mektep", "usul-i cedid" isimleriyle anılmaktaydı. Sıbyan mektepleri ise Evkaf Nezaretine bağlı ve hiçbir yeniliğin uygulanmadığı, önceden açılmış olan ve hala varlığını sürdüren, usul-i atika olarak anılan mekteplerdir.²⁷⁸ Sıbyan mekteplerine belirli bir zihniyet hakimdi. Bina, öğretmen, eğitim yönünden yetersizdi. Sıbyan mekteplerini kökten ıslah etmeye çalışmak yerine, dini eğitim ihmal edilmemek şartıyla usul-ü cedide programlarının

²⁷⁴ İlhan Başgöz, *age*, s. 34.

²⁷⁵ Bayram Kodaman, *age*, s. 67.

²⁷⁶ F. R. Unat, *age*, s. 147.

²⁷⁷ Bayram Kodaman, *age*, s. 68.

²⁷⁸ Yahya Akyüz, *age*, s. 226.

uygulanması şeklinde uzlaştırıcı bir siyaset benimsemiştir. Bir yandan modern eğitim için şart olan iptidai mekteplerin yapılması, bir yandan medreselilerin tepkisini çekmemek için sıbyan okullarına dokunulmamasıyla ilk eğitim kademesinde ikili bir sistem ortaya çıkmış oldu. Maarif Nezareti, bu ikiliği kaldırmak için ağırlığı iptidai okullara kaydırmıştır. Böylece sıbyan okulları taraftarlarının ilköğretimin modernleşmesine karşı gösterdikleri direnme zayıflamaya başlamış, sıbyan okullarının usul-ü cedide dönüştürülmesi hızlanmış ve 1909'a kadar pek çok okul yeni usul öğretimi uygular hale getirilmiştir.²⁷⁹

1882'de "Evkaf-ı Müderrise"nin Maarif Nezaretine devri suretiyle eğitim işleri gelir kaynaklarının zenginleştirilmesine dair karar çıkarılmış²⁸⁰ ve bu kararlar İstanbul'da Maarif Nezareti yeni iptidailer açmıştır. Sıbyan okullarının idaresi ve masrafları ise halka bırakılmış, denetim yetkisi ise Maarif Nezaretinin elinde bulundurulmuştur.²⁸¹

1870'lerden sonra taşrada öğretmen okulları yayılmış, yüzyılın sonlarında sayıları ancak 20'yi bulmuştur. Yetiştirme metotlarının eksikliği bir tarafa bırakılsa bile bu okullar yeterli sayıda öğretmen yetiştiremiyordu. 19 Ocak 1883'de taşradaki eğitimin yetersizliğinin giderilmesi için önlemler alınmaya devam etmiştir. Vilayet Maarif Müdürlüklerinin her işten önce vilayet merkezlerinde birer Darulmuallimin açmaları, bunlara ödenek ayırmaları için alınan karar taşraya bildirilmiştir. Yine aynı yıl her köyde bir okul açılması, bu okulların giderlerinin ne yolda sağlanacağı hakkında Maarif Nezaretinden Valiliklere tebligat gönderilmiştir.²⁸²

İlköğretim meseleleri esaslı bir şekilde 1887'de Ali Haydar başkanlığında toplanan maarif komisyonunda ele alınmış ve bazı çözüm yolları önerilmiştir. II. Abdülhamit'in emriyle teşkil edilen bu komisyon hazırladığı raporda, İstanbul sıbyan okullarının durumuna da yer vermiştir.²⁸³ Raporda İstanbul'da mevcut bulunan sıbyan okullarının eğitim için olanaksız binalarda olduğu, ihtiyaca cevap verebilecek yeni okulların yaptırılması gerektiği konusunda fikir birliği edilmiş, bazı semtlerde

²⁷⁹ Bayram Kodaman, *age*, s. 68-69.

²⁸⁰ F. R. Unat, *age*, s. 147.

²⁸¹ Bayram Kodaman, *age*, s. 73.

²⁸² F. R. Unat, *age*, s. 147.

²⁸³ Başbakanlık Arşivi, akt. Bayram Kodaman, *age*, s. 73.

eski okulların tamiri veya yeni okulların açılması ve ilerde bütün semtlerde aynı şekilde hareket edilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca öğrenim çağında olan bütün çocukların okula devamını sağlamak için 1869 Nizamnamesinin 12. ve 13. maddelerinde öngörülen ilköğretim mecburiyetinin şimdilik İstanbul dahilinde uygulanması kabul edilmiştir. Bu tedbir Müslüman çocukların okula gitmesi için alınmıştır. Zira pek çok çocuk velilerin cehaleti ve ihmali yüzünden ilköğretimden mahrum kalmıştır.²⁸⁴

1891'de ülkede iki tür ilköğretim bulunuyordu. İlki "Usul-i Atika" olarak anılan eski sistemle eğitim veren ilkokullardır. Ülkenin her tarafında bulunur hemen her mahalle ve köyde vardır, dini kurallar öğretilir. İkinci grupta olan "Usul-i Cedide" ilkokulları ise çok azdı ve hemen hepsi İstanbul'da idi.²⁸⁵

1892 "Dersaadet Mekatib-i İptidaiyesi İçin Talimat-ı Mahsusa"nın yayımlanması önemli bir adımdır. Bu talimatla sıbyan-iptidai ayrımı ortadan kaldırılmak istenmiştir. Talimatla İstanbul'daki okullar 12 merkeze ayrılmıştır. Çevre okullar merkez okullara, bunlar da Mekteb-i İptidai Dairesine bağlandı. İlkokullara Darulmuallimin mezunları veya öğretmenlik imtihanını başaranlar tayin edilecektir. Merkez okulu öğretmenleri çevre okullarını denetleyeceklerdir. Diğer öğretmenlerin yanına bir kalfa verilecektir. Her öğretmen tatil günleri dışında okulda bulunmak mecburiyetindedir. Öğrenciyi dövmek, okulda falaka bulundurmak yasaklanmıştır. İlkokullar dört yıl olarak belirlenmiş ve çocuklar yaz-kış sabahtan akşama kadar ders görecektir.²⁸⁶

1869 Nizamnamesinde belirlenen yenileşme hedefleri vilayetlerde yerine getirilememiş fakat II. Abdülhamit devrinde ilköğretim hizmetlerini vilayetlere götürerek Müslüman halkı cehaletten kurtarmak hedeflenmiştir. Böyle bir yol takip edilmesini gerektiren sebepler devrin arşiv kaynaklarına dayanılarak şöyle özetlenebilir: Maarifin imparatorlukta yayılmasının ancak iptidai okulların açılması ve usul-ü cedidin sıbyan okullarında uygulanmasıyla mümkün olacağı görüşü benimsenmişti. Müslüman halkı içinde bulunduğu cehaletten kurtarmak için

²⁸⁴ Bayram Kodaman, *age*, s. 73-74.

²⁸⁵ Cavit Binbaşıoğlu, *age*, s. 222.

²⁸⁶ Aziz Berker, *age*, s. 150-151.

vilayetlerde okuma, yazma, hesaptan dört işlemi öğretecek iptidai okulların açılmasına ihtiyaç olduğu kabul edilmişti. İmparatorluğun çoğunu teşkil eden fakir halk çocukları ilköğretimin ötesinde bir tahsil yapmaktan mahrumdular. Orta ve hatta bazı yüksekokullara alınacak yeterli sayıda öğrenci yoktu. Müslüman çocukların ecnebi okullara gitmesini önlemek için iptidai okullara ihtiyaç vardı. İslam dini esaslarının ve ahlak kurallarının bütün Müslüman çocuklara öğretilmesinin ancak iptidailerin çoğalmasına ve sıbyanların ıslahına bağlı olduğu düşünülmektedir.²⁸⁷

1892'de İptidai, Rüşdî ve İdadi okullarının program ve talimatnameleri bir komisyon tarafından yeniden hazırlanıp yayımlanmıştır.²⁸⁸ 1892 Talimatında iptidai mekteplerin dört yıllık olduğu yazılıdır²⁸⁹ fakat 1895'te İstanbul ve şehir-kasaba ilkokulları 3 seneye indirilmiş, köy okullarının süresi 1892 talimatnamesindeki gibi dört yıl olarak bırakılmıştır.²⁹⁰ Bahsi geçen 3 yıllık şehir-kasaba ilkokullarının ve 4 yıllık köy okullarının ders programları hazırlanmıştır. Programda şehir ve köy ilkokullarının göreceği derslerde farklılıklar olduğu, köy ilkokullarının programında daha basite indirgenmiş, pratik dersler bulunduğu görülmektedir.²⁹¹ 1895'te iptidai, rüştiye ve idadide okutulacak kitapların, öğretmenlerin içtihatlarına bırakılmayarak Nezaretçe seçilip tayin edilmesi usulü belirlenmiştir.²⁹²

Abdülhamit döneminde ilk ve ortaokullar yaygınlaşmıştır. 1899-1900 yıllarında İstanbul'da 284 iptidai vardır.²⁹³ 1900'de imparatorlukta sıbyan mektebi ve iptidai olarak var olan ilkokulların toplam sayısı 29.130'dur. Bu okullarda 899.932 kız-erkek öğrenci eğitim görmektedir.²⁹⁴

21 Temmuz 1904'te 2. Abdülhamit'in emri ile okulların programları gözden geçirilmesi için kurulan bir özel komisyon tarafından hazırlanan ve hükümdara sunulan programda ilkokullardan tarih ve coğrafya dersleri kaldırılmıştır.²⁹⁵ 1904'te tüm iptidai mektepler için belirlenen ders programı ise şöyledir: 1. Sınıf: Elifba,

²⁸⁷ Başbakanlık Arşivi, Bayram Kodaman, *age*, s. 77-78.

²⁸⁸ F. R. Unat, *age*, s. 149.

²⁸⁹ Yahya Akyüz, *age*, s. 227.

²⁹⁰ F. R. Unat, *age*, s. 150.

²⁹¹ Yahya Akyüz, *age*, s. 227.

²⁹² F. R. Unat, *age*, s. 150.

²⁹³ Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 118.

²⁹⁴ İ. Tekeli, S. İlkin, *age*, s. 75.

²⁹⁵ F. R. Unat, *age*, s. 150-151.

kıraat, ecza-yı şerife, yazı, ilmihal; 2. Sınıf: Kur'an, ilmihal, kıraat, hesap, yazı; 3. Sınıf: Kur'an, tecvid, ilmihal, kavaid ve imla, hesap, muhtasar tarih-i Osmanî, ahlak, kıraat.²⁹⁶

II. Meşrutiyet dönemi, Tanzimat dönemindeki ayrılıkları gidermeye çalışmakla, zorunlu ve parasız ilköğretim fikrini gerçekleştirmekle geçmiştir. Bu konuda en önemli adım Emrullah Efendi Tarafından atılmıştır.²⁹⁷ 1909'da Emrullah Efendi "İptidai Mektepler" adıyla meclise bir tasarı sunmuştur. Tasarıda yer alan konulardan ilki ilköğretim teşkilatının yeniden yapılandırılmasıdır. Osmanlı'nın yenileşmeyi ele aldığı ilk zamanlarda ilköğretimin önemsenmeyip siyasi ve askerî ilerlemeyi hedeflemesi istenen başarıyı sağlamakta yetersiz olmuştur. Bunun bilincinde olan Emrullah Efendi ilköğretimin zorunlu olmasını, çağdaş fikirlere yer verilmesini, tarih coğrafya gibi derslere yer verilmesi gerektiğini, öğretmen tayin ve maaşlarının bir usule bağlanmasını ve cemaat okullarının devlet tarafından denetlenmesi gerektiğini meclise iletmişti.²⁹⁸ Emrullah Efendi'nin 1909'da meclise sunduğu tasarısı meclisten geçirilememiştir.²⁹⁹

1908-1920 yılları arasında öğrenci hala "alıcı" konumundaydı. Devletin ilkokulların parasal sorunlarına henüz bir katkısı yoktu.³⁰⁰ 2. Meşrutiyet devrinin ilk eğitim bakanı olan Nail Bey ilkokulların maddi sıkıntısından bahsetmiştir. İlköğretim okullarının maddi sıkıntıdan kurtarılabilmesi için 1910 yılında Eğitim Bakanlığı bütçesinden 100.000 lira, 1911 yılında 160.000 lira ayrılması planlanmıştır.³⁰¹

Ekim 1913 yılında "Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati" adlı 101 maddeden oluşan bir kanun çıkarılmıştır. Bu kanunla o zamana kadar iptidai ve rüşdi olarak ikiye ayrılmış olan ilköğretim "Mektebi İptidaiye-i Umumiye" adı altında birleştirilerek altı yıllık iptidai mektepler açılmaya başlanmıştır. Bunların yönetimleriyle masraflarının karşılanması vilayetlere bırakılmıştır.³⁰² Bu kanun ile ilköğretim kuruluşları anaokulları, sıbyan okulları, iptidailer, ev işleri ve sanat

²⁹⁶ Yahya Akyüz, *age*, s. 228.

²⁹⁷ Cavit Binbaşoğlu, *Eğitime Giriş*, s. 157.

²⁹⁸ N. A. Kansu, *age*, s. 155-168.

²⁹⁹ İ. Tekeli, S. İlk, *age*, s. 86.

³⁰⁰ Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 132.

³⁰¹ N. A. Kansu, *age*, s. 137.

³⁰² İ. Tekeli, S. İlk, *age*, s. 86.

okullarına ayrılmıştır. Öğretim sürelerinin iptidailerde 6, sıbyan okullarında 4 yıl olması, her köy ve mahallede en az bir okul açılması, ilköğretimin mecburi ve ücretsiz olması yer almıştır.³⁰³ Bu kanun geçici olmasına rağmen birçok maddesi Cumhuriyet döneminde de yürürlükte kalmıştır. 1913 Tedrisat-ı İptidaiye Kanunuyla getirilen yenilikler, yeni sisteme göre yetişen öğretmen yetersizliğinden dolayı her okulda uygulanamamıştır.³⁰⁴

Fransız ilkokulları sistemine uyularak ilk eğitimde değişiklikler yapılmış, numune rüştiyeleri ve İstanbul'da açılmış bulunan iptidai okullardan başlanarak, 6 yıllık "Mekteb-i İptidai"ler oluşturulmuştur. 6 yıllık olan bu yeni okul sisteminde ikişer seneye ayrılmış üç devre bulunmaktadır. Ders programında resim, iş, musiki, beden terbiyesi, ziraat, ev idaresi, biçki-dikiş gibi yeni derslere yer verilmiştir.³⁰⁵ Aynı yıl iptidailer için oluşturulan ders programı büyük kentlerde, Sultanîlerin bünyesindeki iptidailere mahsus olarak belirlenmiştir. Dersler kırkar dakika sürecek, sabah derse başlanmadan önce ve akşam ders bittiğinde çocuklara onar dakika ilahiler ve vatani şiirler okutturulacaktır.³⁰⁶

Böylece altı yıllık ikinci bir ilkokul tipi ortaya çıkmıştır. Bu ikilik Tevhid-i Tedrisat'a kadar sürmüştür. Tevhid-i Tedrisatla ilkokul beş yıllık bir temel öğretim olarak teşkilatlandırılmıştır. Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati okul öncesi ve okul sonrası eğitim kurumlarının açılmasına olanak sağlamış ve başta İstanbul olmak üzere diğer büyük şehirlerde de bir hayli "Ana Mektebi" ve "Çocuk Bahçesi" açılmıştır. Kanunla ana mektepleri ve sıbyan sınıfları, ilköğretim kurumları arasında gösterilmiştir.³⁰⁷ Bu okulların amaçlarını, idare ve öğretim esaslarını düzenlemek adına 2 Mart 1915'te "Ana Mektepler Nizamnamesi" yayınlanmıştır.³⁰⁸ 1915'te anaokullarına öğretmen yetiştirecek "Ana Öğretmen Okulu" İstanbul'da açılmış, fakat 1919'da kapanmıştır.³⁰⁹

³⁰³ 1321 Tarihli Salname-i Maarif, akt. M. Emin Yolalıcı, *19.yüzyıl ve Sonrasında Osmanlı'da Eğitim ve Öğretim Kurumları, Osmanlı*, Ankara 1999, s. 286.

³⁰⁴ Yahya Akyüz, *age*, s. 268-270.

³⁰⁵ F. R. Unat, *age*, s. 40.

³⁰⁶ Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 131.

³⁰⁷ Pınar Bilasa, *Türkiye'de İlköğretimin Tarihsel Gelişimi (1970-2010)*, Ankara 2013, s. 3.

³⁰⁸ F. R. Unat, *age*, s. 40.

³⁰⁹ Hasan Cicioğlu, *age*, s. 21.

II. Meşrutiyetin ilanından sonra “Darulmuallimin-i İptidaiye” adında müstakil bir okul kurulmuştur. Okul ilk açıldığında alınan 900 öğrencisinin hemen hemen tümü medrese çıkışlıdır. Taşrada sıbyan mektepleri ve iptidailer için öğretmen yetiştirilmesi konusu ciddi olarak ele alınmıştır. II. Meşrutiyetin ilanından hemen sonra taşrada 30 Darulmuallimin birden açılmıştır. Fakat bu sefer de yüksekokullarda öğretmenlik yapacak kimse bulunamamıştır.³¹⁰ 17 Mart 1918’de öğretmen yetersizliğinin de etkisiyle erkek ilkokullarındaki kadın öğretmenlerin de görevlendirilebileceği hakkında Maarif Nezaretince alınan karar yayımlanmıştır.³¹¹

II. Meşrutiyet döneminde farklı il ve ilçelerdeki ilkokullar ve rüştiye okullarında yapılan gözlem ve denetimlerde eğitim ortamlarının hala uygun niteliklere sahip olmayan binalar olduğu, öğretmen yetersizliğinden dolayı eski usulde ders yapan hocaların derslere devam ettiği, öğrencilere öğretilmesi planlanan usul-ü cedide uygun derslerin öğretilmesinde sıkıntılar olduğu ortaya çıkmıştır.³¹²

Ziya Gökalp’in liderliğini yaptığı bir grup İttihat ve Terakki Cemiyeti yöneticisi, eğitim sisteminin medreselilerin etkisinden çıkarılarak devletin kontrol ve denetimi altında olmasını talep etmişlerdir. 1916’da alınan bir kararla daha önce Evkaf Nezaretine bağlı olan temel eğitim okulları, Maarif Nezaretinin kontrolüne geçmiştir. Bunlara ilave olarak 1913’te çıkarılan “Muvakkat Temel Eğitim Yasası” 1869 ilk Osmanlı Maarif Nizamnamesinden sonra bu alanda hazırlanan en kapsamlı ve en önemli kanun olarak yürürlüğe girdi. Bu kanunla arsa, bina, okulların inşası ve öğretmenlere maaş ödenmesi gibi tüm mali yükü şehir ve bölge halkına yüklüyordu. Bu karar, temel eğitimde uzun bir süre daha başarı sağlanamayacağı anlamına geliyordu.³¹³

1.2.13. Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sıbyan Mektepleri

1927 istatistiklerine göre memlekette 46 bin köy vardır. Ortalama olarak her vilayette 1179 köy sayılabilir. Savaş yıllarında Anadolu köylerinden %98’inin

³¹⁰ Yahya Akyüz, *age*, s. 279-282.

³¹¹ F. R. Unat, *age*, s. 155.

³¹² N. A. Kansu, *age*, s. 136-140.

³¹³ Ahmet Cihan, *age*, s. 163-164.

okulsuz olduğu ortaya çıkmıştır. Savaş yıllarında eğitime ayrılan para, genel bütçe giderlerinin %06'sı kadardır.³¹⁴

15 Temmuz 1921'de Ankara'da "Birinci Heyet-i İlmiye" kongresi toplandı. Fakat kongrenin açılışından bir gün sonra Yunanlıların Eskişehir saldırısı sebebiyle kongre hiçbir çalışma yapamadan dağılmıştır. Vehbi Efendi'nin eğitim bakanlığı zamanında ilk işi bir program komisyonu toplamak olmuştur. Komisyon, okul programlarındaki dinî konularda bazı değişiklikler yapmıştır. Bunlardan en önemlisi okullarda din derslerinin artırılması olmuştur. Öğretmen okulu öğrencileri sarık saracak, okullarda müzik derslerinin adı ilahi dersi olarak değiştirilecek, resim derslerine çizgi dersi adı verilecek, canlıların resimlerinin yapılması yasaklanacak, köy ilkokullarında hiç olmazsa öğrencinin çarık ve çuval dikmeyi öğrenmesi sağlanacaktır. Fakat Kurtuluş Savaşı'nın zaferle bitmesi ve Vehbi Efendi'nin Eğitim Bakanlığından ayrılması, düşünülen bu değişikliklerin uygulanmasını önlemiştir.³¹⁵

3 Mart 1924'te medreseleri kaldıran ve bütün eğitim işlerini ve kuruluşlarını Maarif Vekaleti elinde toplayan "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" kabul edilmiştir. Kanunun kabul edilmesiyle Şeriye ve Evkaf Vekaleti ile vakıfların idare ettiği tüm okullar Maarif Vekaletine devredilmiştir.³¹⁶ Öğretimin tek elde yürütülmesi sağlanmış, medreseler ve sıbyan mektepleri kapatılmış ve eğitimde laiklik ilkesine doğru önemli bir adım atılmıştır.³¹⁷ 1924'te 3 aşamalı ilköğretim kaldırılarak, ilköğretim süresi beş yıla indirilmiştir. 1939'da üç yıl olan köy ilkokullarının süresi beş yıla çıkarılmıştır. İlköğretim için hazırlanan kitaplar belirlenmiş ve programlar hazırlanmıştır.³¹⁸

1926'da İlk Mektep Müfredat Programı hazırlanmış ve 1927 yılında tüm ilkokullarda uygulanmıştır. Program Dewey'in raporuna uygun olarak "toplu öğretim ve iş okulu" anlayışına uygun olarak hazırlanmış ve uygulanmıştır. Bu program 1936 yılına kadar uygulanmıştır. 1936 İlkokul Programı yeni nesillere Cumhuriyet ve

³¹⁴ İlhan Başgöz, *age*, s. 55-56.

³¹⁵ İlhan Başgöz, *age*, s. 58-59.

³¹⁶ Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Mad. 2, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.430.pdf>.

³¹⁷ Zülfü Demirtaş, *Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ 2007, C. 17, S. 21, s. 181.

³¹⁸ Z.N. Baysal-S. Ada, *age*, s. 170.

demokrasiyi benimsetmek, Milli değerlere olan sevgilerini, birlik-beraberlik duygularını güçlendirmek amaçlanmış, zihinsel ve bedensel gelişimlerinin dengeli olmasını sağlamak, ezber değil muhakeme yeteneklerini güçlendirmek esas alınmıştır. Daha sonra hazırlanan 1948 programı da 1936 programının geliştirilmiş bir şeklidir.³¹⁹

³¹⁹ Z. N. Baysal-S. Ada, age, s. 190-198.

İKİNCİ BÖLÜM

GÜNÜMÜZ ÇOCUK EĞİTİMİ KURUMLARI İLE SİBYAN MEKTEPLERİNİN MUKAYESESİ

2.1. GÜNÜMÜZDE ÇOCUK EĞİTİMİ

2.1.1. Çocuk Eğitiminin Önemi

Beyza Bilgin eğitim ve çocuk hakkında şunları söylemiştir: “Eğitim, insanda var olan kabiliyetlerin meydana çıkarılması ve geliştirilmesi faaliyetidir. Bu açıdan eğitim faaliyetinin temeli çocuktur.”³²⁰ Çocukluk döneminde verilen eğitim, öğretilen değerler sonraki hayatı büyük ölçüde şekillendirmektedir. “İnsan yedisinde ne ise yetmişinde de odur” atasözü bu durumu en öz biçimde ifade etmektedir.

Günümüz modern çocuk eğitimi anlayışının kabulünden önce çocuk eğitimi yetişkinlerin istediği yönde verilen bir eğitimdi. Çocuğun istendiği yönde eğitilebileceği, yetenek ve gelişiminin verilen eğitimle ve zorlamayla sağlanabileceği görüşü hakimdi. Fakat modern eğitimde “çocuktan hareket” ilkesiyle eğitim için bir yenilik başlamış oldu. Hâlbuki bu görüş İslam’da “Her insanın fitrat üzere doğduğu” anlayışıyla zaten ifade edilmiştir. Zaman içinde değişen ve değeri unutulmuş çocuğa yönelik, çocuğun kabiliyetini geliştirmeye yönelik eğitim çağdaş dönemde tekrar uygulanmaya başlamıştır.

2.1.2. Günümüz Çocuk Eğitimi Kurumları

Osmanlı dönemi çocuk eğitim kurumları olan sıbyan mektepleri yerine modernleşmeyle beraber yeni isimle ve müfredatla okullar açılmıştır. Günümüz çocuk eğitim kurumları ise iki farklı yaş grubuna eğitim veren kurumlar olarak ayrılmıştır. Günümüzde çocuk eğitimi kurumları 4-6 yaş çocuklarına eğitim veren okul öncesi eğitim kurumları ve 6-13 yaş çocuklarına eğitim veren ilkokullar olarak iki grupta incelenir.

³²⁰ Beyza Bilgin, *age*, s. 126

2.2.1.1. İlkokul

Okullar eğitim için çok önemli, vazgeçilmez ve yeri doldurulamaz kurumlardır. Özellikle ilkokullar çocuklar için birbirlerine yaklaşımcı, birbirlerine benzetici özellikler kazandırmaktadır.³²¹ İlkokulların zorunlu olması, her çocuğun bu eğitimden geçmesi bir eşitlik ortamına zemin hazırlar.

3 Mart 1924'te Tevhid'i Tedrisat'ın kabul edilmesiyle öğretim tek elde toplanmıştır. İlkokullar beş yıla indirilmiştir. 1926'da İlk Mektep Müfredatı hazırlanmıştır. Bu program 1927 yılında yürürlüğe girdikten sonra 1936 yılına kadar uygulanmıştır. 1936'da yeni İlkokul Programı uygulanmıştır. 1948'de aynı program geliştirilerek uygulanmaya devam etmiştir.

1961 tarihli "İlköğretim ve Eğitim Kanunu"nun 2. maddesiyle eğitim zorunluluğu getirilmiştir. Aynı kanunun 3. maddesiyle ilkokul yaşı 6-13 yaş olarak belirlenmiş, madde 2012 yılında değişikliğe uğramıştır. 7. maddenin 2012 yılında değişikliğiyle zorunlu eğitim dört yıllık ilkokul ve dört yıllık ortaokul olarak düzenlenmiştir. Kanunun 12. Maddesiyle zihinsel ve bedensel engelli çocuklar için özel eğitim konusu ele alınmıştır.³²²

1973 tarihli "Milli Eğitim Temel Kanunu"nun 7. maddesiyle eğitim zorunluluğu, 26. Madde ile ortaöğretim de yasal olarak zorunlu hale getirilmiş ve sekiz yıllık zorunlu eğitim bu kanunla başlamıştır dense de³²³ ortaokulun zorunluluğu 1997'de yayınlanan kanunla getirilmiştir.

1997 yılında yayınlanan "İlköğretim ve Eğitim Kanunu" 8. Maddesiyle "ilkokul" ve "ortaokul" ibareleri "ilköğretim okulu" olarak değiştirilmiş ve sekiz yıllık kesintisiz zorunlu ilköğretim dönemi başlamıştır.³²⁴

2012 yılında yayınlanan "12 Yıllık Zorunlu Eğitime Yönelik Uygulamalar" adlı genelge ile zorunlu eğitimde yeni bir dönem başlamıştır. Bahsedilen genelgede

³²¹ Beyza Bilgin, *age*, s. 128.

³²² file:///C:/Users/user/Desktop/1961.pdf

³²³ file:///C:/Users/user/Desktop/1973.pdf

³²⁴ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4306.pdf>

4+4+4 zorunlu eğitim sistemi şu şekilde şekillendirilmiştir: “Zorunlu eğitim 4 yıl süreli ilkokul, 4 yıl süreli ortaokul ve 4 yıl süreli lise eğitimini kapsamaktadır. Öğrencilerin öğrenim gördüğü birinci 4 yıl (1, 2, 3, 4. sınıflar) ilkokul, ikinci 4 yıl (5, 6, 7, 8. sınıflar) ortaokul ve üçüncü 4 yıl (9, 10, 11, 12. sınıflar) ise lise şeklinde isimlendirilecektir.” Genelgede aynı zamanda yapılacak seviye belirleme sınavı açıklanmış, beşinci sınıf itibariyle ortaokula geçişin nasıl sağlanacağı açıklanmıştır.³²⁵

2014 tarihli “Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği” ile ilköğretim kurumlarının görev ve işleyişi ile ilgili usul ve esaslarını düzenlenmiştir. Yönetmelikle teneffüsler, dinlenme süreleri, sabahçı-öğlenci ilkokullarda giriş-çıkış arasındaki süreler ayarlanmıştır. İlkokul ve okulöncesi sınıfları için kayıt şartları düzenlenmiş ve ulusal adres veri tabanındaki adres bilgileri esas alınarak, e-Okul sistemi üzerinden kayıt uygulamasına geçilmiştir.³²⁶

2017 yılında yayınlanan “Okulöncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Standartları Uygulama Yönergesi” ile Türk Eğitim sisteminde çocuk odaklı yaklaşım ve çocuğun yararını esas alma yaklaşımı ilkeler arasında kabul edilmiştir. Bununla beraber cinsiyet eşitliği, dezavantajlı çocuklar ve eğitim uygulamalarının gelişim süreciyle ilgili kararlar da ilkeler arasında yer almıştır.³²⁷

2.2.1.2. Okul Öncesi Eğitim

Okul öncesi eğitim 0-6 yaş aralığındaki çocukların eğitimini kapsamaktadır. Okul öncesi eğitim zorunlu olmayan, isteğe bağlı bir eğitimidir.³²⁸ 2004 yılında yayınlanan “Okul Öncesi Eğitim Kurumları Yönetmeliği”nde “Mecburî ilköğretim çağına girmemiş çocukların eğitimini kapsayan ve isteğe bağlı olan okul öncesi

³²⁵ <http://www.meb.gov.tr/haberler/2012/12YillikZorunluEgitimeYonelikGenelge.pdf>

³²⁶ <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1703.pdf>

³²⁷ <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1838.pdf>

³²⁸ Mehmet Şişman, *Türkiye Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi*, Ankara 2008, s. 89

eğitim kurumları” olarak tanımlanan bu kurumların amacı aynı yönetmeliğin altıncı maddesinde açıklanmıştır.³²⁹

Değişen hayat şartlarıyla köyden şehre göçlerin hızlanması, şehirde daha fazla paraya ihtiyaç duyulması ailede birden fazla kişinin çalışması gerekliliğini gerektirmiş, bu da çocukların yalnız kalmasına sebep olmuştur. Okul öncesi eğitim ile ilgili çalışmalar bir yandan çalışan annelere yardımı, bir yandan da çocukların sosyal gelişimini sağlayacak imkânlar geliştirilmesini amaçlamıştır.³³⁰

1913 yılında yayınlanan “Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkati” ile okul öncesi eğitim kurumlarının yolu açılmıştır. Anaokullarının amaçlarını, idare ve öğretim esaslarını düzenlemek adına ilk nizamname 2 Mart 1915’te “Ana Mektepler Nizamnamesi” adıyla yayınlanmıştır.³³¹ Nizamnamede okulun fiziksel yapısı ve öğrenci- öğretmen nitelikleri yer almıştır. Fakat 1925 ve 1930 tarihli iki tamimle ilköğretimin geliştirilmesi için okul öncesi eğitime ayrılan bütçe de ilkokullara kaydırılmıştır.³³²

Tanzimat fermanıyla başlayan eğitimde yenileşme sürecinde Batı’dan esinlenerek gündeme gelen okul öncesi eğitim kurumları Cumhuriyetin ilanından sonra da bir süre gelişmemiştir. 1953 yılında yayınlanan “5. Milli Eğitim Şurası” ile tekrar gündeme getirilen okul öncesi eğitim ihtiyari müesseseler sınıfında tanımlanmıştır.³³³ 1962 yılında yayınlanan “7. Milli Eğitim Şurası” ile “Ana Okulları ve Ana Sınıfları Yönetmeliği” “İlköğretim” başlığı altında incelemeye sunulmuştur.³³⁴ 1974 tarihli “9. Milli Eğitim Şurası”nda okul öncesi eğitimin amaç ve görevleri belirtilmiş, nerelerde açılabileceğine ilişkin şartlar açıklanmıştır.³³⁵ 1981 yılında yayınlanan “10. Milli Eğitim Şurası” ile anaokulları daha detaylı olarak incelenmiş ve daha detaylı kararlar verilmiştir. Şuranın ilk on üç maddesi okul öncesi eğitimle ilgili alınan kararlardır. Bu kararlarla okul öncesi eğitim daha sistemli hale

³²⁹ http://mevzuat.meb.gov.tr/html/25486_.html

³³⁰ Beyza Bilgin, *age*, s. 123

³³¹ F. R. Unat, *age*, s. 40

³³² Z. N. Baysal-S. Ada, *age*, s. 146

³³³ http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164807_5_sura.pdf

³³⁴ http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164924_7_sura.pdf

³³⁵ http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165045_9_sura.pdf

getirilmesi hedeflenmiş ve bu eğitim kurumlarının önemi belirtilmiştir.³³⁶ 1993'te toplanan "14. Milli Eğitim Şurası"nda alınan kararlar ile okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması ve anaokulu-ana sınıfı tanımları değişmiştir.³³⁷ 1996'da toplanan "15. Milli Eğitim Şurası"nda yakın bir gelecekte okul öncesi eğitimin ilköğretim bünyesine alınması hedef gösterilmiştir.³³⁸

2012 yılında yayınlanan genelgede okul öncesi eğitimde 48-60 ay arası çocuklar için 2013 yılı sonuna kadar yüzde yüz okullaşma hedefi planlanmıştır. Okul öncesi eğitim için 2012 yılı itibariyle 37-66 ay arasındaki çocukların anaokulunda veya uygulama sınıflarında, 48-66 ay arasındaki çocukların ise anasınıflarında eğitim almaları sağlanacaktır.³³⁹

Temmuz 2014 yılında Resmî Gazetede yayınlanan yönetmelikle okulöncesi eğitim kurumlarındaki etkinlik etüt ve dinlenme süreleri düzenlenmiştir. Yapılan düzenleme ile günde elliser dakikalık aralıksız 6 etkinlik süresi ile ikili eğitim yapılması istenmiştir. İkili eğitim için bir grupta bulunan çocuk sayısının ondan az yirmiden fazla olmaması şartı koyulmuştur. Yönetmelikte ayrıca talep olması halinde yaz aylarında da okulöncesi eğitim sınıfları oluşturulabileceği belirtilmiştir.³⁴⁰

2.1.3. Okul Öncesi Eğitimin Amaç ve Önemi

2004 yılında resmî gazetede yayınlanan "Okul Öncesi Eğitim Kurumları Yönetmeliği"nde okul öncesi kurumların amaçları şu şekilde açıklanmıştır:

•Çocukların; Atatürk, vatan, millet, bayrak, aile ve insan sevgisini benimseyen, millî ve manevî değerlere bağlı, kendine güvenen, çevresiyle iyi iletişim kurabilen, dürüst, ilkeli, çağdaş düşünceli, hak ve sorumluluklarını bilen, saygılı ve kültürel çeşitlilik içinde hoşgörülü bireyler olarak yetişmelerine temel hazırlamak amacıyla çaba göstermek,

³³⁶ http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165120_10_sura.pdf

³³⁷ http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165401_14_sura.pdf

³³⁸ http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165430_15_sura.pdf

³³⁹ <http://www.meb.gov.tr/haberler/2012/12YillikZorunluEgitimeYonelikGenelge.pdf>

³⁴⁰ <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1703.pdf>

- Çocukların beden, zihin ve duygu gelişmesini ve iyi alışkanlıklar kazanmasını sağlamak,
- Çocukların Türkçeyi doğru ve güzel konuşmalarını sağlamak,
- Çocuklara sevgi, saygı, iş birliği, sorumluluk, hoşgörü, yardımlaşma, dayanışma ve paylaşma gibi davranışları kazandırmak,
- Çocuklara hayal güçlerini, yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini, iletişim kurma ve duygularını anlatabilme davranışlarını kazandırmak,
- Çocukları ilköğretime hazırlamaktır.³⁴¹

Okul öncesinde verilen eğitim, duyguların henüz davranışlar şeklinde somutlaşmamış olduğu bir dönemdedir. Okul öncesi dönemde duygular geliştirilmemiş ve doğru yönlendirilmeye çalışılmamışsa, ilkokuldan itibaren eğitimin diğer safhalarında verilen eğitim eğreti kalacaktır. Eğitim için ilkokul çağını beklemek, okul başarısını da tehlikeye atmak anlamına gelir.³⁴² Okul öncesi eğitim, diğer öğretim kademelerine hazırlık yönüyle önem taşır ve okul başarısını artırır. Gelişmiş ülkelerde okulöncesi eğitim alanında okullaşma oranı, ülkemize kıyasla oldukça fazladır.³⁴³

2.1.4. Okul Öncesi Eğitim Kurumları

Okul öncesi eğitim kurumu yönetmeliğinde bu kurumlar genel olarak iki gruba ayrılmıştır. Bunlar resmî ve özel okul öncesi kurumlarıdır. “Okul Öncesi Eğitim Kurumları Yönetmeliğinde” okul öncesi eğitim kurumları şu şekilde tanımlanmıştır: *“Okul: Anaokulu ile bünyesinde uygulama sınıfı ve ana sınıfı bulunan her derece ve türdeki okulu; Anaokulu: 37-66 ay arası çocukların eğitimi amacıyla açılan okulu; Ana sınıfı: 48-66 ay arası çocukların eğitimi amacıyla örgün ve yaygın eğitim kurumları bünyesinde açılan sınıfı; Uygulama sınıfı: 37-66 ay arası çocukların eğitimi amacıyla okul öncesi eğitimle ilgili program uygulayan mesleki ve teknik*

³⁴¹ http://mevzuat.meb.gov.tr/html/25486_.html

³⁴² Beyza Bilgin, *age*, s. 131.

³⁴³ Mehmet Şişman, *age*, s. 90-91.

*öğretim kurumları bünyesinde açılan sınıflardır.*³⁴⁴ Bahsedilen kayıt yaşı 2014 tarihli yönetmelikle 37 aydan 36 aya çekilmiştir.³⁴⁵

Okul öncesi eğitim kurumları ayrıntılı olarak gruplandırıldığında kreşler, bağımsız anaokulları, örgün eğitim kurumları bünyesinde açılan ana sınıfları, çocuk yuvaları olarak sınıflandırılabilirler. Bunlar içinde en yaygını anasınıflarıdır. Okul öncesi eğitimin %90'ı MEB tarafından verilmektedir. Bunlar içinde bağımsız anaokulları, ilköğretime bağlı ana sınıfları ve uygulama sınıfları bulunmaktadır. MEB'e bağlı, fakat MEB'le işbirliği halindeki eğitim kurumları içinde kamu ve özel işletmeler tarafından açılan kreş, yuva, çocuk bakımevi, emzirme odaları vardır.³⁴⁶ Kreşler 0-3 yaş çocuklarına hizmet verir, gündüz bakım evleri 3-6 yaş grubuna hizmet verir.³⁴⁷

Okul öncesi eğitim kurumu açabilecek kurum ve kuruluşlar şu şekilde sıralanabilir: MEB, kamu kurum ve kuruluşları, sendikalar, iş kanununa tabii işverenler, vakıflar, dernekler, yerel yönetimler, il özel idareleri, gerçek ve tüzel kişiler.³⁴⁸

2.3. OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARI İLE SIBYAN MEKTEPLERİNİN MUKAYESESİ

2.3.1. Hedefler Açısından Okul Öncesi Eğitim Kurumları ve Sıbyan Mektepleri

“Okul Öncesi Eğitim Kurumları Yönetmeliği”nde okul öncesi eğitim kurumlarının hedefleri belirtilmiştir. Bu hedefler çocuğun milli ve manevi değerlerine saygılı, çağdaş, hoşgörülü olarak yetişmesini sağlamak, çocukların beden, zihin ve duygu gelişimini ve iyi alışkanlıklar kazanmasını sağlamak, onları ilkokula hazırlamak, şartları elverişsiz çevrelerden ve ailelerden gelen çocuklar için ortak bir yetiştirme ortamı yaratmak, çocukların Türkçeyi doğru ve güzel

³⁴⁴ http://mevzuat.meb.gov.tr/html/25486_.html

³⁴⁵ <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1703.pdf>

³⁴⁶ Mehmet Şişman, age, s. 90-91

³⁴⁷ Z. N. Baysal- S. Ada, age, s. 151

³⁴⁸ Daha fazla bilgi için: Z. N. Baysal- S. Ada, age, s. 156-159

konuşmalarını sağlamaktır.³⁴⁹ Okulöncesi eğitimin hedefleri içinde okuma-yazma eğitimi ve ezber yöntemi bulunmamaktadır. Bunun yerine sosyal hayat ve eğitim süreçleri için bir ön hazırlık niteliğindedir.

Sıbyan mektepleri 5-6 veya 7 yaşlarındaki çocukların eğitime başladığı okullardır. Küttap olarak kuruldukları dönemde tek çocuk eğitimi kurumu olan bu okullar zamanla sıbyan mektebi adını almıştır. Zaman içinde yavaşta olsa gelişme gösteren sıbyan mekteplerinde asıl amaç çocuklara Kur'an-ı okumayı ve yazı yazmayı öğretmek, dinî bilgileri öğretmek, kısa sureleri ezberletmektir. Sıbyan mektepleri günümüz eğitim kademelerinden ilkokulun dengi niteliğindedir. Bu açıdan eğitim yapısı ve uygulanan derslerde okulöncesi eğitimden farklılık göstermektedir. Bu farklılıklardan ilki çocuğa Kur'an-ı Kerim okumayı öğretmektir. Bu hedefin yanı sıra okuma-yazma eğitiminin verilmesi de, belli dönemlerde ortadan kalkmış olsa da, öncelikli hedefler arasında bulunmaktadır. Bahsedilen derslerin yapılmış olması, sıbyan mekteplerinin dönem itibarıyla ilkokul kademesi içinde yer alması fikrini güçlendirmektedir. Osmanlı'nın son dönemlerine doğru bozulan, Tanzimat dönemiyle değişen eğitim yapısında sıbyan mekteplerinin hedefleri de değişmiştir. Bu hedeflerden ilki çocukları değişen dünyaya hazırlamak ve aynı zamanda dinî eğitimi vermektir. İptidailerin açılmasından sonra ilköğretim okulları sıbyan mektepleri-iptidai okullar olarak ayrılmıştır. Sıbyan mekteplerinde amaç dinî eğitim vermek, Kur'an okumayı öğretmektir.³⁵⁰ Tanzimat'ın ilanı ve iptidai okulların açılmasıyla sıbyan mektepleri döneminin tek ilk eğitim kurumu olmaktan çıkmıştır. İlk eğitimin birinci kademesinin değişmesiyle beraber iptida öncesi eğitim kurumu olarak görülmeye başlanmıştır. Fakat yine de günümüz okulöncesi eğitiminden farklı hedefleri bulunmaktadır.

2.3.2. Program Açısından Okul Öncesi Eğitim Kurumları ve Sıbyan Mektepleri

MEB tarafından hazırlanan "Okul Öncesi Eğitim Programı"nda bu program *"36-72 aylık çocuklara yönelik olan bu program "gelişimsel" bir programdır. Çocuğun tüm gelişim alanlarının geliştirilmesini esas almaktadır. Program anlayışı*

³⁴⁹ file:///C:/Users/user/Desktop/Okul%20Öncesi%20Eğitim%20Programı.pdf

³⁵⁰ N. A. Kansu, *age*, s. 133-134.

olarak bütüncül; programlama yaklaşımı olarak da sarmal bir program” olarak tanımlanmıştır.³⁵¹ Çocuk merkezli, oyun temelli olan bu programda çocuğun sosyal hayata, kültüre, değerlere alışması, kendini keşfetmesi ve ilkokula hazırlık olarak zihnini geliştirmesi programın içeriğidir.

Okul öncesi eğitim ve sıbyan eğitiminin mukayesesini program açısından yaptığımızda şu maddeleri sıralayabiliriz:

- Okul öncesi eğitim programında okuma-yazmaya hazırlık etkinlikleri bulunmaktadır. Bunlar çizgi çalışmaları, görsel ve işitsel algı çalışmaları, dikkat ve hafıza çalışmaları, el-göz koordinasyonu çalışmalarıdır.³⁵² Oysa sıbyan mektepleri birer ilkokul vazifesi gördüğünden okuma ve bazen de yazma eğitimi verilmektedir.

- Okul öncesi eğitim programında drama etkinlikleriyle çocukların yaparak-yaşayarak öğrenmeleri amaçlanır. Sıbyan mekteplerinde ise bu anlamda Hz. Ömer tarafından hazırlanan programdaki darb-ı mesellerin anlatılmasını söyleyebiliriz.

- Okul öncesi eğitimde çocuklar için oyunla öğrenme ve hareket etkinlikleri yapılmaktadır. Oysa sıbyan mekteplerinde yalnız öğle molasında dışarı çıkmalarına izin vardır.

- Okul öncesi eğitimde matematik, fen, müzik ve sanat alanında çalışmalar yapılır. Sıbyan mekteplerinde basit matematik öğretildiği söylenmekle beraber³⁵³ her sıbyan mektebinde bu ders yoktur.

- Günümüz okul öncesi eğitim kurumlarında genel anlamda amaç çocuğu ilkokula hazırlamak ve çocuklara eşit imkânlar sunmakken, sıbyan mekteplerinde genel amaç çocuğa İslami eğitim vermek ve Kur'an okumayı öğretmektir.³⁵⁴

2.3.3. Öğretmenler Açısından Okul Öncesi Eğitim Kurumları ve Sıbyan Mektepleri

II. Meşrutiyetten sonra okulöncesi eğitim kurumlarında çalışacak öğretmenler için açıklanan ilk şartlar şunlardır: “Kız Muallim Mektebi Ana Şubesi’nden çıkmış olmak, yahut bir ana mektebini iyi idare etmiş olduğuna dair vesikaları bulunmak,

³⁵¹ *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Okul Öncesi Eğitim Programı*, MEB, s. 4.

³⁵² *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Okul Öncesi Eğitim Programı*, s. 20-21.

³⁵³ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, s. 86.

³⁵⁴ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 88

veyahut ana muallimliğini yapabilecek iktidarda olduğunu imtihanla ispat etmek, Türkçeyi iyi konuşabilmek ve açıkça yazabilmek.”³⁵⁵ 1913’te “Ana Mektepler Nizamnamesi”nin yayınlanmasından sonra, okulöncesi öğretmeni yetiştirecek ilk kurum 1915’te İstanbul’da açılan “Ana Öğretmen Okulu” olmuştur, fakat bu okul 1919’da kapanmıştır.³⁵⁶

Okulöncesi eğitim kurumlarında görev alan öğretmenler ve sıbyan mekteplerinde hocalık yapan kişilerin mukayesesi şu şekilde yapılabilir:

• Okulöncesi eğitim kurumlarında öğretmen olabilmek için bu alana ait bir lise veya yükseköğretim programından mezun olmak gerekmektedir.³⁵⁷ Sıbyan mekteplerinde ise ilk zamanlar okuma-yazma bilen ve öğretmenliği meslek edinmiş olan kişiler,³⁵⁸ Osmanlı’da ise Fatih Sultan Mehmet’le başlayan dönemde sıbyan öğretmenleri için birtakım dersler konmuştur.³⁵⁹ Fakat bu uygulanamamış, medreselerden icazet almak yetmiştir. Zamanla okuma-yazma bilen imamlar, hatta okuma-yazma bilmeyip hafız olan yaşlılar bile sıbyan mekteplerinde ders vermiştir.³⁶⁰

• Günümüzde okulöncesi resmî veya özel kurumlarda öğretmenlik yapanlara devlet tarafından veya çalıştığı kurum tarafından belirli bir maaş verilmesi zorunludur. Fakat sıbyan mektebi hocalarına ya vakıf tarafından ya da aileler tarafından karşılanırdı. Bu da her ailenin kendi durumunca verdiği para ya da hediyelerden ibaretti.³⁶¹

2.4. SIBYAN MEKTEPLERİNİN BUGÜNÜ VE GELECEĞİ

2.4.1. Günümüzde Sıbyan Mektepleri

Günümüzde çocuklara basit dini bilgiler verilen ve Kur’an okuma öğretilen yerlerin halk arasında “sıbyan mektebi” olarak adlandırılması geleneği

³⁵⁵ İbrahim Caner Türk, *Osmanlı Devleti’nde Okul Öncesi Eğitim*, Milli Eğitim Dergisi, S 192, s. 166-167.

³⁵⁶ Hasan Cicioğlu, *age*, s. 21.

³⁵⁷ http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_02/15111325_9_cizelgeveesaslar.pdf.

³⁵⁸ Ahmet Çelebi, *age*, s. 35.

³⁵⁹ Yahya Akyüz, *age*, s. 92-93.

³⁶⁰ İlhan Başgöz, *age*, s. 5.

³⁶¹ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, s. 19.

sürmektedir.³⁶² Bu kursların “sıbyan okulları” başlığı altında ele alınmasının sebepleri olarak şunlar gösterilebilir:

- 4-6 yaş Kur’an Kurslarında öğretilen dersler, sıbyan mektepleriyle aynı içeriğe sahiptir. Bu kurslarda da tıpkı sıbyan mektepleri gibi dinî eğitim olarak nitelenebilecek bir eğitim verilmektedir.
- 4-6 yaş Kur’an kurslarında temel ders Kur’an-ı Kerim’dir.
- 9 Mayıs 2018 tarihinde Sakarya Üniversitesi Vakfı Özel Okullarının anaokulu öğrencileri olan 4-6 yaş çocukları için Kur’an-ı Kerim’i okumaya başlama programı düzenlenmiştir. Düzenlenen program “Bed-i Besmele” adıyla yapılmış ve Osmanlı dönemi sıbyan mekteplerinin adetleri işaret edilmiştir.³⁶³ Programa katılan Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş da programda konuşma yapmıştır.

Bu isimle anılan özel 4-6 yaş eğitim kurumları olmakla beraber Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından resmî olarak açılan ve 4-6 yaş çocuklarına din eğitimi verilen okullar da bulunmaktadır. Bu araştırmada Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından resmî olarak açılan 4-6 Yaş Kur’an Kursları ele alınacaktır.

Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde ilk 4-6 yaş Kur’an kursu Adana’nın Seyhan ilçesinde açılmıştır.³⁶⁴ 2013-2014 eğitim-öğretim yılında 10 pilot ilde uygulamaya konan bu kurslar zamanla her il ve ilçeye yayılmıştır.³⁶⁵ 2014 yılında “4-6 Yaş Grubu Kur’an Kursları Öğretim Programı” hazırlanmıştır. Hazırlanan program ve planlanan öğretimle her yaştan insanın camilere ve Kur’an kurslarına gitmesi amaçlanmıştır. Özellikle yetişkin eğitimi olarak yürütülen Kur’an kurslarında eğitim gören kadınların önemli bir kısmının 4-6 yaş arası çocuklarının bulunması da bu programda önemli rol oynamaktadır.³⁶⁶ 2017-2018 eğitim-öğretim yılında 4-6 yaş kurslarında eğitim gören öğrenci sayısı 130.982’dir.³⁶⁷

³⁶² Cahit Baltacı, *agm, TDVİA*, s. 7.

³⁶³ <http://www.sauvakfiokullari.sakarya.edu.tr/tr/duyuru/goster/74770/bed-i-besmele>

³⁶⁴ <http://www.adanahabermerkezi.com/guncel/seyhan-muftulugunde-kresler-hazir-h16908.html>

³⁶⁵ <http://egitimhizmetleri.diyaret.gov.tr/detay/466/4-6-yaş-grubu-kur'an-kursları>

³⁶⁶ *Kur’an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)*, Ankara 2014, s. 6 .

³⁶⁷ <http://egitimhizmetleri.diyaret.gov.tr/detay/466/4-6-yaş-grubu-kur'an-kursları>

2.4.1.1. Günümüz 4-6 Yaş Kur'an Kurslarının Amaçları

2014 yılında hazırlanan 4-6 yaş grubu öğretim programında amaçlar şöyle sıralanmıştır:

- İslam dininin değerlerini, kendi seviyesinde, insan hayatına anlam kazandıran unsurlardan biri olarak fark etmelerini,
- Kazanacağı değerleri gündelik hayatta kullanmalarını,
- İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'i içerik ses ve şekil olarak kendi seviyesinde tanımalarını,
- Kendi seviyesine uygun olarak Allah'ı sevgi temelinde tanımalarını ve yaratılıştaki düzeni fark etmelerini,
- Kendi seviyesinde Peygamber Efendimizin kişiliğini ve karakterini tanımalarını, sevmelerini ve model almalarını,
- Sağlıklı bir din ve ahlak gelişimi göstermelerini,
- Din ve ahlak gelişiminin yanı sıra diğer gelişim alanlarına da katkısı olacak şekilde bir ortam sağlamaktır.³⁶⁸

2.4.1.2. Günümüz 4-6 Yaş Kur'an Kurslarında Dersler ve Eğitim Yöntemi

4-6 yaş Kur'an Kurslarının temel eğitim ders programı, haftalık 18 saattir. Bu 18 saatin 12 saati Dini Bilgiler, 6 saati Kur'an-ı Kerim dersidir.³⁶⁹ Bu derslerin drama, eğitsel oyun, örnek olay inceleme, analogi, hikâye, şiir, şarkı, sanatsal etkinlik vb. yöntemlerle öğretilmesi planlanmıştır.³⁷⁰

Hazırlanan Kur'an Kursları Öğretim Programında iki dönem toplam 18 ünitelik dinî bilgiler ve 18 ünitelik Kur'an-ı Kerim dersleri müfredatı oluşturulmuştur. Müfredatta aynı zamanda ünitenin öğretileceği yöntemlerden ve kazanımlardan da

³⁶⁸ Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu), Ankara 2014, s. 7.

³⁶⁹ Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu), s. 9.

³⁷⁰ Kur'an Kursları Etkinlik Kitabı 4-6 Yaş Grubu, Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014, s. 6-8.

bahsedilmiştir. Bu sayede, öğretmenler için kolaylık sağlanması, öğrencilere en uygun ve eşit şekilde derslerin öğretilmesi amaçlanmıştır.³⁷¹

2.4.1.3. 4-6 Yaş Kur'an Kurslarında Görev Alan Öğretmenler

Bahsedilen Kur'an Kurslarında görev alacak öğretmenlerde aranacak özellikler hakkında "2016-2017 Eğitim-Öğretim Yılı Kur'an Kursları Uygulama Esasları"nda şu maddeler bulunmaktadır: "...Öncelikle Manisa Eğitim Merkezi'nde 09-22 Eylül 2013, Afyonkarahisar/Sandıklı'da 13-21 Ağustos 2014 ve Rize Eğitim Merkezi'nde 24 Ağustos-4 Eylül 2015 tarihlerinde düzenlenen seminerlere katılarak hizmet içi eğitim belgesi alan öğretmenler görevlendirileceklerdir." Şayet görevlendirmeler yeterli sayıda olmazsa sırasıyla aranacak şartlar şunlardır: "İlahiyat fakültesi mezunu olup çocuk eğitimi ile ilgili resmi diploma veya sertifikası olanlar. İlahiyat ön lisans mezunu olup çocuk eğitimi ile ilgili resmi diploma veya sertifikası olanlar. İmam hatip lisesi mezunu olup çocuk eğitimi ile ilgili resmi diploma veya sertifikası olanlar."³⁷² Bahsedilen sertifikanın en az 296 saat olma şartı da bulunmaktadır.

"2017-2018 Kur'an Kursu Uygulama Esasları"nda ise yukarıda bahsedilen şartlarla beraber, görev alacak öğretmenlere yönelik bir madde daha eklenmiştir: "4-6 yaş grubuna öğretici görevlendirmelerinde eğitim düzeyleri dikkate alınarak yüz yüze eğitim yolu ile sertifika alanlara öncelik verilecektir."³⁷³

Bahsedilen seminerler ve sertifikaların, çocuk eğitimi hakkında ne kadar yeterli olacağı, bu konuyla ilgili gereken donanımı sağlayıp sağlayamayacağı tartışmalıdır. Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş, katıldığı bir programda "Eğitim bilimciler diyorlar ki, insanın karakterinin yüzde 63'ü 7 yaşından önce oluşur, diğer kısmı da 7 yaşından sonraya kalır..." diyerek 4-6 yaş grubu çocukların eğitimine verilmesi gereken öneme işaret etmiştir.³⁷⁴

³⁷¹ Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu), 10-35.

³⁷² 2016-2017 Eğitim-Öğretim Yılı Kur'an Kursları Uygulama Esasları, s. 4-5.

³⁷³ 2017-2018 Eğitim-Öğretim Yılı Kur'an Kursları Uygulama Esasları, s. 4.

³⁷⁴ <http://diyanet.tv/diyanet-isleri-baskani-erbas-bed-i-besmele-torenine-katildi>

2.4.2. Sıbyan Mektepleri ve 4-6 Yaş Kur'an Kurslarının Mukayesesi

Sıbyan mektepleri ve 4-6 Yaş Kur'an Kurslarının benzerlik ve farklılıklarının ele alınacağı bu bölümde, birtakım temel konular maddeler halinde sıralanacaktır.

- Mukayesesi yapılacak olan ilk konu öğrencilerin yaşları ve eğitim süresidir. Sıbyan mekteplerinde çocuklar 4, 5 veya 6 yaşlarında eğitime başladılar.³⁷⁵ Aynı zamanda eğitimin süresi yaklaşık olarak 3-4 yıl sürmekteydi³⁷⁶ 4-6 Yaş Kur'an Kurslarına başlama yaşı 4-5 yaşlarıdır. Eğitim süresi iki yıl olarak belirlenmiştir.
- Sıbyan mekteplerinde öğretilen dersler dinî nitelik taşır, bu dersler genel olarak Kur'an-ı Kerim okuma, sure ve ayetleri ezberleme, din bilgisi dersleridir.³⁷⁷ Aynı zamanda Türkçe dua ve ilahilerin öğretildiğine dair görüşler de bulunmaktadır.³⁷⁸ 4-6 Yaş Kur'an Kurslarının müfredatında temel olarak Dini Bilgiler ve Kur'an-ı Kerim dersleri bulunmaktadır.³⁷⁹
- Sıbyan mekteplerinde dersler Kur'an-ı Kerim'i ve dini bilgileri ezberleme yöntemiyle işlenmekteydi.³⁸⁰ 4-6 Yaş Kur'an Kurslarında ise dersler drama, oyun, hikâye, şiir, şarkı, sanatsal etkinlik, örneklendirme vb. yöntemlerle öğretilmektedir.³⁸¹ Aynı zamanda dua ve sureler için ezber yöntemi de kullanılmaktadır.³⁸²
- Sıbyan mekteplerinde eğitim veren hocalar genelde camilerde görev yapan imam ve müezzinlerdir.³⁸³ 4-6 Yaş Kur'an Kurslarında görev yapan hocalar da Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı kadrolu veya fahri görev yapan, din görevlisi gurubu olarak adlandırılan hocalardır. Diğer görevlilerden farklı olarak çocuk eğitimi sertifikası almaları şartıyla 4-6 yaş hocası olarak görev yapmaktadırlar.³⁸⁴
- Mukayesesi yapılacak bir diğer konu da fiziki ortamdır. Sıbyan mektepleri genelde tek odadan oluşan, cami bitişiğine yapılmış mekteplerdir. Bu

³⁷⁵ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, s. 110.

³⁷⁶ Salih Özkan, *age*, s. 58.

³⁷⁷ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, s. 19.

³⁷⁸ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1985'e)*, s. 74.

³⁷⁹ *Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)*, s. 9.

³⁸⁰ Necdet Sakaoğlu, *age*, s. 48.

³⁸¹ *Kur'an Kursları Etkinlik Kitabı (4-6 Yaş Grubu)*, s. 6-8.

³⁸² *Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)*, s. 33-35.

³⁸³ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, s. 13.

³⁸⁴ 2016-2017 Eğitim-Öğretim Yılı Kur'an Kursları Uygulama Esasları, s. 4-5.

odada hocanın oturduğu yerden yüksekçe kürsü veya minder ve yine hocaya ait bir rahle bulunur. Öğrenciler için ise evlerinden getirdikleri bir minder ve rahleleri bulunur.³⁸⁵ 4-6 Yaş Kur'an Kursları ise güvenlik sorunu olmayan, sağlığa elverişli olan, çocukların hareket özgürlüğüne imkân tanıyan mekânlar olacaktır. Aynı zamanda oyun alanı, hobi alanı, etkinlik alanı, derslik, kitaplık, mutfak, çok amaçlı salon, tuvaletler, uyku odası, idari birimler gibi kısımlardan oluşmalıdır.³⁸⁶

³⁸⁵ Yahya Akyüz, *age*, s. 73.

³⁸⁶ 2017-2018 Eğitim Öğretim Yılı Kur'an Kursları Uygulama Esasları, Ek 2, 4-6 Yaş Kur'an Kursları Fiziki Mekan ve Donanım Şartları, s. 1-3.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın konusu olan sıbyan mektebi, geçmişte İslam devletlerinde çocuk eğitimi denince akla gelen eğitim kurumuydu. Asr-ı Saadet'ten Cumhuriyet'e kadar sıbyan mektepleri, İslam devletlerindeki günümüz ilkokulu benzeri eğitim kurumları olarak varlıklarını korumuşlardır. Osmanlı'da Tanzimat'tan sonra batılı tarzda eğitim modeli uygulanan başka ilkokullar da kurulmuştur. Tanzimat'tan sonra kurulan ilk çocuk eğitimi kurumu "Rüştiye" adı verilen sıbyan mektebinin devamı niteliğindeki okuldur. Daha sonraki dönemde sıbyan mektebinin muadili olarak batılı tarzda eğitim veren "İptidailer" kurulmuştur. Modern eğitimin benimsenmesi ve yayılmasıyla sıbyan mektepleri birçok yerde ilkokul olarak varlıklarını korusa da, özellikle büyük şehirlerde değişime uğramış ve çocuklara Kur'an-ı Kerim okumayı öğreten ve dini eğitim veren Kur'an kursları olarak görülmüşlerdir.

Günümüzde ise çok çeşitli çocuk eğitimi kurumları bulunmaktadır. Çocuklara dinî eğitim veren kurumların "sıbyan mektebi" olarak adlandırılması, geçmişten örnek alınan yapının günümüze uyarlanma arzusuna dayanmaktadır. Araştırmanın konusu olan 4-6 yaş Kur'an kurslarının "sıbyan mektebi" başlığı altında incelenmesinin sebebi de budur.

4-6 yaş Kur'an kursları, çocuklara İslam dinini, bu dönemde karakter olarak kazandırmayı hedefler. Bu sebeple eğitim yöntemi ve kalitesi önemsenmekte ve modern eğitim yöntemlerinden faydalanılmaktadır. Cumhuriyet öncesi ilk eğitim kurumları olan sıbyan mekteplerine, derslerin niteliği ve din eğitimi uygulamaları bakımından benzese de, ilk eğitim olmayıp okul öncesi eğitim kurumu olarak sınıflandırılması, geçmişle günümüz arasındaki en önemli farktır. Ayrıca eğitim yöntemleri ve pedagojiye azami önem verilmesi, eğitimin içeriği ve hazırlanan materyaller, konunun uzmanlarına danışılması da önemli bir fark olarak söylenebilir.

4-6 yaş Kur'an kurslarında okulöncesi eğitimin amaç ve uygulama esasları uygulanmakla beraber, dinî eğitimin ön hazırlığı da verilmektedir. Çocuk eğitiminde önemli bir yere sahip olan okulöncesi eğitim, çocuğa karakter kazandırılan en önemli dönem olan 3-6 yaşlarını değerlendirmek, gelecek için sağlam temeller atmak gibi önemli amaçlara sahiptir. Bu açıdan 4-6 yaş Kur'an kurslarında hikâye ve oyunlarla,

ahlakî eğitimi hedefleyen uygulamalarla çocuğun karakter eğitiminin tamamlanması hedeflenmektedir.

Bahsedilen Kur'an kurslarının uygulama esaslarında bulunan ilkeler maalesef birçok 4-6 yaş Kur'an kursunda uygulanmamaktadır. Sağlıklı bir din eğitimi ve çocuk gelişimi için öncelikle yeterlilik sahibi öğreticilere ihtiyaç vardır. 4-6 yaşlarındaki çocuklara yönelik anlatılacak derslerin, pedagojiye uygun ve gelişimlerini olumsuz etkilemeyecek anlatım yöntemleriyle aktarılması gerekmektedir. Aksi takdirde yanlış dinî inanışlar ve yanlış anlaşılan olaylar ileride sıkıntılara yol açabilmektedir. Bu konuda alınacak bir tedbir de her Kur'an kursunda bir okulöncesi öğretmenin rehberlik etmesi olabilir.

Günümüzde çocukların dinî eğitimini erken yaşta almalarının olumlu-olumsuz etkileri araştırmaya ihtiyaç duyan bir konudur. Eğitimcilerin bu konuyla ilgili yapacakları uzun ve kısa vadeli araştırmalar gerekmektedir. Devlet denetimine açık olan 4-6 yaş Kur'an kurslarıyla beraber özellikle özel kursların incelenmesine ihtiyaç vardır. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından denetlenen kurslar bir eğitim kurumu olduklarından, eğitimcilerin de incelemesi ve görüşlerine başvurulmalıdır.

Bununla beraber ailelerin bu kurslardan beklentisi de dinî-ahlaki gelişimden çok Kur'an okumanın öğretilmesi ve dualar-surelerin ezberletilmesine yöneliktir. Ailelerin çocuk gelişimiyle ilgili gereken bilince sahip olmayışları, ezberci bir sistemi dayatmakta ve en çok hangi Kur'an kursunda dua-sure ezberletirse ona yönelmelerine sebep olmaktadır. Bu konularda çocuktan önce aileler bilinçlendirilmeli ve çocuğun eğitimine katkı sağlayacak aile ortamı hakkında bilgi verilmelidir.

Diyanet İşleri Başkanlığına ait olan resmî 4-6 yaş Kur'an kurslarıyla beraber, özel eğitim kurumları sınıflandırması içinde bulunan okulöncesi çocuklarına yönelik dinî eğitim veren kurumlar da bulunmaktadır. Bu özel eğitim okulları farklı bir araştırmaya ihtiyaç duymaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, Haz. Kazım Arısan, Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (MÖ 1000-MS 2015)*, Pegem Akademi Yayınları, 28. Baskı, Eylül 2015.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1985'e)*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları No:149, 2. Baskı, Ankara 1985.
- Atay, Hüseyin, *Fatih-Süleymaniye Medreseleri Ders Programları ve İcazet-nameler*, Vakıflar Dergisi, 13. Sayı, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1981.
- Aycan, İ., Söylemez, M., Altınay, R., Erkoçoğlu, F., Parlak, N., *Emeviler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2011.
- Aydın, M. Şevki, *Osmanlı, Osmanlı'da Kız Çocuklarının Eğitimi*, Cilt 5, Ed. Güler Eren, Ankara 1999.
- Cahit Baltacı, *Mektep Maddesi, TDV İslam İlmihali*, C. 29, 2004.
- Başgöz, İlhan, *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, Başbakanlık Basımevi, 1. Baskı, Ankara 1995.
- Baysal, Z. Nurdan-Ada, Sefer, *Dünden Bugüne Türk Eğitim Sistemi ve Yapısı*, Pegem Akademi, Ankara 2015.
- Belazurî, *Fütûhü'l Buldân*, Çev. Zâkir Kadirî Ugan, Cilt 2, Maarif Basımevi, Ankara 1956.
- Berker, Aziz, *Türkiye'de İlk Öğretim 1839-1908*, MEB Basım Evi, Ankara 1945.
- Bilasa, Pınar, *Türkiye'de İlköğretimin Tarihsel Gelişimi (1970-2010)*, Pegem Akademi, Ankara 2013.
- Bilge, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1984.
- Bilgin, Beyza, *İslam'da Çocuk*, Ayyıldız Matbaa, Ankara 1987.

- Binbaşıoğlu, Cavit, *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2009.
- Binbaşıoğlu, Cavit, *Eğitime Giriş*, Binbaşıoğlu Yayınevi, Ankara 1988.
- Bozkurt, Nebi, *TDVİA*, Mektep Maddesi, Cilt 29, Ankara 2004.
- Buharî, Ebû Abdullah Muhammed İbn İsmail, *Sahih Buharî ve Tercemesi*, Çev. Mehmet Sofuoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1987.
- Cicioğlu, Hasan, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi)*, AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1982.
- Cihan, Ahmet, *Osmanlı'da Eğitim*, Akademik Kitaplar Yayınları, İstanbul 2014.
- Çelebi, Ahmet, *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*, Çev. Ali Yardım, Damla Yayınevi, İstanbul 1976.
- Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Okul Öncesi Eğitim Programı*, MEB.
- Dağ, Mehmet, Öymen, Hıfzurrahman R., *İslam Eğitim Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1974.
- Demirtaş, Zülfü, *Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 17, Sayı 21, Elazığ 2007.
- Doğan, İsmail, *Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri-Kurumlar, Kişiler, Söylemler*, Nobel yayınları, Ankara 2012.
- el-Amâsî, Ali bin Hüseyin, *Tarîku'l-Edeb*, Çev. Halil Çeçen, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2010.
- en-Nâfi, Mahmut Cevat İbn'ü-ş Şeyh, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı-19. Asır Osmanlı Maarif Tarihi*, Çev. Taceddin Kayaoğlu, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001.
- Ergin, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, Cilt 1, Osmanbey Matbaası, İstanbul 1939.
- Ergin, Osman, *Türkiye Maarif Tarihi*, Cilt 2, Osmanbey Matbaası, İstanbul 1940.
- Erkoçoğlu, Fatih, *İslam Tarihi El Kitabı*, Emeviler Medeniyeti Tarihi Maddesi, Ed. Eyüp Baş, Grafiker Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2013.
- Fatih Mehmet 2 Vakfiyeleri*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1938.

- Gelişli, Yücel, *Türkler Ansiklopedisi*, Sıbyan Mektepleri Maddesi, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 15, Ankara 2002.
- Gülsevin, Güler, *1709 Tarihli Türkçe Manzum Bir Sıbyan Mektebi Ders Kitabı*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 1, 1987.
- Gündüz, Turgay, *İslam Gençlik ve Din*, Düşünce Kitabevi, İstanbul 2003.
- Hitti, Philip K., *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, Çev: Salih Tuğ, İfav Yayınları, İstanbul 2011.
- Hızlı, Mefail, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sıbyan Mektepleri*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1999.
- Hızlı, Mefail, *Osmanlı*, Osmanlı Sıbyan Mektepleri, Ed. Güler Eren, Cilt 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Zâkir Kadirî Ugan, Cilt 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1977.
- Kansu, Nâfi Atuf, *Türkiye Eğitim Tarihi*, Haz. Levent Eraslan- Umut Karadoğan, Nobel Yayın, 2. Basım, 2016.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 5, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1983.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 6, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 7, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1977.
- Kazıcı, Ziya, *Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2012.
- Kazıcı, Ziya, *İslam Kültür ve Medeniyeti*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2010.
- Kazıcı, Ziya, *İslam Müesseseleri Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1991.
- Kazıcı, Ziya, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, Bilge Yayıncılık. İstanbul 2004.

- Kazıcı, Z., Ayhan, H., *TDVİA*, Tâlim ve Terbiye Maddesi, Cilt 39, s. 516, 2010.
- Kodaman, Bayram, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- Kur'an Kursları Etkinlik Kitabı (4-6 Yaş Grubu), Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014.
- Kur'an Kursları Etkinlik Kitabı (4-6 Yaş Grubu), Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015.
- Kur'an Kursları Öğretici Kitabı (4-6 Yaş Grubu), Diyanet İşleri Başkanlığı, 2014.
- Kur'an Kursları Öğretici Kitabı (4-6 Yaş Grubu), Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015.
- Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu), Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2014.
- Mazaherî, Ali, *Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları*, Çev. Bahriye Üçok, Varlık Yayınları, İstanbul 1972.
- Nurdoğan, Arzu M., *Osmanlı Modernleşme Sürecinde İlköğretim (1869 – 1922)*, İstanbul 2005.
- Özdemir, Mehmet, *İslam Tarihi El Kitabı*, Batı Emevileri (Endülüs) Maddesi, Ed. Eyüp Baş, Ankara 2013.
- Özkan, Mustafa, *Emeviler Döneminde İktidar-Ulema İlişkisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015.
- Özkan, Salih, *Türk Eğitim Tarihi*, Nobel yayın, 2. Baskı, Ankara 2008.
- Sakaoğlu, Necdet, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, 1.Basım, 1991
- Sakaoğlu, Necdet, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2003.
- Şibli, Mevlana, *Asr-ı Saadet (İslam Tarihi)*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Cilt 1, Eser Neşriyat, İstanbul 1977.
- Şişman, Mehmet, *Türkiye Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi*, Pegem Akademi, Ankara 2008.
- Tekeli, İlhan, İlkin, Selim, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1999.

Türk, İbrahim Caner, *Osmanlı Devleti'nde Okul Öncesi Eğitim*, Milli Eğitim Dergisi, Sayı 192.

Unan, Fahri, *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.

Unat, Faik Reşit, *Türkiye Eğitim Sistemini Gelişmesine Tarihî Bir Bakış*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1964.

Uşaklıgil, Halit Ziya, *Kırk Yıl*, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul 1969.

Üçok, Bahriye, *İslam Tarihi Emeviler-Abbasiler*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1979.

Yılmaz, Yasin, *Kanunî Vakfiyesi Süleymaniye Külliyesi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2008.

Yolalıcı, M. Emin, *19. Yüzyıl ve Sonrasında Osmanlı'da Eğitim ve Öğretim Kurumları*, Osmanlı, Ed. Güler Eren, Ankara 1999.

2016-2017 Eğitim Öğretim Yılı Kur'an Kursları Uygulama Esasları.

2017-2018 Eğitim Öğretim Yılı Kur'an Kursları Uygulama Esasları.

file:///C:/Users/user/Desktop/1961.pdf

file:///C:/Users/user/Desktop/1973.pdf

file:///C:/Users/user/Desktop/Okul%20Öncesi%20Eğitim%20Programı.pdf

<http://www.adanahabermerkezi.com/guncel/seyhan-muftulugunde-kresler-hazir-h16908.html>

<http://diyanet.tv/diyanet-isleri-baskani-erbas-bed-i-besmele-torenine-katildi>

<http://egitimhizmetleri.diyane.gov.tr/detay/466/4-6-yaş-grubu-kur'an-kursları>

<http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1703.pdf>

<http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1838.pdf>

http://mevzuat.meb.gov.tr/html/25486_.html

http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_02/15111325_9_cizelgeveesaslar.pdf

http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164807_5_sura.pdf

http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164924_7_sura.pdf

http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165045_9_sura.pdf

http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165120_10_sura.pdf

http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165401_14_sura.pdf

http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165430_15_sura.pdf

<http://www.meb.gov.tr/haberler/2012/12YillikZorunluEgitimeYonelikGenelge.pdf>

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.430.pdf>

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4306.pdf>

<http://www.sauvakfiokullari.sakarya.edu.tr/tr/duyuru/goster/74770/bed-i-besmele>

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Elif AKBAŞ
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 1992/Suşehri
e-posta : elifakbas58@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Ankara Üniversitesi	2013
Yüksek Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2018

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2013	Kuran Kursu Öğreticisi	Ankara

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı KPDS () ÜDS () TOEFL () EILTS ()